Aboe Bakar. Deel 2 (onder ps. Maurits)

P.A. Daum

bron
P.A. Daum, *Aboe Bakar. Deel 2 (onder ps. Maurits)*. Loman & Funke, Den Haag 1894

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/daum001aboe03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

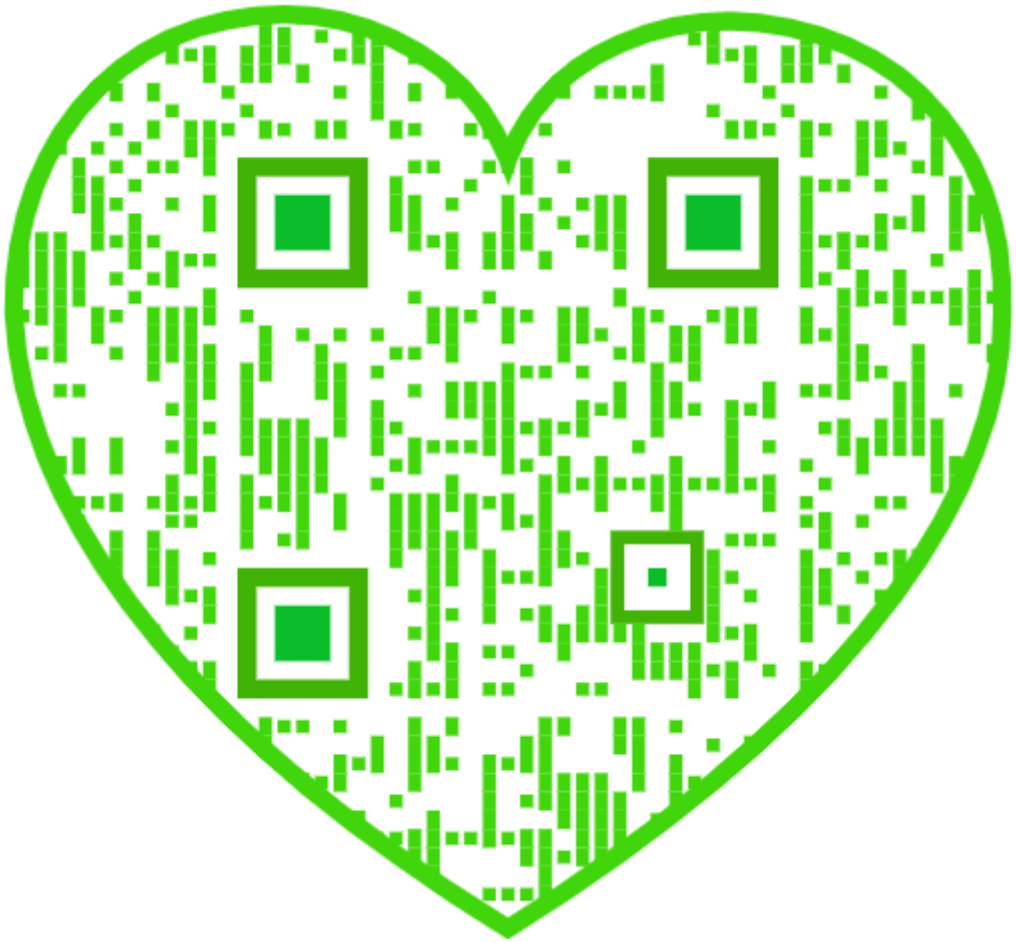

Eerste hoofdstuk.
Vervlogen hoop en een nieuwe verbintenis.

De Verlande's, die nog altijd in Den Haag woonden, hadden al dikwijls over Adams gruwelijke ondankbaarheid gesproken. Zoo'n jongen, dien ze altijd hadden bejegend als hun eigen kind, schreef hun geen enkelen regel. Ze waren er boos om.

Maar toen ze *dien* brief hadden gelezen, zaten ze elkaar verslagen aan te zien, mevrouw met tranen in de nog altijd mooie blauwe oogen.

'Mijn God!' riep zij het eerst, 'dat is nu toch al te gek.'

'Ja, gek of niet, het is zoo en niet anders.'

‘Maar zou daar hier in Den Haag niets tegen te doen zijn?’

‘Hoe meen je dat?’

‘Wel... bij het Ministerie; bij de Kamers.’

‘Ik vrees van neen.’

‘Toe, Lande, probeer het, ja? Het is zoo'n vreeselijk geval... Wat kan dien Silver toch indertijd bezield hebben...!’

Verlande ging naar het Ministerie, waar men zeide, dat Adam feitelijk een inlander was, en over het geval dus niet verder viel te redeneeren. Dat hij in Europa was geweest... ja! Dat hij Hollandsch sprak... ja! Maar hij was de zoon van een inlandsche vrouw, dat stond vast; wie zijn vader was, kon zelfs niet onderzocht worden; een Christen was hij, als ongedoopt en niet-lidmaat, ook al niet.... Er was dus in Indië goed gezien, goed gehoord en goed overwogen; aan de zaak viel niets te veranderen.

Tegen het bezoek aan Nora Tiele, dat nu volgen moest, had mevrouw Verlande zeer opgezien;

maar zij was een kloeke vrouw, die iets niet uitstelde, omdat het onaangenaam was.

Het gaf in de familie Tiele een oogenblik van hevige consternatie. Zij hadden zich het idée, een kwart millionnair als aanstaand familielid te hebben, nu al zóólang eigen gemaakt; zij hoopten hem spoedig met zijn groot erfdeel te zien aankomen; en daar verdween dat kapitaal plotseling in het baadje van een inlander!

Nora was erg bedroefd eerst; doch toen zij hoorde hoezeer de erfenis was tegengevallen, bedaarde zij. Dàt zou immers toch onmogelijk zijn geweest. Men kon geen man zonder positie of talent trouwen, enkel om zoo'n beetje geld.

De oude Tiele keek grimmig langs zijn grooten beenigen neus; hij had een gevoel of hij opgelicht en bestolen was; en terwijl de anderen, ook Nora, den armen Adam ten minste beklaagden, - kon bij Tiele geen woord van compassie ertusschen.

‘Hij had mij dadelijk moeten kennis geven,’ zei hij.

‘'t Was zoo'n treurig geval voor hem,’ pleitte mevrouw Verlande. ‘Bovendien hij had nog hoop.’

‘Het doet er niet toe. Als fatsoenlijk mensch had hij mij dadelijk moeten schrijven.’

En ofschoon niet bleek, dat dit ergens toe zou gediend hebben, vooral wijl Nora geen spoor van een partij door het langer uitblijven der tijding had misgeloopen, bleef de oude Tiele hardnekkig bij zijn bewering, als een gloeiend verwijt tegen Adam Silver.

Maar dáárover waren allen het volkomen eens: men moest het in Den Haag *stil* houden. Het was wel geen bepaald schandaal, maar haast net zoo erg; in zoover zelfs erger, dat het Nora en de familie belachelijk zou maken. Koud liep het den ouden Tiele langs den rug: de Hagenaars zouden hem uitlachen! Dàt was om niet te overleven!

Mevrouw Verlande moest wel zesmaal beloven, dat zij er met niemand over zou spreken, wat zij met genoegen deed. Zij dacht daarbij niet aan haar man; en zij schrikte toen ze, er 's middags met

hem over sprekend, hoorde, dat hij het al in den loop van den dag, als een extra pikant nieuwtje, aan eenige oud-gasten had verteld.

‘Die dragen het den heelen Haag door,’ zuchtte zij.

‘Daar hebben ze groot gelijk aan; het doet er immers niets toe.’

‘Ik heb het de Tiele's zóó beloofd.’

‘Dat wist *ik* niet; je hadt het niet moeten beloven.’

‘Kon ik anders?’

‘Wel zeker, ik wist het immers.’

‘Daar kunnen ze nog plezier van hebben.’

Verlande lachte.

‘Dat gun ik ze van harte,’ zei hij, ‘eigenlijk ben ik blij, dat ik het al verteld heb; natuurlijk zou ik 't nagelaten hebben, had ik geweten, dat jij je woord had gepasseerd; nu is er niets meer aan te doen.’

‘Kan je de anderen niet vragen het te verzwijgen.’

‘Die is naïef! Vooreerst hebben ze het rond-

gebazuind en in de tweede plaats zouden ze dat toch doen, al hadden ze honderdmaal het tegendeel beloofd; bedenk toch, kind, dat het allen menschen zijn, die niets om handen hebben!'

Adam Silver was op een goeden dag met Minah uit het oude huis verdwenen; hij had tegen niemand iets gezegd; hij had niemand gegroet. Alles, wat hij had meegebracht, uit Europa, had hij achtergelaten. Avonden achtereen had te voren zijn 'schoonvader', de mantri van de gevangenis, bij hem gezeten met den *penghoeloe*, en de laatste was dan aan het woord geweest; hij had gepraat van onderwerping en berusting in den wil van God, en altijd maar weer van berusting en onderwerping tot Adam er door gehypnotiseerd was; zijn goedige meegaande natuur, zijn trage geest, - het werkte er alles toe mee om hem al doende te brengen tot het geloof: God is alles, de mensch is niets, laat hem dus niet te veel beproeven, niet te veel willen weten, - het baat toch niet; verder de

vredelievendheid en zachtzinnigheid onder elkaar; het ideaal van rust, kalmte, onopgewondenheid. Ook dàt strookte zoo wonderwel met het indolente van zijn karakter, dat hij gemakkelijk ervoor te vinden was. Wel had ook hier weer het beeld zich opgedrongen aan zijn geest, van het rusteloos, opgewekt, ijverig en beweeglijk leven der westerlingen, in wier midden hij zoolang had gewoond, - maar het verdween weer gauw, nog gauwer weggepraat door den *penghoeloe* nu, als vroeger dat van het begrip wetenschap door *njai Peraq*. Want hij had wel geleefd te midden van die bedrijvigheid, maar zonder zelf ooit eraan mee te doen, gelijk hij de wetenschap en kunst van niet meer kende dan hooren zeggen en oppervlakkig zien.

Het was dus geen moeilijk spel, dat zij met hem hadden, en het streelde zijn ijdelheid; want niet enkel behandelden de twee inlanders hem met onderscheiding, maar zijn moeder en Minah, ja zelfs de eenoogige zuster, die door geboorte en opvoeding tienmaal meer inlandsch was, dan euro-

peesch, zagen nu tegen hem op met ontzag. De broers hadden besloten niet in huis te komen vóór alles was afgeloopen; zij konden het eenvoudig niet aanzien, hadden ze gezegd.

Tot op een avond de *penghoeloe* en de *mantri* vonden, dat Adam genoeg voorbereid was; zij zaten in de kamer alle drie op de mat op den vloer, de beenen onder het lijf gekruist, de kleine petroleumlamp op de tafel. De priester zei een lang gebed, met koranspreuken in het Arabisch ertusschen, die hij zelf niet verstond; in het gesloten vertrek klonk de prevelende stem zacht en eentonig; door het zitten op den grond kwam alles anders uit in het gele licht; de schaduwen der meubels teekenden, dus gezien, vreemde figuren op het grauwe matwerk; het zag er alles droevig eentonig uit in kleur en licht, maar rustig, oneindig rustig; om bij in te slapen! En de waarheid was, dat Adam moeite genoeg had om z'n oogen open te houden; de *mantri*, onbeweeglijk, staarde maar recht voor zich uit, als had hij een visioen.

Tweede hoofdstuk.
Ik wil niet gelijk gesteld worden.

Toen de priester met bidden gereed was, begon de mantri te spreken, 'n beetje verlegen eerst, draaiend met het bovenlijf in 't nauwe zwarte dienstbaadje; met den wijsvinger trekkend over de mat, net als iemand, die figuren teekent in 't zand, en met het hoofd den loop der denkbeeldige lijnen volgend als in een reflex-beweging; - zij hadden dan gemeend, zei hij, dat er voorloopig genoeg was gesproken, en Adam nu ook wel wijs was geworden; zij hadden gemeend, dat hij nu niet langer kon blijven zooals hij was en in dàt huis; zij hadden gemeend, dat het welvoeglijk was, als

hij in het huis kwam van zijn schoonouders, levende als een gewoon *orang islam* en zich kleedend naar landsgebruik; zij hadden gemeend, dat hij alles moest achterlaten, zonder iets mee te nemen, want wat hij noodig had, brachten zij; zij hadden dat alles gemeend en nog veel meer, en nu wilden zij vragen, wat hij daarvan dacht.

Knarsend draaide het ijzer van de deurkruk; Adam rees snel op van den grond; het was Bram Silver.

Met een nijdig gezicht keek hij naar de twee inlanders, die hem groetten en de oogen neersloegen beiden bevreesd, de lange magere *penghoeloe* in zijn wit kleed, zoowel als de kleine bejaarde *mantri;* want Bram was de oudste zoon en dus de heer des huizes; hij hield niet van familiariteit met inlanders; dàt wisten zij evengoed, als zij hem kenden van zijn jeugd; als zij hem in vrijheid hadden zien opgroeien, een 'brandal' van de ergste soort!

'Zeg,' zei hij tot Adam. 'Er is nog een kans voor je.'

‘Wat voor kans?’

‘Ik heb er met den assistent-resident over gesproken. Je kunt gelijk gesteld worden.’

Adam haalde de schouders op en glimlachte verlegen.

‘Ik begrijp het niet.’

‘Er is een bepaling.... ergens in de wet.... *enfin* dat doet er niet toe.... en die zegt, dat als je het vraagt aan de Regeering, je met Europeanen kunt worden gelijk gesteld.’

‘O, is het dat? Daar heb ik iets over gelezen in het wetboekje van den ouden heer.’

‘Precies; nou, zie je, je moet Hollandsch spreken en schrijven, - dat doe je; je moet in Europeesche begrippen zijn opgeleid, - dat ben je; je moet christen zijn, - nou, dat zeg je maar en dan is het voldoende; en een geslachtsnaam krijg je dan, den onzen natuurlijk.’

‘En dan?’

‘De assistent zegt, dat het altijd wordt toegestaan in zoo'n geval. Welnu, dan ben je gelijk

gesteld met europeanen. Dat is net zoo goed.'

Adam gaf geen antwoord en stond een oogenblik stil voor zich heen kijkend, tot hij langzaam het hoofd schudde.

De 'zuurdeesem' werkte reeds in zijn gemoed; het praten van *njai Peraq* en van den priester had effect; hij zag geen heil meer in de Europeesche samenleving. Nu hij wekenlang alleen omgang had gehad met inlanders, was zelfs de toon, waarop Bram sprak, hem een walg; en wat hem niet minder had geërgerd was de minachting, die zijn broer bij het binnenkomen had betoond voor den *penghoeloe* en den *mantri*.

'Ik wil niet gelijk gesteld worden,' zei hij.

'Waarom niet? Ik zeg immers,' riep Bram, zich opwindend, 'dat het precies 't zelfde is: rechten, lasten, verplichtingen....'

'Het kan me niet schelen, ik verlang geen andere rechten en verplichtingen, dan die thans de mijne zijn; ik wil niet worden "gelijk gesteld."'

Een oogenblik keek Bram hem aan, verbluft

over zijn vasten toon, niet gewoon hem zoo beslist te hooren spreken; toen voer hij, woedend, uit, en het was of de krakende stem van John Silver nog door de houten woning schetterde:

‘Het is de schuld van dat vee, waarmee je je ophoudt, het....’

‘Het zijn fatsoenlijke lieden,’ viel Adam hem geërgerd in de rede.

‘Fatsoenlijk? Gladakkers zijn het, ja! Fatsoenlijk? Als de oude vrouw dien vader van Minah niet geholpen had door hem geld te leenen, was hij al meer dan eens in de gevangenis gedwaald, waar hij beambte is. Fatsoenlijk? Die smerige *il-Allah* roeper van een *penghoeloe*.’ Er is hier op de plaats geen enkele knoeierij gebeurd of hij had er de hand in.’

De twee waren zeer bleek geworden; zij verstonden weinig van het Hollandsch, maar dàt hadden zij in hoofdzaak zeer goed begrepen; het was waar en zij wisten het.

‘Ik heb er tot nu toe niets van gezegd,’ ging

Bram heftig voort, ‘maar nou jij met die kerels koketteeren gaat, nou verveelt het me bliksems, hoor! Ik heb me nooit met dat tuig afgegeven.’

‘Je zult na vandaag geen last meer van hen hebben.’

‘Het is ten slotte hier *mijn* huis, en ik verdraag niet, dat die smeerlappen hier komen voor proselitenmakerij en om jou in hun vuilen boel te halen. Wie belet me, gévédé, hun mijn stok over de gemeene tronies te halen?’

‘Ik,’ zei Adam.

Bram in zijn opgewondenheid, had werkelijk den knoestigen koffiestok hoog opgeheven en een schrede gedaan in de richting van den *mantri* en den *penghoeloe*, die achteruit geweken waren naar een hoek. Toen Adam zijn breede figuur schoof tusschen hen en zijn broer, en vastberaden zijn ‘ik’ uitte, liet Bram verbluft den stok zakken en keek in het donker dreigend gezicht, dat iets had van een boozen bulhond, vond hij.

Het leed geen twijfel of *hij* zou hem beletten,

die inlanders af te ranselen; *hij* zou hem ongetwijfeld over zijn eigen balustrade gezet hebben.

‘Kom A.,’ zei hij ineens bedaard, ‘wees nu toch zoo gek niet om je door dat armzalige vee te laten meeslepen. Het zijn me kerels, waarachtig! jaag hen de deur uit, en ga met me mee, dan laten we het request schrijven.’

‘Ik *wil* niet,’ hield Adam vol met zachte stem; ‘ik *wil* niet met anderen worden ‘gelijk’ gesteld.’

‘Loop dan naar de hel,’ schreeuwde Bram woest, keerde zich om en vloog naar achter, om zijn vertoornd gemoed verder te koelen tegen *ŋjai Peraq*, die hem liet uitrazen met een onverstoorbaar gezicht.

Maar nog gaf hij het niet op; 't denkbeeld, dat Adam door ‘die kerels’ beheerscht werd, hinderde hem al te zeer. Hij ging weer terug.

‘Geloof me,’ zei hij, ‘het is zooals ik zeg. Iemand die als jij geen ervaring van inlanders heeft, laat zich lijmen door de praatjes van die kerels, want dat lijkt heel wat. Wie hen kent als ik, weet, dat

er geen verband bestaat tusschen wat ze zeggen en wat ze doen. Zelfs de oude vrouw, die laatst zoo mooi zat te schelden op Europeanen, heeft haar leven lang gewoekerd, wat de *koran* dan toch verbiedt, dat weet ik zeker. En een inlander maakt, als hij wat geld heeft, het liefst zoo gauw mogelijk op, want anders is er toch altijd een andere inlander, die het hem ontsteelt. Het zijn dieven en schurken, geloof me, lui en smerig bovendien. Voor menschen in Europa en voor *baren* mogen hun praatjes erg gemoedelijk en mooi lijken, - wie het volk kent als ik, die eronder ben opgegroeid, zal er niet inloopen.'

'Zij zijn een arm en onderdrukt volk, Bram; ik heb in een boek van den ouden heer een vers gelezen, waarin stond, dat zij nooit hun eigen meester zijn geweest. Zij moeten altijd werken voor anderen; en iedereen spreekt altijd kwaad van hen. Zij worden altijd behandeld als honden, en niemand vraagt ernaar, wat hem het recht geeft hen zoo te behandelen; zij moeten altijd be-

leefd en onderdanig zijn, en iedereen is onbeschoft tegen hen; zij moeten altijd tevreden zijn met heel weinig en nog veel daarvan afgeven; de minste Europeaan neemt tegenover hen de houding aan van een meester; zij moeten onderdanig zijn en zijn ze dat niet genoeg, dan heet het meer als schande, zoo onbeschoft ze zijn.'

Verbaasd en geërgerd keek Bram hem aan. Zooveel woorden achtereen had hij hem nog nooit hooren zeggen.

'Hebben die twee je dat voorgepraat?'

'Neen, niemand. Ik heb het gehoord en gezien, sinds ik te Batavia aan den wal kwam; en elken dag hier op de plaats en overal en van iedereen; van jou ook. Je zoudt in Holland eens moeten probeeren een bedelaar toe te spreken, zooals men het hier een inlandsch werkman doet.'

'Enfin,' zei Bram zuchtend en niet bij machte iets tegen deze allervreemdste redeneering in te brengen, 'je moet het zelf maar weten. Ik zie nu wel, dat je er niet af te houden bent. Het spijt

me wel, Adam, maar ik heb mijn plicht als broer gedaan, en ik zal dien blijven doen.'

'Ik dank je ervoor, Bram. Jullie bent heel goed voor me geweest. God zegen je!'

Hij reikte hem zijn groote vleezige hand, die Bram zwijgend en zenuwachtig tusschen zijn magere knokkels drukte. Het was, dat voelden beiden, als een afscheidsgroet voor langen tijd. Bij hun uiteenloopende karakters en de tegenstelling, die zij opleverden in alles, hielden zij van elkaar, elk op zijn manier. En terwijl Bram, zenuwachtig en gevoelig, had kunnen huilen, zóó hinderde het hem, gleed over het breed gelaat van Adam een stille bleekheid, die er een lijdenstrek aan gaf.

'Adieu,' zei Bram, heengaande. 'Onthoud, wat ik je zeg: vroeg of laat zal je hun dupe worden. Op den duur worden ze dat allen van elkaar, en als er een vreemde eend in de bijt komt, - des te erger.'

Toen Bram weg was, hurkten ze alle drie weer neer op de mat, en de *mantri* ging verder op zijn teemerigen toon:

‘Het is beter bij ons te komen en hier alles te laten, zooals het is; het is niet goed iets mee te nemen, en het is niet noodig; er is immers geld om te koopen, wat noodig is. Dáárom vraag ik: laat het Europeesche goed achter en ook den naam, en blijf enkel Adam tot het tijd is een goeden naam aan te nemen, zooals een mensch dien behoort te hebben.’

En hij praatte nog lang voort, telkens in herhalingen vallend; altijd neerkomend op hetzelfde.

Derde hoofdstuk.
Het Europeesch vernis verdwijnt.

Adam Silver keek stil vóór zich, nu en dan knikkend met het hoofd, als toestemming; zichzelven aandenkend, dat het wezenlijk beter was, zooals hij dien avond al meer had gedaan. Hij zag den *mantri* een dichtgeknepen doek openmaken, met een mooie donkere sarong erin, een eenvoudig katoenen baadje en een hoofddoek; het was alles zeer goed van qualiteit en netjes afgewerkt; *njai Peraq* en Minah hadden eraan gewerkt met al de liefde, die zij voor Adam koesterden, en de *mantri* spreidde het uit met welbehagen, zoo *senang* vond hij het.

Een half uur later wandelden zij met hun drieën den weg op, Adam ook, als inlander, een hoofddoek, een *sarong* en een baadje dragende, met een gek gevoel over zich, daar zoo te loopen als een gecostumeerde; onwillekeurig denkend nu en dan, aan den betrekkelijk nog zoo kort geleden tijd, toen hij in Den Haag flaneerde met jongelui van zijn kennis; in het duister van den avond glimlachend bij zichzelven om deze vreemdsoortige metamorphose, doch zonder eenig gevoel van spijt of leedwezen daarover. Het was nu eenmaal zoo, en het moest dus wel waar zijn, wat de *penghoeloe* had gezegd: gelijk God het wil, zal het een mensch overkomen. Dááraan was absoluut niets te veranderen!

Bijzonder vreemd was het leven, dat nu volgde, niet voor hem; de menage thuis had heel veel inlandsch. Enkel hinderde hem de weinige lichaamsbeweging, want op den weg wilde hij zich niet vertoonen in zijn inlandsche kleeding, die, vond hij, toch erg leuk en gemakkelijk was; en het erfje

van den *mantri* was zeer klein. Het deed echter zijn robuste gezondheid geen nadeel; hij volgde de lessen van den *penghoeloe*, leerde koranspreuken uit het hoofd en kwam tot de allergewichtigste besnijdenis, waartegen hij zeer opzag en waarvan hij zich volstrekt geen voorstelling kon maken.

Maar hoe bang hij er ook voor geweest was, - de werkelijkheid viel nog erg tegen. Hij had het kunnen uitbrullen van pijn bij de operatie, maar hij behield zijn van nature kalm zelfbedwang; zijn ijskoude handen bewogen zich niet; de bleeke lippen op elkaar geklemd, keken de oogen dof van smart recht omhoog; geen enkele kreet ontsnapte hem.

En daar allen zijn kloekheid bewonderden en beschouwden als een gunstig voorteeken, ving dadelijk het feest weer aan der vele genoodigden, neergehurkt in de *pendoppo*.

Doch het hielp niet, dat hij zich goed had gehouden; de operatie op een volwassen forschen jongen man, naar de gebrekkige inlandsche manier.

had hevige wondkoortsen ten gevolge. Twee dagen later lag de nu Aboe Bakar geworden Adam Silver, doodziek achter de groezelige *klamboe* van het ledikant, dat de *mantri* voor hem had gekocht op een vendutie, en, zooals het was, in gebruik had gesteld.

In de kamer zaten de *penghoeloe* en de *mantri* op den grond neergehurkt, en de broeder van den *mantri* en een zoon van dien broeder en een zwager van dien zoon en de vader van dien zwager, - allen goedgeloovige Mohammedanen.

Want er moest *dikir* worden; het ijlen dat Adam deed, was het werk van den duivel; het was de *setan* der christenen, die hem betwistte aan den God van den Islam; maar hun stem zou krachtiger zijn, dan die van den booze; ze zouden hem overschreeuwen en zóó verjagen.

Uit het bed, waaroverheen *njai Peraq* en Minah gebogen stonden om zooveel mogelijk de bewegingen van den zieke te beletten en zijn brandend hoofd te verfrisschen, kwam het geluid van een

zware jonge basstem, die in het Hollandsch sprak met allerlei denkbeeldige menschen; die vloekte en lachte, en als uitbarstend in een bui van gloeiende kroegjool Fransche café-chantant liedjes zong van: *Vive le vin le jeu et le tabac* en *Chantez*, ma *belle*. En in het halfduister der door een hanglampje slecht verlichte kamer ging met hooge keelklanken, telkens na een enkelen regel recitatief door den *penghoeloe*, het gillend *al-illah-Allah* op, met heftig bewegen der bovenlichamen voor- en achterwaarts op de daaronder gekruiste beenen; naarmate de koorts visioenen en het woeste ijlen van den lijder heftiger werden, klonken heviger en opgewondener de aanroepingen van de in een cirkel zittenden, zoo dat het was of zij hun verstand verloren, zoo had het slingeren der lichamen en het geschreeuw hen in een staat van geweldige overspanning gebracht.

Tot Aboe Bakar, uitgeput in slaap was gevallen, het droogheete der koorts afnam, en de geregeld wordende ademhaling aantoonde, dat de bloeds-

omloop zich voor het oogenblik had hersteld.

De twee vrouwen zaten naast het bed, de armen lam van inspanning; het zweet met groote kralen op de voorhoofden, die ze nu en dan zuchtend afveegden met de *slendangs*.

Het *alillah-Allah* had opgehouden, maar nog lang prevelde de *penghoeloe* zijn gebeden met een zacht stemgemurmel, dat als eentonig gefluister door het somber vertrek ging, omhoog langs de slecht gewitte houten wanden, zich verliezend in het laag afschuinend atappen dak; tot de mannen eindelijk opstonden, stil naar voren gingen, afgebeuld van overspanning, en in de *pendoppo* een strootje opstaken, weder neerzittend, deze op den enkelen wankelen stoel, gene op den rand van het lage balustradetje, een ander op de boventrede van het trapje, dat naar beneden leidde.

Zoo zaten ze nog een heelen tijd bijeen, zonder iets te gebruiken, ernstig, in wat zij een gesprek van aanbelang noemden, nu en dan een paar woorden, dan een lange stilte, daarna weer een

enkel woord; alles neerkomend op de herhaalde bevestiging, dat zij erin geslaagd waren, den duivel, die den Islam zijn nieuwen aanhanger betwistte, uit het lichaam van den patiënt te verbannen.

Aboe Bakar herstelde heel langzaam; toen de wonde geheeld was en de koorts hem had verlaten, scheen hij in uiterlijk niet de helft van wat hij geweest was. Hij kon zich niet in den spiegel zien, want daar was er geen; wel bezat Minah een slecht stukje spiegelglas in een prullig lijstje - de goedkoope waar van een *klontong* - maar Aboe Bakar wilde er niet naar vragen; hij wilde zijn gezicht niet zien; hij zag wel aan zijn magere handen, en toen hij zich voor het eerst aan den put ging baden, aan zijn knokkig lichaam, hoe het met hem gesteld was.

'Het is alles gelukkig afgeloopen,' zei hem zijn moeder.

'Wat?' vroeg hij, het voorhoofd fronsend met moeite om aan iets bepaalds te denken.

‘Met het geld en het goed. Het huis en de meubelen zijn verkocht en het geld is verdeeld.’

‘O, zoo! Nu, dat is goed.’

Zij keek hem aan, verwonderd, dat hij in dat alles zoo weinig belang stelde.

‘Bram heeft me je geld gegeven; net zooveel als de anderen; het is braaf van hem, dat hij zóó gedaan heeft. Je kunt het krijgen, als je wilt.’

Maar hij maakte een afwijzend gebaar.

‘Later, later; nu niet.’

‘Het is beter ook,’ zei *njai Peraq* zacht, denkend aän de financieele omstandigheden van den *mantri*’.

Vierde hoofdstuk.
Opnieuw verloofd en getrouwd.

Bij de Tiele's werd al lang niet meer gesproken over Adam Silver, en mevrouw Verlande, die het heel dikwijls over hem had met haar man, vond dat vreemd. Want de families kwamen in den laatsten tijd nogal bij elkaar; mevrouw Verlande maakte zulke overheerlijke sandwiches bij de thee en al de Tiele's waren daar dol op.

‘Ik vind het onhartelijk.’

‘Maar kindlief, het is immers beter zóó. Het was een hoogst onaangename verrassing.’

‘*Kasian*, hij was zoo'n goeje jongen, en hij kon er toch niets aan doen.’

‘Dat maakt het voor hen niet anders.’

‘Nu maar, de eerste maal, dat ik bij hen kom, begin ik erover.’

‘Doe het niet. *On ne parle pas corde dans la maison d'un pendu*. Het zou een hatelijkheid lijken.’

‘Laat het. Zij, Nora, heeft, geloof ik, in 't geheel niet van hem gehouden. Verleden week, toen ze hier gewhist hebben, zat ze met kapitein Slaters aan een tafeltje... En een koketteeren!’

Verlande lachte luid.

‘Welnu, wat zou het? Kan je niet zien, dat de zon in het water schijnt? Ze is jong.’

‘Tamelijk; maar hij niet.’

‘Wel, hij is 'n goed geconserveerde veertiger. Dat is niet precies jong, maar nog erg..... huwbaar.’

‘Huwbaar!’ herhaalde zij met een gemaakte verontwaardiging over zoo'n uitdrukking; maar ze kon zich niet goed houden en ze lachten nu beiden om het idée.

‘En dan,’ ging Verlande voort, ‘zou hij 'n goede partij zijn voor Nora.’

‘'n Kapiteins tractement is ook zoo schitterend niet.’

‘Best, maar hij kan, hoor ik, zeker zijn van den gouden kraag, en hij is net een man om generaal te worden.’

Het was een sterk argument; als elke vrouw vond mevrouw Verlande de afgedragenste generaals-uniform nog een ideaal, waartegen een dozijn van de zwartste zwarte rokken niet opgewassen waren.

De generaal der toekomst, voor het oogenblik kapitein der infanterie bij het Indische leger, met verlof in Nederland, stond wezenlijk zoo goed aangeschreven als Verlande zei; hij was geen man met een martiaal uiterlijk: blond en fijn gebouwd, met een dun kneveltje en een zachte stem; wat alles niet belette, dat hij zoowel een dapper troepenaanvoerder als een kundig man gebleken was, die te velde zijn Willemsorde dubbel en dwars

had verdiend. Sedert de Tiele's veel bij de Verlande's kwamen, hadden zij Indische kennissen gemaakt, en ofschoon de oude Tiele daar altijd erg bang voor was geweest, en na zijn ervaring met Adam Silver er meer dan ooit voor vreesde, behaalden de sandwiches toch de overwinning.

Ten slotte was het een kansje om van de meisjes af te komen, die meerendeels al 'n beetje op den achtergrond raakten in de vroegere kringetjes, waar nu jonge dames waren, die nog onder de kinderen telden, toen de meisjes Tiele al uitgingen. Bij de Verlande's en zoo waren ze in elk geval nog vrij versch.

Wat mevrouw Verlande het ‘koketteeren’ van Nora had genoemd, bleek in elk geval succes te hebben. Dat zag zij aan 't gezicht van het meisje, toen Nora 's middags bij haar kwam.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg ze.

Verwonderd keek Nora haar aan.

‘U weet ervan.’

‘Heusch niet. Ik weet nergens van.’

‘Ja, dan zoudt u zoo niet vragen wat er gebeurd was.’

‘*Is* er dan iets gebeurd?’

‘Och kom, houd u nu maar niet zoo onwetend!’

‘Wezenlijk, Nora, ik weet van niets. Ik vond alleen.... iets vreemds in je gezicht. Iets, alsof je een gewichtige tijding kwam brengen.’

‘Voor mij heel gewichtig. Ik ben geëngageerd.’

‘Met kapitein Slaters?’

‘Zie je wel, dat u ervan weet.’

‘Maar beste Nora, ik ben niet blind. Als wij bij elkaar zijn en twee wisselen met elkaar zulke lieve blikken als jullie deedt.’

‘Foei.... dat is niet waar. Dat deden we niet.....’

Mevrouw Verlande werd er in haar oprechtheid een beetje akelig van. Zij had om het meisje niet te grieven, nu niet eens gezegd, dat de ‘lieve blikken’ eigenlijk door haar alleen werden geworpen.

‘In elk geval, ik feliciteer je. En dat geeft zeker gauw trouwen.’

‘Ja, het is fameus. Binnen een half jaar moeten we in Indië zijn.’

‘Als alles goed had gegaan met Adam Silver, zou je daar al geweest zijn.’

Het was de eerste maal, dat zij na den fameusen dag, dien naam tegen Nora uitsprak, en het deed haar plezier, dat het meisje ontstelde; zij dacht, dat ze dan toch wel wat voor dien armen jongen gevoeld moest hebben, wijl ze zoo van kleur verschoot bij het hooren van dien naam.

‘God, mevrouw!’ zei Nora zacht en vertrouwelijk, ‘zouden we hem in Indië ontmoeten?’

‘Ben je daar zoo bang voor?’

‘Verbeeld je.... ja, dat ben ik zeker. Ik heb van die heele akelige zaak niets aan Slaters gezegd. Pa zei, het was niet de moeite waard. Er was feitelijk niets gebeurd, zei hij.’

Dus was het dat alleen, dacht mevrouw Verlande, en een beetje bits antwoordde zij:

‘Dat moet je zelf weten; dáárin geef *ik* liever geen raad. En wat dat ontmoeten betreft, - er bestaat even weinig kans op, als hier in Den Haag iemand te ontmoeten, die in Denemarken woont. Waar jij komt, daar komt hij niet.’

Een oogenblik keek Nora haar verwonderd aan; zij begreep het niet; verschil van grootte en afstanden stond haar niet voor den geest; men ging, meende zij, in zekeren zin naar Indië, zooals men naar Rotterdam ging, waar de menschen, bij al de drukte, toch onwillekeurig elkaar ontmoeten, ware het slechts op straat.

‘Je gaat naar Batavia, niet waar?’

‘Ten minste rechtstreeks; Slaters zegt, dat we er wel zullen blijven vooreerst.’

‘Nu, de plaats waar Adam Silver woont ligt ongeveer zoover van Batavia als Den Haag van... wat denk je?’

Het moest een heel eind zijn, dacht Nora, en op goed geluk af zei ze:

‘Brussel.’

Mevrouw Verlande begon te lachen.

‘Neen kind, Petersburg of daaromtrent; met het verschil, dat je van hier veel gauwer te Petersburg bent.’

Het meisje geloofde het niet; zij vroeg het haar vader, die het bevestigde en zij vroeg het ook, als een bloote nieuwsgierigheid, wijl, zei ze, het zoo moeilijk was zich eenig begrip van afstanden eigen te maken, aan den kapitein. Nu, toen die het bevestigde, was haar hart gerust.

Vijfde hoofdstuk.
Onaangename ontmoeting en wroeging.

Een maand of vijf later aan boord, na een in alle opzichten welgeslaagd huwelijksreisje te land, dacht Nora Slaters aan den heelen Adam Silver niet meer; geen oogenblik. De herinnering aan hem was nu niets meer dan een flauwe kinderachtigheid.

Toen zij te Tandjong Priok kwamen, nam de drukte hen erg in beslag, maar toch niet zóó, of Nora zag wel op de kade een groot gewoel van inlanders, dat haar eigenlijk meer vrees aanjoeg dan belangstelling inboezemde.

Het was 'n aardig gezicht, die honderden mannen,

vrouwen en kinderen, allen in hun mooiste, kleurigste oostersche kleederdracht, met profusie van helrood, hemelsblauw, grasgroen en wit, als domineerende kleuren, en een mengeling van geel en bruin en Perzisch bont, in kleinere kleurstukken daartusschen, in een langzaam gewriemel van overgangen bij het rustig voortschrijden, zonder gedruisch.

'Als dat eens allen Europeanen waren,' zei kapitein Slaters, 'dan zou je een ander leven hooren.'

'Is het hier altijd zoo?' vroeg Nora.

'Wel neen; gewoonlijk is het erg kalm op de kade; er gaat zeker weer een lading Mekkagangers.'

'Wat zijn dat?'

'Pelgrims, die naar Mekka gaan, naar het graf van Mohammed. Ze hebben nu geld en zijn niets; als ze terugkomen, zijn ze straatarm, maar *hadji*.'

Het jonge vrouwtje wist niet wat een *hadji* was; zij vroeg er ook niet naar; met een strak gezicht en saamgeknepen lippen keek zij naar den

walkant; daar stond een inlander, groot en zwaar, met een zwarten baard, het hoofd en de breede schouders uitstekend boven zijn omgeving, en blank te midden van al dat bruine; veel blanker, dan Adam Silver geschenen had in Holland.

Het was Aboe Bakar, die met Minan en haar zuigeling naar Mekka ging; toen de boot met kleine voor- en achterwaartsche bewegingen aan den wal meerde, had hij, den blik latende gaan langs de reizigers, die over de reeling van het achterdek leunden, Nora herkend; onwillekeurig was hij blijven staan en had haar aangekeken, strak maar kalm; verwonderd, niet ontroerd. Haar was het, als werd zij plotseling aangegrepen door een geweldige lamheid in de leden; zij keek naar de groote glinsterende zwarte oogen, als trokken die haar aan met onweerstaanbaar magnetische kracht; zij had geen woord kunnen zeggen; geen voet kunnen verzetten.

De eenige gedachte in haar hoofd was: van Den Haag naar Petersburg, - zóóver moest hij van

haar af zijn, en daar stond hij op geen tien passen afstand.

Langzaam keerde Aboe Bakar zich om en wandelde op naar de noordzijde. Zij zag hem verdwijnen in een opening tusschen twee loodsen en keek nog strak naar die plek, toen hij al weg was.

'Hoe is het?' vroeg haar man lachend. 'Droom-je?'

Zij streek met een rillinkje in haar hoofd strak de fijne handen langs de oogen, zoodat die er rood van zagen.

'Het is me alles zoo vreemd, hier, ik kan er niet genoeg naar kijken.'

Ze werden gestoord door medepassagiers en de *hurry* van binnendringende verwanten of familieleden van passagiers, die verwelkomden en van boord kwamen halen; door opdringende koelies, zich meester makend van gereedstaande kisten en koffers, om ze naar buiten te sjouwen; het was onder den hellen gloed der zon een verwarring, waaruit men zou gedacht hebben, met zijn persoon en zijn goed nooit terecht te komen, maar die

zich vrij spoedig en heel goed in een ordelijken *exodus* naar het spoorwegstation oploste.

Bij al de onvermijdelijke drukte in het hotel; het uitpakken van koffers; het uitzoeken van het goed voor den waschman en het hulpeloos getob met onverstaanbare bedienden, dacht Nora den heelen dag telkens weer aan die vreemde ontmoeting, niet als aan iets aangenaams voor haar gevoel, noch als aan iets nadeeligs voor haar nieuwe maatschappelijke positie, maar als aan iets, dat haar persoonlijk schrik en ontzetting inboezemde, en dat haar in ongeluk en ellende zou kunnen brengen, zoo het haar ooit overkwam. En toen zij 's avonds, moe, voor het eerst na een lange zeereis, zich weer eens uitstrekte in een ruim bed, kwamen de groote, zwarte oogen als glimmend metaal weer voor haar verbeelding, tot zij met een angstigen zucht strak in het nachtlichtje ging kijken om van dat benauwend visioen ontslagen te zijn.

Het was een zware tocht voor Aboe Bakar, en

wat hem het meeste leed deed was, dat hij vrouw en kind daaraan had blootgesteld. De scheepsruimte was voor het aantal pelgrims veel te klein; de boot, een gewone stoomer, voor zulk een transport niet ingericht. Heel gauw na de afvaart begon de zeeziekte; en wat dat opleverde aan tooneelen vol ellende en walgelijkheid!

Aboe Bakar hoorde het Hollandsche scheepsvolk spreken over hem en zijn geloofsgenooten, mede Mekkagangers, met een minachting, zóó diep, dat hij ervan rilde. Ja, zooals ze daar lagen, waren zij een troep beesten gelijk; minder zelfs, want met de onverschilligheid der wanhoop ronkten de meesten in eigen en andermans vuil. Nu en dan werd door het scheepsvolk beproefd alles eens goed schoon te maken, maar het ging niet. En voor de reis had haast geen pelgrim voldoende verschooning.

Naast dat beeld van vuile *misère*, doemde dan telkens in zijn geest op dat der reis naar Indië als Adam Silver; de aangename, beschaafde conversatie, de keurige rijk voorziene disch, de groote

blinkende zindelijkheid, en al het comfort ook in het uiterlijk. Dan was het of een groot gewicht hem op de borst drukte; dan kreeg hij het gevoel van een verbazend dommen streek te hebben gedaan, zóó groot, dat zelfmoord er haast niets bij was; en dan bestreed hij dat ongelukkig gevoel: trachtte het weg te werken, en eindigde met te zoeken of hij ergens op het dek een plaatsje kon vinden, waar hij stil, voorovergebogen, het hoofd in de handen, al maar bidden en bidden kon, het-zelfde gebedsformulier, tot hij het overweldigend gevoel van jammer als het ware had weggehyp-notiseerd.

Tot zij te Djedda aan wal kwamen, gelukkig, dat de reis ten einde was; blij aan het einddoel te zijn en den vasten grond van het heilige land onder zich te voelen; maar om spoedig te ontwaren, dat zij gekomen waren van den regen in den drop; dat zij in dit gezegende oord werden behandeld als honden en geplukt als kippen.

Zij beklaagden zich bij Aboe Bakar; zijn per-

soonlijkheid, zijn kalme en deftige manieren, zijn vele bidden en zijn welgesteldheid, hadden hem reeds aan boord een soort van superioriteit gegeven tegenover de anderen; hij hielp hen, zooveel hij kon; het enkele woord Engelsch, dat hem van school was bijgebleven, kwam hem te pas; hij parlementeerde voor hen; en het hielp 'n beetje, al was het niet veel. Ook hier had hij zijn van de anderen zoo verschillende persoonlijkheid en manieren vóór; men keek hem wel wat wantrouwend aan, maar liet toch eenigszins af van de ontzettende afzetterij, welke de Maleiers en Javaantjes een kwartje deed betalen voor elken pisang.

Zesde hoofdstuk.
Aboe Bakars teleurstelling.

Het viel Aboe Bakar alles bitter tegen; de tocht naar Mekka en de heilige stad zelf. Was dat nu de plaats, waarvan hij had gehoord, dat uit alle deelen der mohammedaansche wereld talrijke karavanen er hun kostbare gaven offerden? Hij had er gebeden in de groote moskee, lang, met goed geloof en volgens het gebruik; hij had met diepen eerbied den zwarten steen in de Kaäba gekust, en het had hem met een gevoel van zaligheid vervuld, omdat hij zich voor een goed mohammedaan hield; maar overigens trof het hem, dat Mekka, de heilige stad, een ellendig nest was; een groote *warong*

met het aanzien van een gevangenis, een roovershol metterdaad. Toch had hij minder last van de vele ongerechtigheden, dan de anderen; hij werd blijkbaar ook hier aangezien voor meer dan een gewone inlander van Java of Sumatra; maar met een wantrouwen toch, zóó groot, dat hij er haast in moeilijkheden door kwam, toen Minah zich had verpraat en verteld, dat haar man vroeger christen was geweest; voor een priester moest hij zijn waren staat van mohammedaan bewijzen; en... dat kon hij.

Maar hier kreeg hij zijn afkeer beet tegen de Arabieren, en hij vond er onder de vreemde pelgrims die ze met hem deelden. Het waren lieden uit Achter-Indië, die ook, door hun handel op de kust, het gewone strandmaleisch spraken; door hun meerdere ontwikkeling en gegoedheid hadden zij zich bij hem aangesloten, en zij spraken veel over den godsdienst, over den profeet, diens levensgeschiedenis, en ook over het christendom. En toen een hunner het plan vormde met een kara-

vaan langs de kust der Roode Zee naar Jeruzalem te gaan, waren ze daar allen voor; Aboe Bakar blij, dat hij niet met hetzelfde zoodje terugging, waarmee hij was gekomen.

Ook al geen illusie! Niet zulk een afzetterij als te Djedda en te Mekka; wèl groote hotels en villa's, maar voor de bevolking in de eigenlijke binnenstad, alles nauw, somber, vuil.

Aboe Bakar dankte God, dat hij dien pelgrimstocht, die hem zooveel geld had gekost, zoo erg was tegengevallen en zooveel moeite en ellende had bezorgd, achter den rug had, en hij op een boot met minder Mekkagangers kon terugkeeren. Op het zindelijke dek, waar nu alles geregeld en goed kon verzorgd worden, was het behaaglijk; het eten was eenvoudig inlandsch maar behoorlijk; de behandeling goed. En de gesprekken liepen over wat men had gezien en ondervonden, het geleden leed week met elken dag meer op den achtergrond; de trots, dat men den tocht had gedaan naar het graf van den profeet, kwam boven; nog vóór de

boot straat Soenda binnenstoomde, was er geen, die voor nog zooveel had gewild, dat hij den pelgrimstocht niet had gemaakt. Aboe Bakar en Minah, die nu reeds het gezicht halverwege bedekt droeg, allerminst.

Weer was de kade van Tandjong Priok vol verwelkomende bloedverwanten, maar de familie Aboe Bakar werd niet afgehaald. Hem kon 't niet schelen, Minah hinderde het zeer, zij zag er, vond ze, zoo deftig uit met den tullen doek met gouden sterretjes voor het onderste gedeelte van het gelaat, dat het jammer was aan den wal geen bekenden te zien; het *les amis de nos amis sont nos amis* vonden zij bewaarheid bij de *orang-selam*, vooral tegenover uit Mekka terugkeerenden. Daar waren er die present waren geweest bij hun vertrek, die hem herkenden en uitnoodigden.

Al pratende informeerde Aboe Bakar eens, en hij koos de gastvrijheid van een mandoer, die in de stad Batavia werkte en daar woonde ook; dàt trok hem het meeste aan, die oude stad! Hij deed

er zijn intocht in de kampong met een vertoon van waardigheid, dat hem daar hoog in de algemeene schatting deed stijgen.

En 's avonds bij het feest, toen ze allen met veel genoodigden in een grooten kring op den grond zaten, limonadestroop drinkend en strootjes rookend, vertelde A boe Bakar langzaam en deftig van de Heilige Stad; en hij loog, dat het een aard had, zonder zelf te snappen, dat hij zoo loog; hij vertelde niet wat hij, Minah en de anderen, werkelijk hadden gezien en ondervonden, maar wat zij van hun reis gemaakt hadden, nadat zij haar al pratend zooveel dagen aan boord omgeven hadden met een aureool van heerlijkheid.

Het was heel laat in den nacht toen de gasten heengingen met een hoog idée van den *Saïd* Aboe Bakar, die met zijn gastheer nu zitten bleef op de twee onvermijdelijke wipstoelen, die in het voorgalerijtje een kleine ronde tafel flankeerden.

'Wat zal ik doen?' vroeg Aboe Bakar. Zijn heele preferentie om bij den mandoer te logeeren

zat eigenlijk in het feit, dat hij *deze* vraag iemand wilde stellen, die ze hem waarschijnlijk goed beantwoorden kon.

‘Hebt ge geld?’ vroeg de andere.

En toen het antwoord bevestigend was:

‘Hoeveel?’

Aboe Bakar aarzelde; hij wist zelf niet precies hoeveel hij bezat; *njai Peraq* had hem gezegd, dat hij over al het hare kon beschikken; hoeveel dat was, wist hij niet; zelf had hij nog achttien *mille;* hij wilde voorzichtig wezen en niet het heele bedrag ineens noemen.

‘Tien duizend,’ zei hij.

‘Het is *niet* genoeg en *wel* genoeg.’

Daar begreep Aboe Bakar niets van.

‘Hoe kan iets tegelijk niet en wel wezen?’

‘Het is genoeg om vrij te zijn, als je wilt doe ik er wat bij, dan behoeven wij nooit geld vooruit te vragen.’

‘Maar waarvoor eigenlijk?’

‘Wees niet ongeduldig, Saïd Aboe Bakar.’

‘Neen, ik vraag maar wat wij dan zouden doen.’

‘Handel drijven.’

‘Waarin? Ik heb er geen verstand van; ik heb het nooit gedaan.’

‘Het verstand heb ik,’ zei de mandoer met zekere plechtigheid. ‘Dat komt er niet op aan. Ik heb het meer gedaan.’

Een fragment van wat hij in Holland wel eens had gehoord in gesprek, schoot Aboe Bakar door het hoofd; Verlande zei, als hij van zaken en compagnon-zijn sprak, altijd: dat als één er verstand van had en de ander had het geld, dan na eenige jaren de ander ook het verstand kreeg, maar zijn geld bij den een was. Met een effen gezicht zei hij:

‘Ik dacht niet, dat de handel zoo gemakkelijk was.’

‘Het is niet zulk een moeilijke handel als van de Europeanen en de Chineezen, het is handel in vee.’

Dat kwam Aboe Bakar wel aantrekkelijk voor, en hij ging er meer op in. Het was half vijf reeds toen ze besloten hadden, dat hij zich zou vestigen als veehandelaar voor gezamenlijke rekening. Een koele wind streek door de kampong en ruischte in de groote, rafelige en gescheurde pisangblaren; huiverend trok de mandoer zijn baadje over zijn naakte lichaam dichter aan; in een klapperboom sloeg een voorbarige *koetjitja* een paar heldere tonen in den nog donkeren nacht; de lampen waren uitgegaan, en een klein petroleumnachtlampje lichtte nog slechts binnen; achter het gordijn, dat in de diepte der woning de slaapplaats en het verblijf der vrouwen afsloot, kwam het gestommel van uitgeslapen menschen, die haast willen opstaan.

'Ik ben koud!' zei de mandoer.

'Ja, het is frisch.'

'Als ik zoo koud ben, vrees ik altijd ziek te worden; de nachtlucht is zoo ongezond.'

'Ja,' bevestigde Aboe Bakar machinaal.

‘Daar neem ik altijd wat *obat* voor, wil ik je ook wat geven.’

‘Is het erg leelijk?’

‘In het geheel niet; het smaakt goed.’

De mandoer haalde in den schemerdonker een flesch uit een kastje, waarvan hij den sleutel in zijn buikband droeg; hij schonk twee glazen vol, loerend erdoor heen tegen het nachtlichtje om niet te morsen; toen nam hij er een en goot het in z'n mond. Aboe Bakar had het dadelijk geroken: het was cognac.

En begeerig stak hij, zonder een woord te spreken, de hand uit, het glas *ad fundum* ledigend.

‘Is het geen goede *obat?*’ vroeg de mandoer.

‘Uitstekend,’ bevestigde de pas van Mekka teruggekeerde Mohammedaan.

Hij had het goed getroffen; niet alleen bleek zijn compagnon op de hoogte van den veehandel te zijn, maar ook eerlijk onder geloofsgenooten.

Zevende hoofdstuk.
Een beschaafd Mohammedaan.

Naast de woning van Pa Djalil, den mandoer, had Aboe Bakar er een gehuurd, 'n heele mooie voor een inlander in de kampong. Hij voelde zich nu zeer tevreden en gelukkig in zijn lot; als Europeaan was hij een domoor geweest, een *good-for-nothing*; een, waarmee men niet wist wat aan te vangen; een zelfs niet erkend in de boeken; - als inlander was hij een gerespecteerd man, een vat vol wijsheid, een welvarend handelaar, die goede zaken deed.

En hij *was* inderdaad geacht bij de inlandsche gemeente, die vooral hoog tegen hem opzag, wijl

hij altijd zoo kalm en deftig was, nooit *perkara's* had en streng volgens den *koran* leefde; maar de Arabieren mochten hem niet; de haat tusschen hem en hen was wederkeerig; hij imponeerde hen en zij behandelden hem met onderscheiding, maar men bleef op een afstand zoo in als buiten den *missigit*, en Aboe Bakar liet er zich openlijk over uit, dat hij hun haat tegen de christenen niet deelde, juist omdat hij een goed Mohammedaan was; hij haalde er de hoofdstukken en verzen bij aan uit den *koran*, die het wee! uitspreekt over hen, die zich vergrijpen aan de christenen, en slechts aan God de uitspraak overlaat tusschen christenen, joden en Mohammedanen op den dag der opstanding.

Zoo leefde hij rustig door, zonder haast ooit eenigen omgang met Europeanen; met Bram hield hij nu en dan briefwisseling, dàt was het eenige. En Bram was nu een *big boy* geworden, zoo schreef hijzelf; hij had een aandeel in een land, en men maakte groote zaken; hij had het oude huis der

Silvers weer teruggekocht, en voor den grond laten gooien; op de plek stond nu een mooie villa; de plaats zelf was door de welvaart der planters zeer vooruitgegaan; hij blufte in zijn brieven, dat het een aard had, zonder dat Aboe Bakar dit begreep; die las het alles steeds met de grootste bewondering en vertelde het Minah, die na haar eerste kind geen verderen reproductieven aanleg ontwikkeld had, zoodat het dáárbij scheen te zullen blijven.

De oude moeder, nu weer in het kamertje in de bijgebouwen, waar ze zooveel jaren had gewoond, wilde niet naar Batavia komen, hoe graag zij ook bij den liefsten zoon had gewoond; en op haar erfje stonden klapperboomen, die ze zelf had geplant, en ook andere soorten groot en schoon, die ze gekend had nietig en klein; dat gold ook heel zwaar.

Nu hun zaken zich na 'n jaar of zes zeer hadden uitgebreid, was Pa Djalil geen mandoer gebleven; hij en Aboe Bakar waren voor die zaken dringend

noodig; zij reisden er vaak voor langs de kust, met prauwen en ook wel, als er haast bij was, met stoomers. Dan ging Aboe Bakar meest, die om zijn uiterlijk en deftigheid, om zijn fraaien witten tulband in lang met gouddraad gestikte kleurrijke overkleeren meer in aanzien was, en vormelijker behandeld werd. Dan nam hij een tweede klasse biljet, om meer te kunnen gaan waar hij wilde; als er niets was, voegde hij zich bij de inlandsche dekpassagiers, gedachtig aan de koraänische belofte, dat de nederigen het eeuwige leven beërven; maar als er veel Europeesche militairen op het dek waren, en zij vloekten en waren ruw, dan kon hij met zijn biljet zich terugtrekken.

Hij had dat juist gedaan, en stond nu midscheeps op het tweede klasse dek in zee te kijken, naar het gewriemel en gewoel, het opkomen en vervloeien, het dansen en klotsen en schuins opspatten van de groote watermassa, door het gele zonlicht in scherpe nuances getint.

Toen hij zich omkeerde, de oogen duizelig van

het helle glanzen, week een *baboe* eerbiedig voor hem uit, buigend voor den mooien *toean saïd;* hij knikte goedig, en zijn groote hand uitstekend naar een blond kindje, dat bij haar was, vroeg hij:

'Vindt njotje het pleizierig aan boord?'

De meid en het kind keken hem aan met stomme verbazing.

'Hij spreekt Hollandsch,' zei het kind in het maleisch: 'Is hij gek?' vroeg het met de volkomen oneerbiedigheid voor volwassen oosterlingen, eigen aan kindertjes van Europeanen in Indië.

Aboe Bakar schaamde zich, het was hem wezenlijk ontsnapt tegenover dit blonde kind; hij had Hollandsch gesproken zonder er verder bij te denken; het kind had gelijk; het was heel gek. En nog gekker vond hij het, toen een onderofficier, op 'n wipstoel een pijpje rookend, lachend tegen een ander de opmerking maakte, dat de 'Arabier' het kind in 't Hollandsch aansprak en die jeugdige blonde bataaf zelf niet anders kende dan maleisch.

De *baboe* ging met het kind naar het achterdek,

verlegen over de brutale vraag; en daar vertelde zij het aan 't groepje dames, dat handwerkjes deed of 'n romannetje las, terwijl de heeren aan de andere zijde hun partijtje maakten. Het was mevrouw Slaters, die erbij zat, of haar hart werd dichtgeknepen, zoo'n benauwend gevoel kwam over haar. Dat moest Adam Silver zijn; dat wist zij ineens zeker. Zij hoorde de beschrijving door de meid van het uiterlijk van den *toean saïd*, - het kon onmogelijk iemand anders wezen.

'Laten we hem eens gaan zien,' zei een der dames. En de anderen, die zich mee verveelden, allen getrouwde dames, vonden dat ook. Maar de vrouw van den majoor Slaters - de gouden kraag was er al! - wilde niet.

'Gut, hoe flauw!' meende een.

'Je bent toch niet bang op hem te verheven?' vroeg een ander.

En men lachte haar uit, eigenlijk een beetje boos, dat zij 't kinderachtig excursietje niet mee wilde maken. Zij weigerde hardnekkig; zij had nu al

een gevoel, alsof de idée zijner aanwezigheid op hetzelfde schip haar hypnotiseerde; zij wist, of had althans de overtuiging, dat als ze hem zag, weer dat vreemde gevoel van strakheid en van niet te kunnen denken over haar komen zou.

Een oogenblik hadden de andere dames geaarzeld, maar de lust om haar zelfstandigheid te toonen, hield de overhand; lachend en fluisterend omdat ze een mooien Arabier gingen zien, die Hollandsch sprak, liepen ze de kajuittrap af en naar voren. En ze stootten elkaar aan met de ellebogen, wisselend schuinoogende blikken: 'Daar staat-ie!'

Toen ze voorbijkwamen richtte Aboe Bakar, die over de *reeling* leunde, zich op, in een beleefdheidshouding om haar te laten voorbijgaan; ze keken niet direct naar hem, maar zagen hem toch zoo nauwkeurig als een staaltje van een modestof; de jongste, een levendig opgewekt vrouwtje, keerde zich ineens tot hem:

'Is het waar, dat u Hollandsch spreekt?'

De anderen stikten haast van den lach; een beetje verlegen, niettemin, om wat zij een enorme brutaliteit vonden.

Maar zoo de dames nu een beetje verlegen waren met haar figuur, - Aboe Bakar niet; een glimlachje ging over zijn rustig gezicht:

'Ja, mevrouw.'

'Hoe is het mogelijk?'

'Ik heb het geleerd.'

Nu lachten ze allen luid. Wat had *zij* daar een gekke vraag gedaan, en wat gaf hij daar een leuk antwoord op. Nu, die was goed! '*Pour savoir une chose*,' riep een harer onder het lachen.

'Zeker,' zei Aboe Bakar zacht, *'il faut l'avoir appris*.'

Nu werd het nog gekker; het maakte de dames ernstig; ze wisten nu geen van allen wat te zeggen; de jongste keek hem voortdurend strak aan, de lippen op elkaar. Welk een schilderij van 'n man!

'U woont zeker in Indië?' vroeg ze.

‘Te Batavia. Ik reis voor zaken... als koopman. Mijn naam is Aboe Bakar.’

Zij voelden, dat ze daar niet langer konden blijven staan; ze hadden ook niet geweten, wat te zeggen. *Hij* had zich voorgesteld, eenvoudig, gewoon, als een man van de wereld, met het sierlijk en beleefd gebaar van een beschaafd oosterling; zij knikten en zeiden ‘Goeden dag,’ zonder meer; men kon toch tegen zoo'n man geen ‘meneer’ zeggen als Europeesche dame!

Haastig liepen ze de trap weer op naar het achterdek, pratend over het bijzonder voorval, en mevrouw Slaters aanvallend met den uitroep: ‘Nou, je hebt iets gemist, hoor!’

Het heldenstuk van het ‘aanspreken’ werd verteld; Aboe Bakar werd beschreven van top tot teen; en wat hij aan had, en hoe hij eruit zag, en wat hij zei.

Nora was het, als had zij erbij gestaan.

Zij was uiterlijk veel veranderd; het Indisch klimaat had haar goed gedaan; ze had gevulder

vormen gekregen, en dat stond haar voortreffelijk; van een gewoon blondinetje om niets van te zeggen, was zij geworden wat men een ‘knappe’ vrouw noemt.

Het verhaal der reisgenooten maakte haar stil; zij dacht er haast den heelen dag aan, onwillekeurig. Naast haar vrees voor een ontmoeting, kwam een geweldige nieuwsgierigheid om hem toch eens te zien, zooals de anderen hem hadden beschreven.

Achtste hoofdstuk.
Ongelukkige familieberichten.

Het was avond en 'n mooi tropisch nachtgezicht op het onbegrensde zeevlak, helder in het maanlicht, vol schemerige effecten van licht en wisselend halfdonker; de heeren zaten alweer aan het partijtje, in de rookkamer nu; enkelen liepen heen en weer te digereeren op het achterdek; de meeste dames waren al naar beneden in de *cabines*.

Nora was opgebleven.

‘Een heerlijke avond, mevrouw,’ zei de kapitein haar passeerend.

Zij kreeg een idée.

‘Het moet nu prachtig wezen op de brug.’

‘Zoudt u eens willen zien?’

‘Heel graag,’ en tot het slanke jonge vrouwtje, dat Aboe Bakar 's morgens had aangesproken, ‘ga je ook mee?’

Ze volgden den gezagvoerder, en het *was* heerlijk, het uitzicht van de brug op de groote schitterend geïllumineerde zee; maar na een plichtmatige betuiging van het verrassend schoone, effectvolle, gingen haar oogen onderzoekend over het voordek. De andere kneep haar stijf in den arm: Aboe Bakar zat er, achterover geleund op een bank, denkend aan zijn zaken en hoe hij die zou afhandelen op de kust; een strootje rookend voor tijdpasseering.

‘Daar zit-ie,’ fluisterde zij Nora in het oor, ‘Wat 'n pracht van 'n man, hè! Om alles voor te vergeten.’

Maar Nora schudde heftig het hoofd. Foei, neen! Zij voelde niets voor hem; niets! Zij hield eerlijk veel van haar eigen man; zij was enkel bang; wezenlijk heel bang voor een ontmoeting met dien Adam

Silver als Mohammedaan en *hadji;* zij vond hem, wat hij was: een physiek knap man; overigens niets, en dat ze zoo ellendig werd, nu ook weer, toen ze hem zag, was enkel uit vrees, dat er ooit iets zou uitkomen, van wat vroeger was voorgevallen, en dat ze voor Slaters verzwegen had.

Zooals Aboe Bakar het zich in dien mooien maanavond aan boord zat voor te stellen, gebeurde het ook; de soort van handel, dien hij dreef, was eenvoudig en secuur; zonder veel risico en agitatie; juist zooals bij zijn aard paste.

Kalm en welgemoed zou hij dan ook te Priok aan wal zijn gestapt, als hem daar niet iets heel zonderlings had gewacht. Het waren Bram, van wien hij in den laatsten tijd niets had gehoord, zijn moeder en zijn zuster. Van boord af zag hij het troepje op de kade staan, Bram magerder en ingebogener van borstkast dan ooit te voren, maar in zijn gezicht niets veranderd; *njai Peraq* wit van haar geworden, maar dikjes en vetjes, een Schotschen

omslagdoek over het baadje geslagen en een groote *pajoeng* in de hand; de eenoogige zuster met een slecht gemaakte japon aan, waaronder de witte rok uitkwam en waarvan het split open stond, en met een allergekst zwart stroohoedje op met 'n lange heen en weer waaiende enkele veer.

In stomme verbazing stond Aboe Bakar het troepje te beschouwen, zonder leed of vreugde; met enkel de vraag in het hoofd: wat in Mohammeds naam komen *die* doen?

Maar hij was heel hartelijk, al bracht zijn positie zekere vormelijkheid mee; zijn moeder kuste hem eerbiedig de vingertoppen; de broer en zuster schudden hem de hand. En op zijn vragenden blik, antwoordde Bram:

'Ja, kerel, 't is een bedonderde *perkara*.'

'Is er iets gebeurd?'

'Of er iets gebeurd is? Ik ben blut, man; totaal geflaconneerd,' - en zich over den knokkigen handrug blazend: 'pfft! zóó kaal ben ik!'

'Ik dacht, dat het je goed ging.'

‘Dat ging het ook, maar we hebben te veel hooi op onze vork genomen.’

Aboe Bakar, nog een en al verbazing, haalde de schouders op.

‘Ik begrijp het niet.’

‘Van de koffie; je weet toch wel van dat onverwachte kelderen van de koffie?’

‘Neen,’ hij moest erkennen, dat hij daarvan onkundig was, hij begreep de uitdrukking niet eens.

‘Ik handel in vee,’ zei hij.

‘Enfin, we hadden breed opgezet, en ineens: bom! daar lag de boel. Tot overmaat van ramp waren we borg voor achttien mille en werden aangesproken.’

‘Maar het geld van moeder?’

‘De heele *rataplan*, zeg ik je! Wij zaten er in met alles, wat we hadden: ik, de oude vrouw en - met z'n duim naar de zuster wijzende - zij ook.’

‘En nu?’

‘Ja, zie je, in het landelijke gaat het niet meer; ik kan nu niet meer opzienertje gaan spelen....

als je zelf baas bent geweest.... Ik zal zien, dat ik hier een baantje vind.'

'Wie is hij?' vroeg Aboe Bakar, doelend op een kleinen indo, die achter hen aan liep, blijkbaar eenigszins met z'n figuur verlegen.

'O! da's waar ook; dat is onze zwager Boudrin de Chatonville. Zeg, Josep, kom eens naar voren. Onze broer Ad....'

'Aboe Bakar,' viel de dus voorgestelde snel in de rede; en toen zachtjes tegen Bram: 'Heet hij werkelijk zoo?'

'Of hij Boudrin de Chatonville heet? Neen maar, dàt zal waar zijn. Hij is van adellijke afkomst.'

Aboe Bakar vond, dat zijn zoo bij verrassing ontdekte zwager er niet naar uitzag.

'Jullie hebt me niet eens kennis gegeven van haar huwelijk,' zei hij verwijtend.

'Och, zie je, zóó ver is het om je de waarheid te zeggen nog niet; dat zullen we hier wel in orde maken.'

‘Zijn ze dan niet....’

‘Niet voor de wet. Ze scharrelden zoo wat samen, weet je, en als je goed kijkt dan kan je dat ook wel zien. Nou, ik heb gedacht dat 't maar het beste was hem mee te nemen en ze dan hier te laten trouwen.’

‘Wat doet hij?’

‘Eigenlijk niets; hij *zoekt* een betrekking, hij verkeert in 't zelfde geval als ik: aardig geld gehad, maar alles weg.’

Ze waren opgewandeld tot het station. Bram en Aboe Bakar voorop; de anderen in een ganzenrijtje erachter aan; ze togen in een derde klasse waggon en onder het rijden hoorde Aboe Bakar meer bijzonderheden over het ‘ongeluk,’ dat zijn familie had getroffen; de jongste broer had niet mee gewild naar Batavia, maar was weer gaan werken als opzienertje; die was, zei Bram, heelemaal verwilderd; net 'n boschmensch.

En bij het aanhooren dier bijzonderheden, die

hem geen belangstelling inboezemden, dacht Aboe Bakar na over hetgeen hem te doen stond.

‘Ga jij nu met haar en dien Chatonville naar een logement...’

‘Wel, neen, wij logeeren bij kennissen van hem, daar ergens achter Molenvliet; als ik geweten had waar jij woonde...’

‘Hier in de stad in de kampong. Ik heb nu zaken en wou enkel de oude vrouw mee naar mijn huis nemen. Natuurlijk zal ik jullie helpen; daarvoor behoef je niet bang te zijn...’

‘Dat ben ik ook niet,’ zei Bram.

‘Goed, schrijf me dan je adres op; ik kom van avond bij je. Heb je nu iets noodig?’

‘Neen, zóó is het niet, dat ik geen cent in mijn zak heb. Maar meer dan 'n paar honderd pop, alles samen genomen, zit er niet aan.’

Met zijn moeder reed Aboe Bakar naar zijn woning.

‘Ik heb zonde gedaan voor God,’ zeide ze onder het rijden, ‘ik had het geld moeten bewaren voor

u, het hem niet moeten afstaan; ik meende, dat hij in die zaken *pinter* was.'

Maar Aboe Bakar was het niet met haar eens:

'Het is heel goed zoo, moeder; het was het geld van... den ouden heer Silver; 't was dus dat van Bram ook.'

'Ik had het verdiend.'

'God vernietigt den woeker en vermenigvuldigt met woeker den prijs der aalmoezen.'

Daar zweeg *njai Peraq* op; en een oogenblik reden ze stil voort, in het op de slappe veeren slingerende karretje, tot zij weer zei:

'Het is zonde van het geld, waarvoor ik zooveel jaren heb gewerkt.'

'Ik had het toch niet mogen aannemen,' troostte haar Aboe Bakar met islamitische onverbiddelijkheid. 'De *koran* zegt, dat er geen zegen is bij het geld van den woeker; ik had het uwe niet willen hebben in mijn zaken; zij zouden er door vernietigd zijn, gelijk die van Bram en de uwe zelf.'

Met al haar eerbied voor den in haar oogen zoo

heiligen en geleerden zoon, vond *njai Peraq* het niets prettig dus de les te worden gelezen, en dat nog wel nu zij haar geld kwijt was; daarom zei ze in het geheel niets meer, ook niet toen het karretje op een hobbeligen smallen kampongweg stilhield, en Aboe Bakar haar eruit hielp.

Negende hoofdstuk.
Schoonmoeder en schoondochter.

Njai Peraq liep regelrecht naar achter, de scheidinggordijn wegslaande, en daar stond ze tegenover Minah, die ervan schrikte. Het was geen aangename ontmoeting. Bij Minah streden de vrees voor de schoonmoeder en de zucht zich in haar eigen huis niet de wet te laten stellen om de overhand; *njai Peraq* was woedend. Aboe Bakar, die de bekende trommel zijner moeder in de voorgalerij had laten zetten, ging daar zitten op een wipstoel naast het tafeltje in het midden. De eerste plicht der gastvrijheid werd stil vervuld, de moeder ging op de ‘eeremat’ zitten, dronk een kop

koffie en at met de vingers wat rijst uit een pisangblad. Minah rammelde in het maleisen over de buurt-*perkaras;* maar toen *njai Peraq*, die niets gezegd had, met eten en drinken klaar was, sloeg zij van haar *kaïn* de korrels rijst, die dadelijk door een grooten haan met harde tikken van den houten vloer werden opgepikt, zette haar bril op en zei langzaam:

‘Het is een vuile boel in het huis van mijn zoon.’

Daar had je 't al, dacht Minah, en zich tot verweer gereed makende.

‘Wij zijn tevreden.’

‘Een man let daar niet op, hij ziet het niet, hij gewent eraan, een vuile vrouw maakt een vuilen man.’

‘Het is hier niet vuiler dan elders.’

‘Bij mij aan huis was het zoo niet, bij den *mantri*, uw vader, ook niet.’

En toen Minah, inwendig kokend van woede, zweeg, ging de oude voort.

‘Wat doe je den heelen dag? Moet ik het nog vragen? Je doet *niets*; als een lui beest lig je daar tusschen vuile *bantals*, die nooit gelucht worden. Je moest de vrouw zijn van een koeli, dan zou die je slaan met de *rotan*.’

‘Ik behoef immers niets te doen! Aboe Bakar is rijk, ik kan alles laten doen als ik het wil.’

‘Maar je bent zelfs te lui om te laten werken: Wat ben je? Ik heb je opgeraapt van den weg; je vader stond te *krakal* als een kettingganger, wanneer ik hem niet geholpen had. Goed, ik zou je danken met mijn hart, als ik zag, dat je een goeje vrouw voor mijn zoon was. Je bent vuil en lui. En je hebt maar één kind.’

‘Het is mijn schuld niet.’

‘*Traperdoelie*, het is niet zooals het behoort. Ik had gedacht hier te komen in een nette woning, met een goede flinke vrouw; ik kom in een varkenshok met een slechte zeug.’

Dàt was te veel voor Minah; zij verschoot van grijs in zwart en omgekeerd in het bruin der huid.

‘Het is *zijn* schuld.’

‘Het is nooit de schuld van den man.’

‘Het is goed praten, als je van een ouden leelijken Europeaan de *njai* geweest ben, en grapjes had met Arabieren; dan kan men dat van zoo'n kerel verdragen. Ik ben een fatsoenlijke getrouwde vrouw, en ik kan me niet zóó laten behandelen; ik hield van hem en hij behandelt me als een hondenkind.’

Gelukkig schoof Aboe Bakar de gordijn op zij en kwam binnen; hij had geluisterd, en vreezend dat *njai Peraq* handtastelijk zou worden - wat zij al was - trad hij tusschenbeiden.

‘Wat wil je zeggen?’ vroeg hij Minah, die met een boozen trek om den mond en de oogen neergeslagen tegen den wand stond.

‘Ik wil hebben, dat je antwoordt,’ herhaalde hij.

En toen ze nog altijd zweeg:

‘Voor de derde maal: zal je antwoorden?’

Het was de eerste keer in zijn leven, dat hij de hand uitstak naar een vrouw, maar hij moest

het doen; moest hij, levend naar den *koran*, de ongehoorzame vrouw niet slaan?

Daarom liet hij zijn zware vuist een paar malen neerkomen op haar schouders, greep haar in de *kondé* en slingerde haar door een achterdeur het binnenplaatsje op, waar ze neerviel bij den put, een paar *gendies* brekend bij het vallen.

Wat had hij daar een berouw van!

Minah zette een keel op, die de heele kampong deed uitloopen.

Verschrikt stapte Aboe Bakar naar voren en ging met 'n kleur van schaamte weer naast het tafeltje zitten. Wat was zij toch een brutaal beest!

Het kamponghoofd kwam zijn erfje op, met een vriendelijk gezicht, plichtshalve.

'Ada apa, toean saïd.'

Hij haalde de breede schouders op, reikte den inlander de vingertoppen, en zei lachend:

'Ah, gila behasa; trada ada apa apa.'

Njai Peraq had het zóó niet bedoeld; zij had

nooit slaag gehad van John Silver op die manier; nu en dan had hij in een *stadium* van erge opgewondenheid, zich verstout haar met zijn magere knokkels op het dikke vleesch der bovenarmen te stompen, maar zoo'n pak was haar te erg; zij zou het ook niet hebben verdragen.

Zij trachtte nu Minah te troosten, die vastbesloten scheen te blijven doorjammeren bij den put.

'Slaat hij wel meer?' vroeg ze.

'Het is de eerste maal; ik dacht wel dat het komen zou; hij zal me nu wel meer slaan; hij heeft maar een voorwendsel gezocht; ik begrijp het wel; maar ik *wil* niet; het *zal* niet gebeuren; hij mag me dood slaan; laat hij mij maar dood slaan, dat kan me niet schelen; hij heeft me geslagen; hij zal me nu altijd slaan.'

Zoo brulde zij voort, den arm opgestoken tegen de bamboezen heining, het hoofd heen en weer rollend over den arm.

En toen ze eindelijk bedaard was, kwam het hooge woord eruit:

‘Hij wil er nog een vrouw bijnemen.’

Dat keurde *njai Peraq* af, maar zij wilde toch haar zoon verdedigen, en met een schijn van onverschilligheid zei ze:

‘Wat zou het?’

Minah keek haar strak in het gezicht.

‘Ik zou u wel eens hebben willen zien, als....’

Maar dat liet geen vergelijking toe.

‘Meneer Silver was een Europeaan en ik was niet met hem getrouwd volgens de *adat*; als hij mij had willen wegzenden, zou hij dat gedaan hebben; als hij een ander had genomen, zou ik zijn huis hebben verlaten. Hoe heb ik zijn huishouding bestuurd? Hoe heb ik hem geholpen met alles? Had hij niet drie zonen....’

Hier lachte Minah schamper.

‘Iedereen zei, dat hij er maar twee had.’

‘De menschen zijn kwaadsprekers en jij praat hen na,’ zei *njai Peraq* kalm.

‘Waarom kon Aboe Bakar dan geen Europeaan blijven?’

Een oogenblik dacht de oude na; dan zei ze onverstoorbaar kalm:

'Toewan Allah heeft het zoo gewild; hij heeft Silver doen vergeten, dat kind te laten opschrijven in het boek der *blanda's*; het is een wonder.'

Minah trok de wenkbrauwen op, diep en hoorbaar ademhalend door den neus; nu, vond ze, dàt wonder, dáár was een luchtje aan!

'Hoe het ook zij, het zal niet gebeuren,' herhaalde ze, toen terugkomend op de hoofdzaak.

'Heeft hij erover gesproken?'

'Hij is begonnen met praatjes; het werk in huis was me te zwaar.'

'Daar heeft hij gelijk aan; dat kan men dadelijk merken.'

'De zorg voor onzen zoon Amat eischte meer van mij.'

'Dat is ook waar; ik heb den jongen daar straks op het voorerf gezien; hij liep haast naakt en speelde in de goot; het is een schande.'

'Ik moest meer rust nemen en iemand in huis

hebben, jonger en sterker om mij te helpen.'

'Astage!' riep *njai Peraq* uit, 'wat ben je voor een schepsel! Dat alles heeft hij je gezegd, en in plaats van nu je best te gaan doen; te zorgen voor de huishouding en je kind, ben je dezelfde luie slons gebleven, die je geworden waart. En je durft me zeggen, dat het niet zal gebeuren; dat hij geen tweede vrouw mag nemen, terwijl jij niet meer deugt en niet eens wilt deugen. Wil ik je iets zeggen: mijn zoon is veel te goed voor je.'

Het kijven begon nu opnieuw tot ergernis van Aboe Bakar, die naar achter moest komen om stilte te gebieden.

Van zijn idée om zijn moeder bij zich te houden, zag hij nu af; dàt zou geen leven zijn; die twee zouden eiken dag standjes hebben; daar moest hij iets anders op vinden.

Tiende hoofdstuk.
Een trouweloos Mohammedaan.

's Avonds bij Pa Djalil, zijn compagnon, vertelde Aboe Bakar wat er gebeurd was; zij zaten op een bamboezen bank onder een mangaboom, in den donkeren avond op het kleine erfje; armoedig en eentonig schemerden hier en daar kleine petroleumlichtjes door de paggers en het groen; in de verte op den grooten weg ratelden langzaam aankomende karren; een enkele maal klonk 't hoog geluid van een, zijn warong langs den weg pikoelenden Chinees; maar anders was het stil.

‘Ik ben het verplicht,’ zei Aboe Bakar.

‘Zeker; men moet zijn ouders helpen en zijn broers en zijn zusters.’

‘Maar het zal veel geld kosten.’

‘Wat gebeuren moet, dat moet gebeuren,’ zei de oude Djalil. ‘Ook kan je het doen. Als je het niet deedt, zou het een vloek zijn op onzen handel.’

Geen oogenblik had Aboe Bakar er aan gedacht zijn noodlijdende familie *niet* te helpen; hij had er alleen behoefte aan het goedgekeurd te hooren door een ander. En nu begon hij langzaam zijn plannen te bespreken, tot de oude het als naar gewoonte 's avonds laat te koud kreeg, en zij samen *obat* namen. Wel verweet zich Aboe Bakar soms, dat hij daar verkeerd aan deed, maar goed beschouwd vond hij de zonde tegen den *koran* zoo groot niet; en nu hij eraan gewoon was 's avonds zijn glas cognac te drinken, kon hij het niet meer laten.

Zooals hij het met Pa Djalil had vastgesteld, voerde hij het ook uit. Hij betaalde de onkosten van het huwelijk zijner zuster, gaf haar en Bram

elk een maandelijksche toelage en een extra aan zijn moeder, die weer bij Bram haar intrek nam. En toen dat alles geschikt was en geregeld, volgde de eene maand na de andere, zóó, dat het was of er voor hun veehandel een gouden tijd aanbrak; alles liep even gelukkig af; alles gaf beter winsten dan ooit, en bij Aboe Bakar stond het vast, dat dit door hoogere macht zoo in zijn voordeel was geordend.

Aboe Bakar kreeg zoo'n surplus van geld, dat hij er geen raad mee wist.

'Waarom leen-je het niet uit, zooals ik?' had al meer dan eens Pa Djalil gevraagd.

Maar dan schudde hij het hoofd, onverzettelijk.

'Het is in strijd met den *koran*, die verbiedt het leenen tegen rente op straf van Gods toorn.'

'Een mensch kan te veel uit de heilige boeken leeren,' had dan Pa Djalil met een leuk lachje opgemerkt.

'Nooit,' pleitte Aboe Bakar. 'Ik ben geen heilig man, maar ik zou voor alles ter wereld niet han-

delen tegen het boek in zoo iets belangrijks.'

'Allah is groot,' zuchtte Pa Djalil met zachte ironie in zijn stem. 'Mijn vader was een braaf man; hij deed het ook.'

Nu wist Aboe Bak ar, dat, als een maleier zóó redeneert, geen voorschrift uit den *koran* hem van zijn stuk brengt.

Hij zweeg erop, en ten slotte, bij wijze van advies, eindigde Pa Djalil met te zeggen:

'Koop dan huizen voor je geld.'

Hij was daar wat lui voor; bovendien moest hij dan in het publiek komen, ook het Europeesche, op het vendukantoor en bij het kadaster; dat deed hij liefst zoo zelden mogelijk. Doch ten slotte werd het al te dwaas; zijn groote kist raakte vol geld, meest zware rijksdaalders; het was een mooi gezicht, maar het kon zóó niet blijven; hij dorst haast niet meer uit te gaan, uit vrees bij zijn afwezigheid bestolen te worden.

Hij kocht een huis op een mooien stand, en hij liep op den langen cementvloer der voorgalerij met

het pleizierig gevoel, dat hij hier baas en meester was; dan in de kamers met de hooge muren, beneden geteerd met rouwranden boven het doffe rood der vloersteenen; door de open vensters weer-glom het licht van het pas geverfd grijs der zoldering; hij liep het door 't leeg staan slecht onderhouden, dicht begroeide erf op, waar van de bijgebouwen heele stukken kalk waren afgevallen, door de open plekken den baksteen toonend van een rood als oude niet geheelde wonden. Nu ja, dàt zou men alles in orde maken, dacht hij, weer binnengaande; dat kwam terecht; en hij gaf maar dadelijk last aan een ouden inlander, die dag en nacht het leege huis bewaakte, met als eenig meubilair een *baleh-baleh* in een der vertrekken, en de man, diep gebogen voor den rijken deftigen *toean saïd*, den eigenaar, sloop dadelijk weg om een *toekang batoe* te halen, maar stond voor het huis verwonderd stil, toen een deelemankar het erf opreed.

'Kom eens hier,' riep een heldere vrouwenstem tegen den bewaker. 'Is het te huur?'

‘*Belon priksa*,’ antwoordde hij ontwijkend, en met den duim over z'n schouder naar achter wijzend: ‘De eigenaar is er.’

De man ging zijn boodschap doen; de dame, met een sprongetje uit haar klein rijtuig, liep de paar treden van het huis op, keek eens rond in de voorgalerij, ging dan vlug naar binnen en stond er tegenover Aboe Bakar, die had hooren rijden op het erf, en ook eens kijken kwam.

‘Allemachtig!’ riep zij verwonderd en half verschrikt uit, een kleur krijgend als een kers. ‘U bent dezelfde, die... de Arabier van boord!’

Hij knikte kalmpjes glimlachend, haar vlak in de oogen kijkend.

‘... Die Hollandsen spreekt. Ja, mevrouw.’

‘Gut, dat is al heel toevallig.’

‘Bergen en dalen ontmoeten elkaar niet, de menschen wel.’

‘U kent onze spreekwoorden ook al!’ riep ze lachend. ‘Nu, dat is mooi hoor! Is het uw huis?’

En ze keek weer naar hem net als zij gedaan

had aan boord, toen ze tegen mevrouw Slaters zeide, dat hij een man was ‘om alles voor te vergeten.’

‘Ik heb het pas gekocht.’

‘Mag ik het zien? Ik zoek een huis.’

Toen de inlander terugkwam met den *toekang batoe*, vond hij de voordeur gesloten; zacht sloop hij naar achter, maar daar was 't zelfde. En de deelemankar wachtte nog...

‘*Kang*,’ zei hij zachtkens tegen den ouden metselaar, dien hij had meegebracht, ‘we moeten nog wat wachten op den *toean saïd*; ga maar mee naar den warong, dan kunnen we een strootje rooken.’

Ze kwamen eerst terug toen de deeleman wegreed; verstrooid gaf de *toean saïd* zijn orders; hij dacht niet meer aan zijn nieuwe positie van huiseigenaar; hij was verstrooid en uit zijn humeur; hij had zich laten meesleepen door dien ouden Europeaan, die in hem was gebleven uit den offertijd aan ‘wijntje en Trijntje’ in een groote wes-

tersche stad door een bemiddeld jongmensch.

Was dat handelen als een braaf volgeling van den grooten profeet! Hij, die zooveel ophad met den *koran*, - hij dronk dagelijks den drank, welke een gruwel was door satan uitgevonden, en hij had de honderd zweepslagen op het overspel verdiend....!

Aboe Bakar stapte haastig den eindeloozen Molenvliet langs; de zon brandde op zijn lang rood overkleed; het stof opgeworpen door de voertuigen, voortgezweept door den heeten wind, dwarrelde om zijn grooten sneeuwwitten tulband; voerders van leege karretjes riepen hem aan, - hij lette op niets, zóó bezig was hij met zichzelven, zóó beklemd door het gevoel, dat hij een slecht Mohammedaan was; dat hij dus handelend nooit het beloofde Paradijs zou beërven, waar de maagden met groote zwarte oogen en met zwellenden boezem bestemd zijn voor de gelukzaligen, voor de geloovigen zonder smet! En als hij daartusschen door dacht aan het wezenlijk avontuur

van zooeven, dan zonk het toekomst-Paradijs met de zwartoogige maagden ineens weer in het niet.

Een oogenblik stond hij stil, en wischte zich het gelaat af; maakte zijn handen nat aan een artesischen put, bevochtigde zijn vermoeide oogen, en steeg zuchtend in een dos-à-dos, die met hem wegsnelde naar zijn kampong.

Elfde hoofdstuk.
Hoe zal ik sterk zijn?

Het was of hij dien dag geen rust zou hebben van de vrouwen. Toen hij uitgestapt was en betaald had voor het weggetje door zijn kampong, en nog altijd over zijn eigen zonden dacht, kwamen een man en een meisje, een kind nog haast, hem op 't smalle pad tegemoet; de man stil mompelend, het meisje, dat huilend zich verzette, voortduwend.

'*Toean,'* riep zij, 'help mij! Hij wil mij verkoopen...'

De inlander, verlegen en woedend, sloeg haar met de vlakke hand ruw op den mond.

‘Zij is mijn dochter en zij is ondeugend.’

Aboe Bakar gaf hem een gevoeligen tik op de hand met den beenen knop van zijn wandelstok.

‘Hij wil mij verkoopen,’ riep het meisje weer, nu dapper door den bijstand; ‘hij wil mij verkoopen aan een Chinees.’

Zwijgend, de oogen neergeslagen, bang voor den invloedrijken *hadji*, zoo groot, zoo sterk en zoo rijk, stond de inlander zijn hand te wrijven, zich dicht in de groene levende pagger dringend.

‘Diam!’ gelastte Aboe Bakar het meisje, dat niet zoo mocht spreken tegen haar vader. ‘Is het waar?’ vroeg hij dezen.

In een nu loskomenden woordenstroom, verdronk de man de gedachte; hij had zoo'n *roegi* gehad met dit en met dat; hij kon zijn belasting niet betalen en hij had geen goed om te beleenen; dus zou hij in de gevangenis komen. Wat hij deed, hadden al zoovelen gedaan en mocht hij doen...

‘Je moogt het niet!’

‘Nu dan, het is toch *adat*.’

'Toean,' smeekte het meisje zacht. 'Help mij! Ik wil niet bij een Chinees; ik wil bij een *orang selam*, niet bij een vuilen *kafir*.'

Hij glimlachte tegen haar; zooals ze daar stond, zag ze er wel aardig uit, en haar gezicht zei zoo duidelijk als woorden het slechts konden doen, dat ze met veel genoegen zich verkocht zou zien aan den mooien *toean saïd*.

'Volg me,' gelastte hij den inlander; en zoo gingen ze verder, achter elkaar. In zijn woning sprak hij erover; zij werden het eens wat den prijs aangaat, terwijl het meisje op den dorpel zat, blij, dat ze niet naar den Chinees behoefde; kalm, nu, afwachtend wat volgen zou, toen haar vader heenging, diep boog voor den *toean saïd* wiens hand hij aan z'n lippen bracht, zonder haar met een groet of een blik te verwaardigen.

Aboe Bakar wenkte haar naar zich toe en zij volgde hem naar achter. Minah schrok ervan. Daar zou je het hebben!

'Ik heb dit kind van haar vader gekocht,' zei

hij zacht, poseerend, met groote waardigheid. ‘Haar vader wilde haar verkoopen aan een ongeloovige.’

En toen Minah niets zei, maar met booze oogen naar het slachtoffer zag, dat bij haar neerhurkte en haar hand kuste, ging Aboe Bakar voort met de zalving van een volleerd *penghoeloe*:

‘Zij kan u dienen, tot een goed Mohammedaan haar als vrouw verlangt, behandel haar goed en het zal ons voordeel aanbrengen.’

Het was Minah een pak van het hart; zij zag op naar haar man met groote verwonderde oogen. Ook het meisje begreep er niets van, zij keek in stomme verbazing door een gordijnkier den grooten breeden man na, die zooveel licht wegnam in het gangetje, dat hij langzaam doorstapte.

Het viel haar bitter tegen! Had die zooveel geld aan haar vader betaald, om het genoegen haar cadeau te doen aan zijn vrouw, die veel goedkooper een beter meisje als baboe krijgen kon?

Minah, die het evenmin begreep, wantrouwde de zaak. Wat kon het zijn? Zij wist, dat hij geen

voorwendsels zou zoeken, en niet een meisje als bediende zou binnensmokkelen, dat hij van plan was tot zijn vrouw te maken. Neen, dan zou hij komen met groote deftigheid in houding en gebaar; zijn zware hand zou hij dan leggen op haar schouder en haar zeggen: dit is mijn tweede vrouw; wees goed voor haar of gij zult mij zijn als de rug mijner moeder.

Habis perkara.

Zij hoorde het meisje uit, maar dat kon niet anders dan gewoon vertellen wat er gebeurd was. Het maakte beiden niet wijzer.

Zij zagen door een venstertje Aboe Bakar buiten achter den hoogen pagger gaan en hoorden hem baden aan den put; Minah luisterde aandachtig; de wijze, waarop hij blijkbaar zich baadde, beviel haar niet; zij hoorde hem er den naam van *Allah* bij aanroepen, en alles driemaal.... Wat was er dan toch gebeurd?

Aboe Bakar daarentegen voelde zich zoo plezierig als was er niets onbehoorlijks voorgevallen.

Hij had berouw gevoeld over zijn daden, en door een Mohammedaansche vrouw van de ongeloovigen af te houden met opoffering van geld, had hij een goed werk gedaan, waarvoor God zijn slechte daden ook in goede zou veranderen.

Doch hoe niet meer te zondigen? O, hij was nu op 't moment heel sterk. Hoe echter zou het zijn, als hij weer eens samen was met dat opgewonden gekkinnetje, dat zoo verliefd op hem was, en zijn huis had gehuurd?

Hoe, als hij bij Pa Djalil zat en die nam *obat* tegen de avondlucht?

Wat moest hij doen om daar af te komen?

Zijn compagnon maakte het hem niet moeilijk.

Een beetje geraakt over de koranwijsheid van Aboe Bakar, nam Pa Djalil, toen ze 's avonds weer hadden gepraat over hun zaken, stil zijn *obat* alleen, en presenteerde hem niets. Hij rook den lekkeren cognacgeur en watertandde ervan; hij zag den ouden langzaam het glas ledigen, en zich onder 't baadje over den buik strijken, hij hoorde hem

zacht smakken met een klein gesteun van genot.

En Aboe Bakar zuchtte diep, met innig verlangen; en hij vond het veel moeilijker over een aangewende kleinigheid heen te komen in het leven, dan op een gegeven moment een groot besluit te nemen.

Twaalfde hoofdstuk.
Zonderlinge ontmoeting.

De eenige malen, dat de Verlande's iets hoorden van hun vroegeren pleegzoon, was uit de brieven van Nora, die nu en dan schreef. Eerst was het een brief vol jeremiaden. Met haar komen in Indië, was alle vroegere Hollandsche *misère* weg; vergeten waren de jaren van verdriet en teleurstelling over haar langdurig jongedochterschap, dat zich al begon te teekenen op haar lief gezichtje in fijne, scherpe trekjes, die er nu door het huwelijk voor vele jaren van weggevaagd waren; vergeten was de deftige en daarom dubbel pijnlijke beperktheid van middelen in het ouderlijk huis; vergeten waren

ook de bitse en verdrietige humeur-scènes tusschen de met den oudevrijsterstaat bedreigde zusters; vergeten waren narigheden en bekrompenheden, waaruit het huwelijk met een hoogst *fashionable* man, die een goede toekomst had, haar letterlijk had gered.

Het maakte Verlande, die met den leeftijd 'n beetje knorrig begon te worden, woedend. De brieven van Nora gaven den indruk, alsof zij een paradijs had verlaten, om in de hel te komen, en de doorloopende gedachte was: wat is dat Indië een akelig land!

Terwijl haar middelen haar nimmer veroorloofd hadden een druk gebruik te maken in Den Haag van opera's en concerten, klaagde zij nu steen en been, dat men zoo weinig kunstgenot kon smaken te Batavia; terwijl zij in Holland haar ouders een nieuwe japon als het ware van het hart moest scheuren, en den hemel danken mocht, als ze kreeg wat men wilde geven, - vond zij het ‘zoo onaangenaam,’ dat men in de toko's te

Batavia nooit *precies* kon krijgen, wat men wilde.

Het was in die periode, dat zij ook schreef over haar eerste ontmoeting met den gewezen Adam Silver; iets, waaraan de Verlande's niet hadden geloofd, denkende dat zij zich in het uiterlijk had vergist.

Later kon Verlande meer vrede hebben met Nora's geschrijf; ze kreeg, door het gewoon meeleven in Indië, meer kennis van wat haar omringde; daarmee kwam vanzelf de belangstelling; juistere schatting en, in menig opzicht, waardeering, volgden.

‘Ze wordt 'n boel genietbaarder,’ meende Verlande.

‘Het is 'n gewone geschiedenis,’ meende zijn vrouw.

‘Toch niet....’

‘Zeker, de mijne ook. Je hebt *mijn* brieven uit dien tijd naar Holland niet gelezen.’

Eindelijk, na jaren, kwam Nora weer op Adam Silver terug, met het verhaal van de stoomboot. Zij was nu zeer ongerust en moest en zou ten

slotte met hem spreken, want zij was soms in doodelijken angst, dat haar man er iets van vernemen zou.

Doch de Verlande's trachtten haar gerust te stellen. Hoe kon zij zich nu nog muizenissen in het hoofd halen om die oude, onschuldige *tjerita*, schreven ze. Die moest ze vergeten, negeeren, beschouwen als nooit gebeurd.

En Nora deed er haar uiterste best voor, maar het was er zoo ingeroest, dat ze toch altijd schrikte als ze een rijzigen Arabier zag of een *hadji*, en het was haar op een goeden dag of ze verstijfde van het hoofd tot de voeten, toen Aboe Bakar haar erf opkwam, in zijn kleurig gewaad, groot en breed tusschen het bontgroen der rijen crotons door.

De Slaters woonden in een huurhuis, wijl er van gouvernementswege geen hoofdofficierswoning open was; ze hadden er niet op gelet, dat het huis ten publieken verkoop was geannonceerd. En Aboe Bakar, die het geld, dat hij overhield, nu voort-

durend in huizen bleef beleggen, had ook niet geweten wie de huurders waren. Hij had het huis gekocht, eenvoudig op de omschrijving en het advies van een inlandsen beambte bij 't kadaster, en nu kwam hij zich eenvoudig als de nieuwe eigenaar aanmelden bij den huurder.

Het trof hem zeer; ook dat ze zoo knap was geworden in haar huwelijk; maar hij had zich heel gauw vermand en groette haar als een vreemde, en sprak haar aan in het maleisch:

'Ik vraag verschooning, dat ik u kom lastig vallen, mevrouw. Ik kom alleen u zeggen, dat ik dit huis heb gekocht.'

Zij keek hem aan, verwezen; en toen ze niet antwoordde, ging hij door in 't maleisch:

'Het is niet, dat u moet verhuizen, volstrekt niet; u kunt blijven wonen zoolang u wilt; het is enkel als er iets is over reparatie of zoo....'

Dat was dan geworden van dien netten jongen, dien ze in haar meisjesjaren had liefgehad; dàt was dan de naar de laatste mode gekleede mooie

jeugdige oosterling, dien ze gekend had in Den Haag! Zij had de niet beredeneerde maar traditioneele minachting van den Hollander in Indië voor al wat *hadji* is. En zoo stond hij daar nu tegenover haar, maleisch sprekend; bescheiden, als een mindere; den trek van onderworpenheid, die bij den oosterling tot de beleefdheid behoort, op den fraaien mannenkop. Een groot gevoel van compassie kwam over haar; het deed haar aan; ze moest opstaan en naar binnen gaan om niet te laten zien, dat van tranen haar de oogen vol schoten.

Aboe Bakar zag het natuurlijk wel, maar begreep er niets van. In *dien* gedachtengang had hij zich niet *kunnen* verplaatsen; dàt was hem nu zoo vreemd. En hij had toch niets verkeerds gedaan! Integendeel; hij had, vond hij, het haar zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt; zij had hem kunnen antwoorden in het maleisch en hem behandelen, als had zij hem nooit gezien; enkel als de huisbaas.

Nu ging zij schreiende naar binnen!

Hij had nog niet uitgepikird, toen zij terugkwam en hem wenkte in de binnengalerij.

‘Ik heb u een verzoek te doen!’ zei ze zenuwachtig, toen hij binnentrad.

Zwijgend boog hij, den blik latende gaan over het glinsterend marmer en het glimmend gecireerd der nette meubels, meteen het huis, dat hij gekocht had, eens opnemend.

‘Het is: nooit te spreken, nooit en met niemand over ons.... onze.... verhouding in Holland.’

Een spottende glimlach ging over zijn gezicht, en hij liet den golvenden zwarten baard door de zware hand glijden. Wat was dat nu? Wat verbeeldde zich zoo'n Europeesch vrouwtje, dat een man, een Mohammedaan als hij, zou spreken over haar!

‘Ik heb het nooit gedaan,’ zei hij.

‘Beloof me, dat het nooit zal gebeuren.’

Zij was zoo dicht bij hem komen staan, zij zag hem zoo vlak in het gezicht, en hij had zulk een eigenaardige ervaring opgedaan met een andere,

ook zoo blond en blank, dat hij dacht aan een grapje; zijn donker gezicht kleurde op, en hij boog zich voorover tot zij met een rilling van schrik zijn baard voelde tegen haar wang.

‘En dan mijn belooning?’

Nora was woedend; hij zag haar bleek worden als het steenen tafelblad, zoodat hij ervan schrok; de uitdrukking van minachting trof hem zoo, dat hij de hand op z'n borst lei en een stap terugging.

‘Ik wist niet, dat je zoo'n gemeene kerel waart geworden.’

‘Dat ben ik niet,’ protesteerde hij met ongewone levendigheid. ‘Ik ben geen gemeene kerel.’

‘Dat ben je wel.... Mijn huis uit! Het uwe zal ik ook verlaten.’

Een oogenblik stond hij sprakeloos; verstomd zóó te worden weggejaagd, als een hond, juist nu hij meende heel slim te zijn en iets bijzonder goed te begrijpen.

‘Als ik u beleedigd heb....’

‘Dat weet je heel goed.’

‘Ik vraag er vergeving voor.... Wij, Mohammedanen, moeten deugdzame vrouwen eerbiedigen, en dat doen wij ook.... Ik meende...’

‘Van mij?’

‘Ik weet het niet. Met uw soort menschen houd ik geen omgang, al vele jaren niet. Maar één heb ik ontmoet.’

‘En die ééne?’

Hij maakte een afwerend gebaar met de hand, den linkerarm uitgestrekt.

‘Ik mag geen kwaad spreken. Vergeef het mij. Voortaan zal ik hier niet meer komen. En ik zal er nooit over spreken; ik zweer het u bij den *koran*.’

Aboe Bakar groette haar eerbiedig; zij stak onwillekeurig de hand uit, getroffen door zijn oprechte spijt; doch hij deed, als zag hij het niet, boog in, op oostersche wijze, en ging heen, bedaard en rustig in houding en gang.

Dertiende hoofdstuk
Aboe Bakar kiest zich een tweede vrouw.

Mevrouw Slaters was er heelemaal door gekalmeerd; zij had nu de volkomen zekerheid, dat hij nooit reppen zou over hun vroegeren omgang, en tegelijk zag ze in, dat ze zich eigenlijk noodeloos ongerust had gemaakt.

Maar die ééne... ja, dat kon haast niemand wezen, dan dat aardige levendige vrouwtje, dat ze nu nog wel eens ontmoette op 'n partij in de societeit of in *private* gezelschap. Zij dacht eraan haar uit te hooren, overtuigd, dat het jong en overmoedig schepseltje al heel gauw zou laten doorschemeren, wat ervan was; maar het boezemde

haar te veel afkeer in; *c'était fini* nu, dacht ze, en onwillekeurig zuchtte ze diep, het was nu zóó goed, dat niets bedorven mocht worden.

Aboe Bakar, zeer ontevreden over zichzelven, nam onder het naar huis gaan ook een besluit. Eerst had hij zoo lang gedraald om een tweede vrouw te nemen bij Minah, wijl hij bang was voor scènes; nu had in den laatsten tijd die zondige en met het heilige boek geheel strijdige relatie hem ook al van dat plan teruggehouden, - hij had nu, dacht hij, een goed voorbeeld in het flink gedrag van Nora; hij zou die relatie afbreken en een mooie jonge, inlandsche vrouw erbij nemen.

Als hij eens informeerde bij de inlandsche ambtenaren en hij gaf er flink geld voor, dan zou er wel gauw een te vinden zijn; hij zou het dan maar dadelijk doen, en hij nam er een rijtuig voor; geen gewoon karretje of een dos-à-dos, maar een mylord.

Het was in 't geheel niet moeilijk; de eerste de beste, die hem met veel betoon van hartelijkheid en

onderscheiding ontving, kende er wel een, die een mooie dochter had en haar graag als vrouw aan den rijken *hadji* wilde af staan.

Maar eerst moest hij haar zien.

Zij was niet, als Minah in vroeger jaren, een kind van het binnenland, donker, sterk, in volheid van lucht en licht opgewassen, met hard, veerkrachtig vleesch, - zij was meer een kasplant, heel licht van huid, bij blank af, zacht en poezelig; met iets kwijnends in de oogen en sentimenteels in het gezichtje; maar zoo mooi van vormen en begeerlijk van persoon in haar wiegelenden gang, *lengang-lengang* door het huis, dat het Aboe Bakar voor de oogen schemerde.

Zeker, hij wilde haar hebben, heel graag!

Maar het zou niet behoorlijk zijn geweest, als hij iets van zijn begeerte had doen blijken; langzaam ging hij heen, uitgeleid door den vader, die hem voorstelde over deze ‘zaak’ nog eens te komen praten.

En als altijd bij zijn persoonlijke aangelegenheden,

praatte hij er 's avonds over met zijn compagnon op het bankje voor diens huis.

‘Ik ben bang, dat ik te veel van haar zal houden’ zei Aboe Bakar.

‘Men kan nooit te veel van een vrouw houden,’ meende Pa Djalil.

‘Niet? waarom niet?’

‘Het wordt vanzelf wel minder; ten slotte gaat het heelemaal over.’

Maar Aboe Bakar schudde het hoofd; neen, dat was het niet; hij wist heel goed, dat het niet altijd was als in het begin; neen, dat bedoelde hij niet.

‘Wij *mogen* meer dan één vrouw hebben.’

Pa Djalil, die den nadruk op mogen niet snapte, glimlachte om het onnoozele gezegde; alsof een kind niet wist, dat een *orang selam* dat mag! Wat leuterde Aboe Bakar hem, ouden man, nu aan de ooren?

‘Maar wij mogen de een niet meer liefhebben dan de andere.’

‘Waarom niet?’

‘De *koran* verbiedt het.’

‘Och kom,’ zei Pa Djalil 'n beetje knorrig, nu zijn compagnon weer kwam aandragen met den *koran*. ‘Het is niet mogelijk.’

‘*Betoel*, het staat er,’ verzekerde Aboe Bakar met den grootsten ernst; ‘wie zijn eene vrouw liefheeft boven de andere, zal op den dag der opstanding met ongelijke billen verschijnen.’

Pa Djalil keek hem aan met wijdopen oogen; een oogenblik verstomd; toen riep hij met een hooge stem:

‘*Bilang apa*?’

En toen Aboe Bakar het had herhaald, sloeg hij met een harde klets de vlakke handen op de knieën, en schoot in een luiden lach, zooals 't hem in jaren niet was overkomen, met daar tusschen een herhaald, *terlaloe, terlaloe, pantatnja tida rasa;* en dan lachte hij weer voort, tot hij met de punt van zijn baadje zich de tranen van 't gezicht veegde.

Aboe Bakar lachte niet mee; hij ergerde zich, en ook was, vond hij, luid lachen ongepast, als men ernstig sprak over het heilige boek.

‘Het is *Soerah* IV....’ begon hij weer met overtuiging.

Maar de oude liet hem niet uitspreken.

‘Schei uit,’ riep hij, ‘ik wil er nu niets meer van hooren; ik zeg u, laat dat alles loopen en doe wat ieder onzer doet en door iedereen wordt goedgevonden. Er zijn geleerde menschen, die alles in den *koran* napluizen, dat weet ik al veel jaren; de één zegt het is zus en de ander het is zóó, maar het verandert niets aan wat wij allen, goede Mohammedanen, doen, en wat onze vaders en grootvaders hebben gedaan. Laat de geleerden twisten, zeg ik u; wij handelen in koeien en schapen.’

‘Ik ga naar huis,’ zei Aboe Bakar, ‘het mag wezen, dat je volgens de menschen gelijk hebt, maar het staat duidelijk in het boek; ik kan het laten zien.’

‘Ik wil het niet zien.’

Zoo scheidden zij zonder boosheid; Aboe Bakar een weinig gekrenkt, omdat het beetje koran-wijsheid, dat hij van den *penghoeloe* had, die hem leerde vóór zijn tocht naar Mekka, dus werd miskend door een niet onderwezen man; Pa Djalil ernstig ongerust over den geestestoestand van zijn compagnon; daar *pikirde* hij nog lang over; hij had het in zijn leven meer bijgewoond, dat een mensch gek werd door te veel te denken over den godsdienst, en hij vreesde, dat Aboe Bakar al een aardig eind op weg was. Dat kwam, dacht Pa Djalil, van dat veranderen van godsdienst. Als men in een religie was geboren, gelijk hij zelf, nam men al die dingen zoo zwaar niet op; men deed gelijk zijn vrienden en familieleden en bemoeide zich niet met de rest. Maar zij, die overgingen van het een op het ander, maakten zich noodeloos druk over dingen, waaraan een ander nooit dacht, en zij wilden van alles het fijne weten. Nu, wanneer die Aboe Bakar eens gek werd, als hij op reis was om vee te koopen met een groote som geld, wat dan?

Dan was het geld weg!

Pa Djalil zuchtte diep bij de enkele gedachte aan zoo iets, en daar het koel werd in de avondlucht, trok hij z'n baadje dichter om zich heen en nam wat *obat*.

Veertiende hoofdstuk.
Geldelijke verwikkelingen.

Het was een lange conferentie, die Aboe Bakar had met de mannelijke familieleden van zijn aanstaande tweede vrouw.

Over het godsdienstig bezwaar had hij zich heengewerkt; er stond toch ook in den *koran*, dat men alleen dan geen tweede vrouw moest nemen, als men vreesde onrechtvaardig te zullen zijn; nu, dat zou hij niet wezen tegenover Minah; zij was wel een erg onsmakelijk mensch geworden, en dat werd erger met den dag, nu ze wist wat er gebeuren zou en zich er aan doodergerde, - maar hij zou 't haar nooit aan iets laten ontbreken en

haar nooit anders slaan, dan wanneer ze het overeenkomstig den *koran* verdiende.

En verder zou hij een grooter huis betrekken met betere, mooier gekleurde *kelamboes* voor deurgordijnen en nieuwe van kant voor de bedden; en hij zou 'n paar zindelijke dienstboden zoeken om voor alles te zorgen; en nieuwe fijne matten voor den vloer; andere tafels met marmer; mooie gebeeldhouwde stoelen; nieuwe kussens en bultzakken; ook zou hij veel reukwerk koopen om te branden, en voor het haar.

Dat alles nam hij zich voor te doen, - maar onrechtvaardig wezen tegenover de moeder van zijn zoon, - neen, dat niet.

Op die lange conferentie werd niet veel gesproken. In het midden der *pendoppo* zaten ze bijeen, ieder op een mat, de beenen gekruist onder het lijf, het rookgerei in waterglazen om hen heen; en nu en dan werd er iets gezegd over de huwelijksgift, die Aboe Bakar zou schenken aan zijn tweede vrouw in den zak haars vaders.

Het bedrag werd, meende de patiënt, akel ig hoog opgevoerd; de honderd *dinars* uit den *koran*, haalden er, dacht hij, volstrekt niet bij; maar telkens als hij lang aarzelde, zag hij toevallig rechtuit in een vertrek, waartegenover hij zat, de jonge mooie aanstaande, hetzij komen of gaan; en dat maakte hem dan weer williger.

Toch was het niet zoozeer de hooge huwelijksgift, waarover zij het dien avond eens werden, die diep in Aboe Bakar's geldkist greep; het was 't nieuwe voornamere leven, dat hij tegemoet ging.

Minah was, meende hij, nu in het geheel niet meer te vertrouwen, en daar hij, ondanks de dreigende ongelijkheid, heel veel gevoelde voor Dailah, zijn tweede vrouw, hield hij ze zooveel mogelijk van elkaar af; en hij kreeg er ook tal van inlandsche familieleden bij, deftig ambtelijk, maar altijd arm. Wat niet wegnam, dat hij nog in aanzien steeg door bezoeken van aangetrouwde ooms en neven, die achter zich oppassers hadden, pajongs dragend met een vergulden rand.

Hij was in die rol al heel gauw thuis, hen met buigingen en beleefdheden ontvangend, maar direct klagend over den slechten tijd en de weinige winsten, die hij maakte; want hij wist wel, dat ze altijd geld kwamen leenen, en wanneer zag men dat terug!

De waarheid was, dat hij, ondanks zijn tweede huwelijk, dubbele huishouding en arme aanverwanten, met den veehandel gelukkiger was dan ooit.

Njai Peraq kwam nooit in zijn huis; de zuster was getrouwd en de in het geheel niet adellijk uitziende Boudrin de Chatonville wilde, nu hij een betrekking had, van geen ondersteuning door den islamitischen zwager meer weten.

Bram was een *Pechvogel;* hij verdiende geld genoeg met een karrenverhuurderij en met allerlei knoeierij voor inlanders, maar hij was ‘een minnaar van het spel, voornamelijk van de kaart,’ en dat bracht hem vaak in ongelegenheid.

Hij werd, net als wijlen John Silver, zenuwachtiger met den leeftijd; Aboe Bakar stiller, terug-

getrokkener, devoter. Door zijn schoonvader was hij in aanraking gekomen met een priester uit het binnenland, en die bezocht hem vaak.

Dan hielden zij lange gesprekken over den *koran*, en Aboe Bakar schokte dat meer en meer in zijn oude stellingen; langzamerhand begon hij in te zien, dat er geen andere uitverkorenen konden zijn, dan de ware geloovigen; dat alle anderen *kafirs* waren.

Zacht sprekend, den *tasbih* door de hand latende glijden, zaten ze weer bijeen, in de ruime houten voorgalerij van Aboe Bakar's nieuwe huis, op een lage bank in een hoek bij 'n klein tafeltje; het lamplicht brandde rossig flauw; de scherpe lijnen op het gezicht van den *penghoeloe* in een lijst van aan de wangen kort geknipt wit haar, puntig uitloopend aan de kin, krompen of zetten uit in het dringend betoogen; de slimme kleine oogjes blonken lichtend onder de ruige grijze wenkbrauw; de groote gladgeschoren bovenlip met den haviksneus erover en de mond, ingevallen eronder als een

groef met verticale rimpels daarop, door de leegte van tandeloosheid eronder, gaven iets diabolieks aan het masker, tegenover het goedig donker gezicht in een profusie van grof blauwzwart haar tegenover hem.

Een driftige hand lichtte de neergelaten *kerê* op.

'O, heb je gezelschap!' zei Bram, zich vlug tusschen de opening naar binnen werkend. 'Het is anders maar een oogenblik.'

Aboe Bakar liet niet blijken, dat hem dit bezoek onaangenaam verraste.

Hij stond op, en stelde met groote deftigheid de 'heeren' aan elkaar voor; met een vertoon van vriendelijkheid gaven Bram en de priester elkaar de hand; zij zagen elkaar even maar in de magere tronies en kregen geen van beiden een pleizierigen indruk.

Bram kwam spreken over paarden; hij had een prachtig span bijeen gekregen, heel toevallig en erg goedkoop.

'Je kunt het krijgen voor wat ze mij kosten,' zei hij tegen Aboe Bakar, 'het is te geef.'

En hij beschreef de paarden en hun teekens. Maar Aboe Bakar had er geen zin in.

‘Mag ik ze eens komen zien?’ vroeg de *penghoeloe*, een groot liefhebber.

‘Zeker; maar u kunt ze voor dien prijs niet krijgen; met hem is dat wat anders; aan hem zou ik niet willen verdienen.’

‘Laat ze den *penghoeloe* zien,’ zei Aboe Bakar zacht, ‘en geef ze hem voor wat hij wil betalen.’

Daar had Bram verduiveld weinig lust in, maar weigeren kon hij niet; hij knikte dus toestemmend, grimmig schuinoogend naar den vreemden bezoeker.

‘Ik wou je nog wel even apart spreken,’ zei hij.

En toen Aboe Bakar, na een excuus aan den *penghoeloe*, met hem buiten was, zei hij:

‘Ik moet je voor dien kerel waarschuwen, Adam. Hij is een echte patser, en bij het bestuur vertrouwen ze hem ook niet.’

‘Hij is een braaf godvreezend *imam*, en als men kwaad van hem spreekt, geloof ik, dat men las tert.’

‘Wees nu niet gek,’ hernam Bram kwaadaardig; ‘ik zeg je, dat hij een gemeene vent is. Je hebt trouwens zijn tronie maar aan te zien.’

‘Ik zeg je,’ en ditmaal was Aboe Bakar werkelijk zeer boos, ‘dat hij een goed mensch is.’

‘Nu,’ hernam Bram, ook erg uit zijn humeur, ‘ik herhaal, wat ik je jaren geleden al heb gezegd: vroeg of laat zal je hun dupe worden. Bonsoir!’

Toen hij nijdig wegliep, verdwijnend in het avondduister, waarin het erf wegzonk, keerde Aboe Bakar zich zuchtend om en stapte het galerijtje op.

‘Is hij uw oudere broeder?’ vroeg de *penghoeloe*.

Toen Aboe Bakar toestemmend antwoordde, streek de oude zich met een bedenkelijk gezicht over het voorhoofd en zei toen met een sinister lachje: ‘Men mag geen kwaad spreken, maar in den *koran* staat, dat er vroolijke en bedroefde aangezichten zullen zijn den dag der opstanding.’

Ofschoon Aboe Bakar wel begreep wat de pries-

ter wilde zeggen, gaf hij er geen weerwerk op. Hoe konden toch, dacht hij, goede menschen op het eerste gezicht zóó tegen elkaar zijn ingenomen! Want Bram was goed en hij hield van hem; en de *penghoeloe* was een hoog en heilig man; aan den een dankte hij zijn geld, aan den ander de toenemende onderscheiding, waarmee hem de menschen tegenwoordig behandelden; hij kon het zien op straat, als ze hem groetten, in 't voorbijgaan, en diep inbogen om zijn hand te kussen; ook werd hij genaakbaarder voor de Arabieren, sedert hij zooveel omging met den *penghoeloe*...

Vijftiende hoofdstuk.
Men kan geen priester en koopman zijn.

Het deed Aboe Bakar leed, dat Pa Djalil met den dag minder vriendschappelijk werd. Wel ging hij nog 's avonds met den oude over zaken spreken, maar het vlotte niet zoo goed, en Djalil had allerlei aanmerkingen. Eens had hij beproefd te reageeren op de gewoonte van zijn compagnon 's avonds *sobat* te nemen, - hij dacht daar, voor zichzelf, allang niet meer aan, en schaamde zich de herinnering - maar dat was hem slecht bekomen. Nu had hij zorgen over dit alles en hij stortte zijn hart uit voor den *penghoeloe*, die heel lang zweeg, nadat Aboe Bakar had uitgepraat. Eindelijk zei hij:

‘Pa Djalil is zwak; hij is geloovig, maar onwetend; daarom zal hem wellicht vergeven worden, dat hij zondigt tegen den *koran*. Gij hebt hem vermaand en uw plicht gedaan; tracht geen macht over hem uit te oefenen; zoo hij volhardt, wend u van hem af.’

‘Ik kan niet; wij hebben samen een belangrijken handel.’

‘Dat weet ik. Misschien kunt gij het eene doen zonder het andere na te laten.’

Aboe Bakar begreep het niet, en toen de priester dat uit zijn stilzwijgen afleidde, ging hij voort:

‘Het is niet goed, dat gij dien handel drijft, zooals gij doet. Het is geen werk voor u, die de schriften beoefent en wellicht een uitverkorene...’

En op het nederig gebaar vol bescheidenheid van den ander:

‘Ik zeg niet dat het gebeuren zal; maar de werken zijn het water, dat de plant doet groeien.’

‘Als ik wist hoe ik doen moest.... Het is

zoo moeilijk.... Hij houdt onze boeken.... Hoe krijgt men zulke zaken uit elkaar!'

'Niet noodig. Grij drijft een handel in vee; gij kunt u neerzetten in de binnenlanden en daar koopen en naar hier zenden. Een ander zou hier uw werk kunnen doen.'

Het was een goed idée, vond Aboe Bakar; wel had hij geld genoeg om van te leven, meer zelfs dan hij noodig had; maar hij durfde eigenlijk met een voorstel om zich terug te trekken niet bij zijn ouden compagnon aankomen.

'Er zijn,' ging de *penghoeloe* voort, 'bij ons in de buurt kleine landerijen, mooi gelegen, waarop men een goede woning kan laten bouwen; het hout is goed en goedkoop, de *bamboe* en de *atap* ook, de menschen kunnen beter huizen maken dan hier.'

'Als ik zoo iets gedaan kon krijgen, zou ik graag willen.'

'Langzaam aan; men moet zich niet haasten. Spreek er over met dien Djalil. Hij zal wel willen.'

Ze gingen er verder over door op die manier, en bij Aboe Bakar was het reeds gerijpt tot een bepaald plan; het lachte hem toe, daar in de binnenlanden rustig te leven; niet van huis te moeten voor zaken, en zich 't hoofd daarmee niet te moeten breken; voortdurend om te gaan met den *penghoeloe*, om een man te worden als hij, vroom en geleerd in den *koran*.

'Nog iets moet ik u zeggen,' zei de, *penghoeloe* bij het scheiden. 'Wees voorzichtig voor uzelven tegenover uw vrouw Dailah.'

Aboe Bakar schrikte.

'Voor Dailah?'

'Ik vrees dat ge te veel van haar houdt; men moet zijn hartstochten bedwingen; zich geen afgod maken van eene vrouw.'

Verlegen keek Aboe Bakar voor zich: het was waar; hij was dol van zijn tweede vrouw, en hij keek in 't geheel niet om naar Minah, die voor weinig meer telde in het huis, dan een noodzakelijk kwaad; voor minder dan een slavin. Zij had

haar partij gekozen, naar het scheen, en leefde haar eigen leven in luiheid en buurtpraatjes.

In stilte bewonderde Aboe Bakar den priester, die dat alles scheen te begrijpen en te doorzien.

Tot laat in den nacht bleef hij bidden. Wat was het toch moeilijk zóó te leven, als men moest! Maar hij zou het in dit opzicht beproeven; dàt nam hij zich ernstig voor. Ook met Pa Djalil zou hij spreken over zijn plan om Batavia te verlaten; te gaan wonen in de binnenlanden en niettemin te blijven in de zaken.

Den volgenden avond, toen ze afgedaan hadden met hun loopenden handel, zittend op het bankje, begon hij erover; de oude liet hem uitpraten.

'Ik moet daarover denken,' zei hij, en een minuut of wat later: 'Ik geloof niet dat het gaan zal.'

'Waarom niet?'

'Men kan geen twee dingen tegelijk doen. Wie handelaar is, moet dat ook zijn zonder iets anders. Ik heb allang begrepen, waarheen ge wilt. Gauw gang, het is misschien beter voor u. Voor mij is

het wat anders; voor mij is het *niet* beter een compagnon te hebben op die manier.'

'Wel,' hernam Aboe Bakar, 'als wij van elkaar af kunnen.'

'Waarom zouden wij niet? Ik heb de boeken duidelijk gehouden en bij tot vandaag. Het is gemakkelijk te zien, wat wij in de zaak hebben op het oogenblik, de eene helft is mijn aandeel, de andere het uwe.'

Het griefde Aboe Bakar toch dat de oude blijkbaar zoo weinig prijs op zijn medewerking stelde, en Djalil, toen hij dat hoorde aan het zwijgen van zijn compagnon, zei goedig:

'Het spijt me dat het zóó loopt, maar het is niet anders. Ge spreekt tegenwoordig altijd over den *koran* en ik weet er maar weinig van, doch er staat toch ook in, dat niemand twee meesters kan dienen...'

'Soerah XXXIX...' begon Aboe Bakar onwillekeurig.

'Het kan me niet schelen; ik weet van geen

soerah,' viel Pa Djalil hem in de rede, 'maar je hadt moeten begrijpen, dat men geen priester en koopman kan zijn tegelijk; men doet dan *toean Allah* te kort of zijn deelgenoot.... Voor mijzelven zou het minder zijn, maar als goed Mohammedaan mag ik het eerste niet toestaan.'

Van den spot, van het sarcasme voelde Aboe Bakar niets; hij was zoo vlug niet van geest; niet slim genoeg daarvoor; hij had een waarheid gehoord, en erkende die; alleen: de *penghoeloe* had het mogelijk gevonden, en *die* kon het in zulke dingen toch niet mis hebben.

'Dus je wilt niet,' zei Pa Djalil met een zucht, 'het is zooals ik gezegd heb en niet anders.'

Zestiende hoofdstuk.
Een listig mensen.

In de oogen van den *penghoeloe* lichtte het kwaadaardig op, toen Aboe Bakar hem vertelde, hoe het verloopen was bij Djalil. Hij kende dat volkje! Met een eerlijk maar dom individu, dat wat overhelde naar den fanatieken kant, kon men doen wat men wilde; dat was een werktuig inde hand van een man als hij. Maar zoo'n oude geslepen patser, als die Djalil, liep er niet gemakkelijk in; met zóó een moet men voorzichtig zijn.

En òf hij reden had tot voorzichtigheid! Hij stond aan het hoofd van een uitgebreid geheim genootschap; zij hielden vergaderingen in *missigits*, zelfs

in de bosschen 's nachts; zij hadden bergplaatsen van wapenen en oorlogsgewaden; zij hadden al lang den ‘heiligen oorlog’ gezworen tegen de *kafirs*; maar het was alles nog onrijp, hoofdzakelijk wijl ze geen geld hadden. Een enkele onvoorzichtigheid en alles zou hier verloren gaan.

‘Indien het Gods wil is,’ fluisterde de priester op zachten onderworpen toon, ‘zal het Pa Djalil wèl gaan.’

‘Ik hoop het,’ zei Aboe Bakar, ‘hij is altijd eerlijk en trouw geweest in onze zaken.’

‘Dan zal zijn belooning ook niet verloren raken. Ik vertrek met den eersten trein morgenochtend. Zal ik ginder een woning voor u zoeken?’

‘Heel graag. Ik reken dezer dagen met Djalil af; dan heb ik nog enkel mijn huizen.’

‘Verkoop ze; trek u terug uit al die nietige dingen. Wat baten zij u? God zal hem beloonen, die het land verlaat om *zijn* zaak te omhelzen.’

Aboe Bakar mocht den *penghoeloe* naar het station brengen. Tusschen de bedrijvigheid der beambten,

zaten de inlanders, die op reis moesten, op hun *barang* of stonden ernaast op den gelen cementvloer van het perron; droomerig in den nog vroegen morgen, keken zij voor zich uit met onverschillige gezichten, naar het rangeeren van den trein; het haastig heen en weer gevlieg van de daarbij dienstdoende machine, wier drukte en snelle geluiden zoo afstaken bij de algemeene kalmte der oostersche omgeving.

De *penghoeloe* en Aboe Bakar verschenen in hun Arabische kleeding, en al de aandacht van het inlandsch publiek was voor die statige mannen, zoo mooi gekleed en die in hun langzaam en deftig opwandelen, veel hoogere wezens schenen, dan de weinige Europeanen in hun witte jasjes hier en daar met elkaar pratend in nonchalante houding.

Niemand had daar zoo'n sentiment voor, als Aboe Bakar; dat deed hem zoo'n genoegen, *die* soort van grootheid; dáár behoefde 'n mensch geen vreemde talen en geen wis- of andere kunde's voor te leeren op de schoolbanken; dáár had je

maar voor naar Mekka te gaan, wat uit den *koran* te leeren, en zich te kleeden. Maar daarvoor moest je hebben die rustige deftigheid en die aangeboren superioriteit in houding en manieren, die hijzelf vond, dat hij in hooge mate bezat. Behaaglijk zag hij rond over de hoofden, onder het praten met den priester.

'Dat de ijdelheid ons niet omtrent God bedriege; laat ons enkel dankbaar zijn,' zeide deze.

Daar had-je het weer! Wat was het toch een wonder! Het was, dacht Aboe Bakar, of de priester iemands gedachten raadde. Het stemde hem onderworpen; hij nam afscheid met de grootste eerbiedsen onderdanigheids-betuigingen, die de aandacht trokken der inlanders en hen op een afstand even deden wachten, tot de heilige mannen gereed waren.

Hij kreeg het druk na dien tijd; de afrekening met Djalil viel hem zeer mee, maar duurde toch nogal lang; want die moest geld opnemen; hij had wel altijd veel verdiend, zoo goed als Aboe Bakar, maar hij had een menigte dochters, en die

hadden weer veel zoons en dochters, en zij leefden allen van hem!

Zijn huizen verkocht Aboe Bakar prachtig; voor veel meer, dan ze hem hadden gekost. Maar met zijn pogingen om geld uit te geven, lukte het minder goed. Hij wou zijn zoon bij een Europeesche familie in den kost doen, want dàt was nu eenmaal zijn idée: men moest Hollandsch kunnen spreken, en dat kon men niet leeren, zooals het hoort, dan in het huis van *pur sang* Hollanders; maar de families, bij welke hij deed navragen, hadden bezwaren; zij wilden hun eigen kinderen niet blootstellen aan het zedenbederf door zoo'n inlandschen jongen, met wien ze als met 'n broer zouden omgaan; en de families die ervan gehoord hadden en Aboe Bakar, den rijken *hadji*, lieten polsen, die stonden hem niet aan.

Dus vorderde hij niet.

Voor Bram wou hij een aandeel koopen in een bestaande goede zaak, wat hij dacht dat met geld altijd te doen was; maar de goede zaken bedank-

ten er tot zijn groote verwondering voor, wijl ze nooit, op zulk een manier, iemand verlangden als deelgenoot, die volstrekt geen verstand van het vak had en weinig of geen administratieve kennis; en van de zaken, die dat wèl wilden, die zelfs met brieven en bezoeken er bij hem op aandrongen, zei Djalil, van al die dingen bijzonder op de hoogte, dat ze *boesoek* waren. Wat was dat lastig!

Zeventiende hoofdstuk.
Wacht u voor zulke vrienden.

Met groote stappen liep Aboe Bakar een zonnig pad op, parallel met den grooten weg naar de bovenstad; in de verte zag hij de woning van Bram; het nieuwe lichtroode pannendak op het houten huis, hel in de zon afstekend tegen het dichte donkere groen van groote mangaboomen op het erfje. Toen hij het hekje binnenstapte, zaten ze daar allen op wipstoelen; Bram in slaapbroek en kabaai in een luierstoel. Een kapotte dos-à-dos scheef overhellend stond terzij van het voorerf; het was de eenige stoffeering.

Njai Peraq zag hem niet; een oogziekte had

haar 't gezicht benomen; zij zat nu maar stil op de mat in het galerijtje over dag, een enkel maal naar achter scharrelend, als ze wat eten wou of zoo.

'Bonjour!' riep Bram al uit de verte. 'Hoe gaat het? Huizen verkocht, hè? Bom duiten verdiend, ja? Je bent toch 'n gelukkige pisang! Ik wou, dat ik ook maar Mohammedaan was geworden!'

'Het is nog niet te laat!'

'Juist wel!'

'Nooit, dan op het sterfbed,' zei Aboe Bakar met overtuiging.

'Dat denk-je maar,' spotte Bram. 'Neen, amice, daar komt nu niets meer van; toen was toen en nu is nu.'

'Weet-je, dat ik een landje heb gekocht?'

'Dat heb ik gehoord.'

'Ik ga er rustig wonen; uit de zaken heb ik me ook teruggetrokken.'

Bram knikte; Pa Djalil had hem er alles van verteld.

'Het geld voor moeder en voor jou heb ik in de bank gebracht.'

‘Waarom niet hier?’ vroeg Bram, eenigszins geraakt door het onverholen wantrouwen.

‘Omdat het beter is; het is voor een jaar, elke maand kan-je het ontvangen voor moeder en voor jou. Hoe gaat het in den laatsten tijd?’

‘Och, là là! Smerig volk, die dos-à-dos-voerders. Kerels zetten me geregeld af. Brengen nooit thuis wat ze schuldig zijn. Altijd dit of dat.’

‘Hoeveel dos-à-dos heb-je nu?’

‘Drie, en twee karretjes; tien paarden in 't geheel, als er een ziek is of een kerel niet binnen, staat één voertuig stil.’

‘Ja... Dat heb je me onlangs ook geschreven... Er is dezer dagen paardenvendutie... Koop er 'n paar bij.’

‘Kan niet, heb geen crediet,’ riep Bram lachend; hij had zich die manier van spreken tegenwoordig aangewend. ‘Als ik bied, zij roepen: *‘kontan!’*

‘Koop maar op mijn naam; ik zal een qualificatie geven.’

‘En de duiten?’

Aboe Bakar lachte goedig.

‘Maak je niet bezorgd; wij zijn nog lang niet *quite*.’

Daar zweeg Bram op; hij vond het altijd een pijnlijk onderwerp; het stond nu eenmaal bij hem vast, dat het met de verdeeling der erfenis niet anders dan plichtmatig was toegegaan onder hen als broers en zusters, dat Aboe Bakar hem nu hielp, vond hij heel natuurlijk, hij zou het immers ook gedaan hebben, als de toestand andersom was geweest. Maar wat hem hinderde was, dat Aboe Bakar volhardde in het idéé bij die verdeeling een aalmoes te hebben gekregen, welke hij nu moest teruggeven; dat hij hem, Bram, meer beschouwde als een crediteur, dan als een broer.

‘Ik hoop, dat het je hier bevalt,’ ging Aboe Bakar voort.

‘Hier in deze *tampat?* Wis en waarachtig bevalt het me. Goeie boel hier. Lekker wonen, frisch en droog.’

‘Dat doet me pleizier. Ik bedacht te laat, dat ik

had vergeten daar eerst naar te informeeren. Het was dom van me.'

'Wat informeeren?' vroeg Bram verwonderd. 'Waarom?'

'Ik heb 't huisje en erf voor je gekocht.'

'Voor mij gekocht?' vroegen Bram en diens inlandsche vrouw in één adem, maar in diverse talen.

Aboe Bakar knikte en stond op.

'De akte van overdracht en de andere stukken krijg je morgen. Ik moet nu weg, want ik heb meer te doen. Voor ik heenga, kom ik nog goeien dag zeggen. Ik hoop, dat je veel geluk hier hebben mag. *Slamat tinggal*.'

Bram greep de zware hand in zijn magere knokken en kneep haar met kracht; ontroerd, de tranen in de oogen, bleek en zenuwachtig.

'Adam,' zei hij dringend, 'geloof me, blijf hier; ga niet naar boven, ga niet naar dat vervloekte land; ik heb een voorgevoel.'

Maar Aboe Bakar schudde het donker baardig

hoofd, gekroond met den grooten witten tulband.

‘Gij wilt het goede beletten Bram, door kwaad te denken en te spreken van hen, die ge niet eens kent. Als Mohammedaan zoudt ge het niet doen.’

‘Niet ken!’ riep Bram opgewonden uit. ‘*Of* ik hem ken, dien...’

Met de hand hield Aboe Bakar als het ware het scheldwoord terug, dat hij verwachtte aan het adres van den *penghoeloe*; hij vergiste zich in zoover, dat het geen banaal scheldwoord zou geweest zijn, doch iets heel anders.

Bram zelf schrikte ervan; bijna had hij iets verklapt, dat hij geheim moest houden. De waarheid was, dat hij niet alleen een dos-à-dos-verhuurderij hield, maar soms ook als spion in dienst was der politie; en nu was deze er juist achter-gekomen, dat er iets heel leelijks broeide in de streek, waar de *penghoeloe* woonde, en dat die daarbij was betrokken, ja eigenlijk zoo wat aan het hoofd moest staan. Hoever het zich uitstrekte wist het Bestuur nog niet, maar aan Bram was

ook iets ter onderzoek opgedragen, en daardoor was hij achter meer gekomen.

'Enfin,' zei hij met een zucht, 'ik hoop er voor jou het beste van; ik dank-je voor je goedheid, en ik wensch je veel geluk.'

Eerbiedig groetend boog Aboe Bakar voor zijn blinde moeder, en lang zat hij dichtbij haar neergehurkt op de mat, zacht met haar sprekend, haar oude hand in de zijne, terwijl de inlandsche wederhelft van Bram door allerlei joolgezichten tegen hem te trekken, stil haar vreugde vertolkte over het nu in eigendom hebben van hun huisje.

Toen hij naar huis terugliep, denzelfden weg dien hij vroeger was gegaan, had hij een groot verlangen; hij wou, dat hij al buiten zat, uit de *soesah* van het opbreken en verhuizen; hij moest erkennen, dat Minah, zoo slordig en vuil ze geworden was, goede diensten deed; Dailah.... *kasian*, dacht hij. Neen, zij werkte niet; daar was geen quaestie van; hij had het ook niet willen hebben; de *penghoeloe* had hem wel gewaarschuwd niet toe

te geven aan zijn groote liefde voor zijn tweede vrouw, en hij had ook wel getracht matiger te zijn - maar dan kon zij hem met haar groote zwarte oogen zoo vreemd aankijken; eens zelfs had ze gepruild, als een kind, en gezegd, dat hij niet meer van haar hield, dat hij maar naar Minah moest gaan of een andere vrouw nemen; toen was hij bij haar gaan zitten, den arm om haar zacht, lenig lichaam; zijn oogen had hij laten gaan langs de zachtgolvende lijn van haar mooien haast blanken hals naar de fijne schoudertjes en de opglooiende buste; zijn krachtig lichaam, trillend van begeerte, was tegenover zijn zwak willen direct de baas geworden en.... gebleven.

'Neen, Dailah moest niet arbeiden; zich niet vermoeien. Hij zocht geen andere aardsche genietingen; hij kon, zoo dacht hij, leven in matigheid en zonder buitensporigheden, zich wijdend, zooals hij tot nu toe deed, aan zijn zaken en den godsdienst, of wel, zooals hij nu voornemens was, aan den godsdienst alleen; maar die eenige, hem dan

toch wettig geoorloofde levensvreugd kon hij niet ontberen; dàt zou hem te machtig zijn.

Thuis vond hij tot zijn verwondering Djalil bezig den boel te beredderen, alsof het voor hemzelf was; hij had een soort inventaris gemaakt van de meubelen.

Laten we het maar taxeeren,' zei hij, 'dan neem ik het van je over.'

'Wat wil je ermee doen?'

'Och, er zijn er bij mij zooveel, die van alles noodig hebben, en er komen er altijd bij. Nu gaat weer een kleinzoon van me trouwen.'

'Heel graag; taxeer 't maar zelf; zooals je doet is het goed.'

'Ik heb leege kisten laten brengen en ben aan het pakken gegaan; jullie schoot niet op.'

De oude mandoer was bij den veekooper weer bovengekomen; hij kon het niet aanzien, dat er zoo op de inlandsche manier met den boel werd omgesprongen; dáárvoor had hij te lang in een Europeesche toko gewerkt.

Aboe Bakar stond er werkeloos bij, met verbazing toeziende, hoe netjes Djalil alles *boenkoesde;* met hoeveel tact hij de kisten pakte, zoodat er niets kon schudden of breken. En verlegen met zijn eigen hulpeloosheid, liep Aboe Bakar telkens eens links en rechts, als een August de Domme aandragend, wat voor 't moment niet noodig was, uit de enkele zucht om er niet zoo heelemaal voor niets bij te staan.

Het was een nare tijd; hij dankte God, toen er een eind aan was, en hij uit de voorgalerij zijner nieuwe landelijke woning, die voor zijn rekening de *penghoeloe* heel aardig had ingericht, op de balustrade leunend genoot van het frissche berggezicht vol schilderachtige afwisseling.

Achttiende hoofdstuk.
Toenadering tusschen de vrouwen.

Zacht ruischte de rivier aan in een klein grijs gewriemel van golfjes, brekend op, glijdend over de uit haar ondiepe bedding opstekende rolsteenen; de oever omzoomd met het groote donkergroene blad der lage pisangs, het bruinig grauw der atappen daken er doorheen kijkend, de slanke gladde stammen der klapperboomen erboven uit, zwaaiend in den wind het hard geglinster hunner bladkronen; en daarachter tegen het sterk ophellend terrein, een dicht bosch van allerlei boomen, aanplant en wild hout, in veelvuldige nuances van eenzelfde kleur, - een reusachtige symfonie van groen;

hier en daar, als ertusschen geslagen, stukjes *bibit-sawah*, heel teer, bij geel af; en op den achtergrond de zware donkere massa van het gebergte, te veraf al voor het merken van schakeeringen, te dichtbij voor het blauwschijnen; een sombere muur van grillig dessin met opkomende en verdwijnende strepen invallend licht; de breede kroonlijst van toppen in massale slingerlijnen, als gesneden uit de blauwe lucht.

Aboe Bakar zag het zoo niet; hij onderging alleen de stemming van het geheel en dat, vond hij, deed hem goed, maakte hem zoo rustig en kalm, als hij bij voorkeur was; dreef elke gedachte aan zaken en gewone dingen weg uit zijn hoofd; het weinigje leven en bedrijf der inlanders in de rivier hinderde hem haast; dat was weer het alledaagsche mierenwerk; de mannen, drie, vier achtereen, langzaam en voorzichtig, voetje voor voetje goederen pikollend van den eenen oever naar den anderen, de vrouwen kleeren wasschend, het natte goed slaande op de rolsteenen; mannen, vrouwen

en kinderen zich badend en hun behoefte doende alles in denzelfden stroom levend water; hier en daar een kleurige *kain*, als de eenige brekende punten in de groote omgeving van zachte tinten.

Een hooge gil, hevig uit boven alles, de lucht vullend met schel geluid, in echo's teruggeworpen door het gebergte, deed Aboe Bakar opschrikken uit zijn droomerig soesen; in de richting, die hij uitkeek, pluimde een driftig wolkje op boven het gebladerte, snel vervliegend; een witte wegwaaiende veer; door de openingen in het groen flikkerde, voortschietend, het blinkend koper der machine, de glimmende verfstrepen der wagens; grommend en brommend als een vertoornd dier, joeg in groote bochten de trein over de kronkelende berglijn.

Om den hoek zijner nieuwe woning over het smalle omloopende pad kwam hem de *penghoeloe* verwelkomen; hij stond ook even stil, omkijkend naar den trein.

'Het is toch mooi,' zei Aboe Bakar, hier ineens

getroffen door iets, wat hij altijd had gehouden voor de meest eenvoudige en alledaagsche zaak ter wereld.

De *penghoeloe* knikte.

'Ja, het *is* heel mooi,' gaf hij toe; 'maar toen het er niet was, en dàt ook niet,' wijzend op de telegraafdraden, 'vond *ik* het er niet minder om.'

Aboe Bakar begreep het niet. Waarom was het evengoed zonder spoorweg en telegraaf als met? Maar hij vroeg er niet naar, en de *penghoeloe* zei niets; daar had hij zijn goede redenen voor; hij toch schreef het toe aan dien spoorweg en die telegraaf, dat de onderdanigheid bij den inlander eruit ging, en dat niets meer geheim bleef; hij had in doodsangst gezeten, toen hij gehoord had, dat het door hem op touw gezette complot zoo wat ontdekt was; hij had bespeurd, dat men er hem op aankeek op 'het kantoor,' - dat alles deden die spoorweg en die telegraaf. Mocht Allah hen vernietigen!

Hij gaf zijn plan niet op; een jaartje uitstel was

geen afstel. Daarbij moest hij geld hebben, en dat had hij niet. Dàt was ook al de schuld van die nieuwigheden; opkoopers van nog te veld staand gewas scharrelden overal rond, en nauwelijks was de *padi* van het veld, of *rrrt!* weg was het grootste deel; vroeger was er voor een man als hij nog altijd wat te halen bij de bevolking, - tegenwoordig zat er geen wol meer aan; men kon even goed probeeren een klapperdop te scheren!

Zoo dacht hij, langzaam voortschrijdend, over die zegeningen der beschaving, en nog, toen Aboe Bakar hem begroette, en ook terwijl deze hem vertelde van zijn laatste dagen te Batavia, zijn vertrek en de reis, luisterde hij maar met 'n half oor.

Toen schudde de *penghoeloe* het hoofd met 'n paar rukjes, als om zich van zijn eigen gedachten te bevrijden, en levendig begon hij mee te praten over zaken; stukje voor beetje haalde hij eruit, wat hij hebben wilde, en toen hij van zijn stoel opstond, wist hij ten naasten bij, hoe zwaar Aboe Bakar woog.

‘De zon staat reeds hoog,’ zei hij, opziende naar de lucht, deels bedekt met kleine witte wolkjes, die zich om den bergkam vereenigden tot een vervaarlijk groote dampkroon.

‘Wij moeten denken aan het gebed; het wordt tijd voor den *tlohor*.’

‘Waar?’ vroeg Aboe Bakar.

De *penghoeloe* strekte den langen, mageren arm uit:

‘Ginder achter die klappers in mijn kleine *missigit*. Ga mee.’

Niets deed Aboe Bakar liever; hij zou heel druk naar het bedehuis gaan, stelde hij zich voor, dan zou hij spoedig een geloovige zijn, zooals hij wenschte er een te worden; hij was reeds aan zijn voorhoofd geteekend, door de aanraking in 't gebed met den grond. En deze zijn lust was koren op des *penghoeloe's* molen; hij nam hem mee naar zijn huis, of hij bezocht hem, en dan baden zij samen en zaten tot laat in den nacht zacht en met overtuiging te spreken over den *koran*, de *soerah's*, de

ajats en de *djoet*; en de heilige nachten brachten zii met *modins* en anderen heelemaal biddende door.

Het hypnotiseerde Aboe Bakar meer en meer; hij veranderde van gewoonten; at en dronk weinig; werd magerder, sprak minder, was meer in zichzelven gekeerd, bemoeide zich minder met zijn huisgezin. En wat het sterkste was: er kwam verkoeling in zijn liefde voor Dailah; zij, den ganschen dag luierend binnenshuis in haar eigen vertrekken, zag met verbazing, hoe zich bij Aboe Bakar een metamorphose ontwikkelde, niet bevorderlijk voor haar huwelijksgeluk; zijn huid werd geler en tanig, en hij had zijn baard kort geknipt met een langen sik, wat hem foeileelijk stond.

Er kwam 'n beetje toenadering tusschen haar en Minah; die had Dailah ook zeer verbaasd; die was integendeel heelemaal opgeknapt in het binnenland, en scheen nu niet meer zulk een hekel te hebben aan haar opvolgster.

'Waarom ga je ook de deur niet eens uit?' vroeg Minah op een ochtend.

‘Ik ben het niet gewoon.’

‘Het is lekker buiten.’

‘Koud, ja?’

‘Gekheid; het is heel lekker. En dan, het is gezellig; je ziet nog wat, en je ontmoet menschen.’

‘Spreek je met anderen?’ vroeg Dailah nieuwsgierig. Zij had sedert ze Aboe Bakar's vrouw was, nog met geen enkelen vreemden man gesproken.

Minah lachte hoonend.

‘Natuurlijk; waarom niet? *Ik* kan dat best doen; ik ben oud en leelijk.’

Oplettend keek Dailah haar aan.

‘Je bent niet oud en je bent niet leelijk.’

‘*Ouah!*’ riep Minah hoog uit, met een blijkbaar pleizier.

‘*Betoel* niet; de lucht hier is zeker goed voor je; ik vind je met elken dag jonger en knapper.’

De dochter van den *mantri* op een kustplaats buiten, richtte zich op; zij was flink gebouwd en sterk; de zorg, die ze in den laatsten tijd aan haar toilet besteedde en haar reinheid nu, ineens,

zoo afstekend tegenover haar vuilheid der laatste jaren, hadden haar opgeknapt; het dikke zwarte haar zat onberispelijk; zij was goed gewasschen met zeep; zij droeg propere en net gemaakte baadjes en mooie *kains*; zij zag neer op de andere, die achterover lag op de slaapmat, ongebaad nog en ongekamd, met verveling en vermoeidheid in de trekken en gemis aan kracht in de weeke blankheid van haar slap vleesch.

En, als vrouwen, voelden ze heel goed, dat er iets was, waardoor de een er nu weer bovenop kwam, terwijl de andere bezig was onder te gaan.

'Ik zie hem tegenwoordig maar zelden,' zei Dailah landerig.

'Sta op, ga baden, kleed-je aan, en ga met me mee naar de *passar*,' drong Minah aan.

Maar Dailah wou niet.

'Ik ben te lui,' zei ze.

Negentiende hoofdstuk.
Minah op een verboden weg.

Minah drong niet verder aan dien dag; zij ging alleen naar den *passar*, die vrij druk was; zij bekeek van alles, bevoelde alle *kains* en *batiks*, nam alle galanterie-waren in de hand, rook aan alle vruchten om zich te overtuigen, dat ze gerijpt waren aan den boom; snoepte gesuikerde tamarinde; dronk een glas stroop met *selassie;* zond haar dienstbode naar huis met wat zij gekocht had en liep zelf den anderen kant uit.

Door een deurtje in een hooge pagger kwam ze op een achtererf vol van allerlei bamboezen opstandjes met *atap* gedekt; de weinige tusschenruimte

door pisangboomen nog grootendeels versperd; hanen en kippen kakelden er in koor; een jonge geit rukkend aan het touw, waarmee ze was vastgebonden, blaatte aanhoudend in klagelijk schel *timbre*; een dik erg bruin kind, met niets aan dan bloedkoralen armbandjes, zat, verlaten, op een *baleh-baleh* allerjammerlijkst te schreeuwen, tot de adem stokte, het een oogenblik stil was, en daarna opnieuw begon; een lauwe geur van plantaardigen afval steeg op uit de in den grond gegraven geulen tot waterafvoer: 't was het achtererf van den *penghoeloe*.

Minah liep over de smalle wegjes naar het hoofdgebouw; aan dien kant waren de vrouwenvertrekken; het houten huis, oud, bruinrood geverfd, aangedonkerd door den tijd, met zwarte lijsten om deur en vensters, grijs van stof en spinneweb, had iets sombers, door de onzindelijkheid verhoogd. De meubels waren ook zoo. Voor de deuropening, dicht, een donkerrood, helgeel gebloemd gordijn, frisch en nieuw uitziend, scherp

afstekend bij het geheel; tafel, stoelen, banken en kasten oud, donker van vroeger japansch lakwerk, vol vegen en plekken van afgebrokkeld belegsel, de eens vergulde randjes in flauwe grijsgele streepjes nog maar zichtbaar hier en daar; verder eraf; de overtrekken der divans met vlekken en scheuren, verschoten en vies.

Maar er werd gelachen; er was vroolijkheid; de vrouwen deden wat zij wilden; ze waren opgewekt; ze hielden van een pretje; en de *penghoeloe* had er zelfs niets tegen, dat mindere priesters en jonge *santri's* een praatje kwamen maken in de vrouwenvertrekken, mits zij van de familie waren, en dat waren ze allicht, als het goed werd uitgerekend.

Minah had er haar eerste bezoek gebracht, en de vrouwen waren ook eens bij haar geweest. Sedert kwam zij er geregeld, bracht gewoonlijk wat lekkers te snoepen mee, en was eerst wel verwonderd over de mate van vrijheid en zelfs van zekere ongegeneerdheid in de woning van den

buitenshuis zoo ongenaakbaren, heiligen man, maar vond het heel pleizierig; veel te aangenaam om er iets van te zeggen.

Zij was al heel gauw een vriendin geworden; zij had er een jongen man ontmoet, heel fijn van uiterlijk, met een klein zwart kneveltje en een scherp belijnd adellijk javaansch profiel; van de familie van den *penghoeloe*; hij had haar aardigheden gezegd, niet banaal zoo maar, maar in een bloementaal, die eigenlijk vruchtentaal was, want hij had allerlei vleiende zinspelingen gemaakt op heerlijk ooft. Zij had hem dan aangekeken met blikken van: hou-je-me-voor-den-mal, of: wat-denk-je-wel-van-me; maar ze was er erg gelukkig mee, niet verwend in haar huwelijk!

Nu was ze *betoel* verliefd, en het speet haar erg, dat de jonge man niet present was.

'Komt die andere niet eens mee?' vroeg een der vrouwen, bezig een kindermond te vullen met groote proppen rijst met pisang en die met den duim verder naar binnen te werken, het keelgat door.

‘Ze zegt dat ze te lui is,’ zei Minah.

Daar moesten ze om lachen.

‘Is ze vervelend?’

Minah haalde de schouders op.

‘Wij spreken niet veel.’

‘Neen, dat zei je laatst. Hoe is het mogelijk, dat vrouwen van één man niet met elkaar omgaan! Met wie moet men anders omgaan.’

‘Ja, ik zie het ook in nu. Ik ben wel gek geweest.... *soedah*.’

‘Was het jouw schuld.’

‘Dat was het. Verbeeld-je, dat ik boos was, omdat er een bijkwam!’

Het was, vonden ze, een gek idée; een tweede vrouw beteekende in een Mohammedaansch gezin voor de eerste gezelschap, aanspraak en hulp desnoods; bovendien nog ontheffing van veel verplichtingen tegenover een meestal reeds vervelend geworden man.

‘Het zal wel niet zoo blijven,’ meende een der vrouwen met een wijs gezicht.

‘Het is al niet meer zoo.’

‘Al lang?’

Aarzelend zei Minah:

‘'n Beetje lang, 'n beetje kort.... Ik behandel haar goed, maar ze is boos op *hem*; hij schijnt haar te vergeten tegenwoordig.’

‘En u?’

‘O mij.... het is om te lachen. Ik geloof, dat hij mijn broer is.’

Ze schaterden het ook werkelijk uit van den lach; de moeder, die haar kind volpropte, rolde over den ouden divan van pleizier, de sarong hoog op, wat Minah hinderlijk ongepast vond. Zij wist wel, dat men hier zoo nauw niet keek. Nu praatten ze verder over den *passar*, en wat verder onbeduidend was, met groot maleisch gerabbel, keelgeluid en heel veel mimiek en gestes, de monden onder het praten wijd open, rood van binnen door de *sirih*, die als omdroop tusschen de afgevijlde zwart gemaakte tanden.

Toen het gordijn werd weggeschoven en de jonge

man, die Minah het hof had gemaakt, met een zacht *salam* binnenkwam, zwegen ze ineens, veegden de monden af aan de *slendangs;* de plooien der *kains* neerslaand met de hand, de baadjes recht trekkend.

Hij had het heel gauw weer uitsluitend tegen Minah, die allerlei kleine airtjes aannam en zich zooveel mogelijk aanstelde als een preutsch jong meisje, dat 't hof wordt gemaakt; de vrouwen van den *penghoeloe* vonden het bespottelijk; zij knepen elkaar in de dijen van pleizier over zoo'n gekkin!

'Hij is aardig, ja?' vroeg de een, toen de aanbidder weg was.

Minah glimlachte even, de oogen neergeslagen; ze zei eerst niets; daarop werd haar gezicht heel donker.

'Wat kan het mij schelen; ik ben immers de vrouw van....'

'De zuster,' verbeterde de andere lachend, en Minah, denkend aan wat ze zelf had gezegd, lachte mee tegen wil en dank.

‘Kan je niet weg van Aboe Bakar?’

‘Hoe zou ik kunnen.’

‘Maak ruzie; scheld hem uit en de andere ook.’

‘Dan slaat hij.’

‘O zoo, slaat hij dan; neen, dat is iets anders. Wil ik....’

De vrouw keek haar lotgenoot in den priesterlijken echt eens aan, en krabde zich het hoofd; de andere scheen haar gedachten te raden; zij knikte langzaam en herhaaldelijk.

‘Ik geloof, dat het goed is.’

‘Wat?’ vroeg Minah, nieuwsgierig.

‘Als wij er den *penghoeloe* eens over spraken.’

‘Zou je dat durven?’ vroeg Minah, vervuld van ontzag en vrees voor den heiligen man.

Daar moesten ze weer om lachen. Het was ook wat! Ze durfden wel heel andere dingen.

De *penghoeloe* was eerst heel nijdig, toen ze hem erover spraken; in zijn kamer, waar alles even oud en vuil was als bij de vrouwen, werd toch

nog min of meer de hand gehouden aan eenig vertoon door mooie matten en ander vlechtwerk, door heel aardige snuisterijen in hard donker palmboomenhout met lichte vlekjes en streepjes als amandelkoek van binnen. Hij bad machinaal en hanteerde de *tasbih* als een oude Europeesche vrouw de breikous, zonder eraan te denken; dan *pikirde* hij over heel andere wereldsche dingen, daarbij naar het uiterlijk verzonken in het gebed; en dan had hij altijd het land en was boos, als ze hem kwamen storen. Ze deden het toch; zij trokken zich niet veel aan van het humeur van den ouden geitensik!

Ditmaal wekte het zijn hooge belangstelling. Hij had Aboe Bakar al aardig bewerkt; die was nu vroom tot vervelens toe; ook voor hem; die had zelfs erover gesproken niet meer naar de *missigit* te gaan, maar altijd liever hetzij in afzondering, dan wel met den *penghoeloe* samen te bidden. Het oogenblik om hem terdege te bewerken naderde.

‘Ik zal zien, ik zal zien,’ zei hij tegen zijn vrouwen. ‘Ga nu heen, ik moet er toch nog over denken.’

‘Doe je het gauw?’ vroeg de een.

‘Dat weet ik niet; het hangt ervan af; misschien heb ik de vrouw nog noodig en jullie ook; er is geen haast bij; in het geheel niet; alles moet wachten tot ik gereed ben.’

Toen ze weg waren, glimlachte hij; het was reeds een groote stap, dat die door Aboe Bakar als het ware verlaten vrouw, die in huis werd geduld omdat het niet anders ging, maar waarmee hij geen omgang had hoegenaamd, erin was geloopen en grifweg verliefd raakte op den persoon, dien de *penghoeloe* op haar had afgezonden. Niet dat hij eraan had getwijfeld, - maar het was toch altijd goed zekerheid te hebben.

Twintigste hoofdstuk.
Aboe Bakars ondergang voorbereid.

Het was Vrijdag toen de *penghoeloe* met Aboe Bakar uit de *missigit* kwam; hij was de talrijke en fanatieke mannen, die in hun beste plunje gestoken, het bijna te kleine bedehuis vulden, vóórgegaan in het gebed; hij had heel mooi gepreekt over de rijkdommen, die de menschen slechts in verzoeking brengen; die men niet mag begeeren; die tot hoogmoed brengen en waarvan het bezit niet zoo goed en voordeelig is, als de genade en de barmhartigheid van *toean Allah*; hij had betoogd, dat men zijn rijkdommen moest besteden op den weg Gods, om te worden gelijk een graankorrel,

die zeven halmen voortbrengt, waarvan ieder honderd korrels bevat.....

De mannen hadden aandachtig geluisterd, schoon het in geen hunner ook maar één oogenblik was opgekomen nu iets anders te doen met zijn geld, dan wat hij totnogtoe er altijd mee had gedaan. Op Aboe Bakar had het een diepen indruk gemaakt.

'Ik begrijp niet hoe men doen moet,' zei hij, toen ze het met vruchtboomen beschaduwde koele pad afliepen naar den zonnigen weg vol grijs stof.

'Men moet erover nadenken,' antwoordde de *penghoeloe*, die zich vooral niet wilde overhaasten.

Na een oogenblik zwijgend te hebben doorgestapt onder het gefladder hunner lange gewaden in den wind, de *penghoeloe* in zwart met donkerrood, de andere in blauw met wit gevoerd en afgezet, vroeg Aboe Bakar:

'Wat hebt *gij* gedaan?'

'Ik deed wat wij, priesters, allen doen, en wat ook veel andere vrome menschen doen: ik heb

mijn geld gestort bij de *djakat* en de *pitra* en de andere opbrengsten der geestelijkheid.'

'Kan ik het ook doen?'

'Het kan; waarom zou het niet?'

Onder de neergeslagen oogleden en de borstelige wenkbrauwen van den *penghoeloe* schitterden de oogen van vreugde. Het ging zoo mooi! En juist nu hij zooveel noodig had, terwijl de priesterkas zoo leeg was als een uitgeholde klapperdop!

's Nachts kon Aboe Bakar zijn gedachten niet wegwerken; hij ging naar buiten, naar de rivier, waar hij een klein houten paviljoentje had laten bouwen, om in volkomen afzondering te bidden; hij boog zich neer op de knieën, het voorhoofd op den grond, de handen uitgestrekt; hij bad alleen en vurig tegen de inblazing der duivelen; tegen de booze geesten.

Het hielp niet; telkens als hij weer zijn conscientie onderzocht, vond hij vrees en wantrouwen op den bodem zijner gedachten; het was als woeien zij op in zijn hoofd.

Dàt was de duivel in hem, dacht hij; de oude aan het persoonlijk bezit van geld en goed gehechte mensch; de Adam, die hij eens geweest was.

Hij moest zijn geld storten in de *penghoeloe*-kas, dus trachtte hij zich te suggereeren; hij *moest* het afgeven zonder eenig bewijs van ontvangst, geheel te goeder trouw; hij *moest* het daar gedeponeerd laten, behoudens, dat hij er altijd van kon nemen, wat hij noodig had voor zijn behoeften of zijn genoegens. Maar of hij zich dit al opdrong, en of hij al trachtte zich tegen zichzelven op te hitsen en zich een nietswaardige te schelden, - het baatte niet; HET wilde hem niet verlaten; HET zat hem in de keel als een brok, dien hij niet kon doorslikken; HET behaalde voor dien nacht de overwinning.

Mistroostig en ontstemd, moede en slaperig ging hij naar huis, toen reeds de *koetjitja* haar eerste tonen opzond in den aanbrekenden dag; zacht sloop hij binnen; alles sliep nog in luie onverschilligheid. Hij opende zijn groote geldkist; het

zware ijzeren deksel opbeurend tot de steunveeren uitsprongen; daar lagen zijn schatten; daar lagen de pakjes bankpapier, de zakken sovereigns, gouden tientjes, rijksdaalders en guldens.

En dat *moest* hij afgeven aan een ander, om het nimmermeer zóó in zijn schoon geheel terug te zien.... Zuchtend sloot hij de kist met de drie sleutels, die hij in een afzonderlijken ring aan den gordel droeg. Wat had een mensch toch zwaren strijd!

Het viel den *penghoeloe* tegen, dat Aboe Bakar niet weer begon over het geld; hij wilde niets vragen; dàt was de verkeerde weg; dàt zou den patiënt wellicht wantrouwend maken en afschrikken; die was wel een dom koebeest, dacht de priester, maar hij had toch lang onder de *blanda's* verkeerd; was zelf er een geweest en in sommige opzichten wellicht *pinterder*, dan men zou vermoeden.

Thuis liep hij 't vrouwenkwartier binnen.

‘Komt Aboe Bakar's vrouw vandaag?’

‘Misschien,’ zei een der zijne.

‘Speelt zij met jullie?’

Algemeen protest. Neen, zij speelden nooit. Dàt moest hij niet van haar denken. *Brani soempah*, geen kaartspel.

Hij moest erom lachen. Wat konden die vrouwen toch prachtig liegen! Maar hij trok een boos gezicht en riep luid, stampend met den voet op den vloer:

‘Dat de leugenaars vergaan! Het is slecht elkaars bezittingen af te nemen door woeker en dobbelspel; het is altijd slecht te liegen. Als vrouwen voornamelijk spelen voor haar genoegen, waarvoor moeten zij dan liegen tegen haar man?’

Hij had er haar dozijnen standjes over gemaakt vroeger, als zij door het dobbelen in schulden waren geraakt. Nu hij zoo veranderd scheen, begrepen zij dat de wind uit een anderen hoek woei.

‘Maar wij hebben toch nooit kaart gespeeld met Minah van Aboe Bakar.’

‘Doe het dan.’

‘Als zij wil.’

Hij grinnikte, trekkend aan zijn sik.

‘Heeft een mensch een wil? En wat zal een vrouw hebben?’

‘Nu, en *als* zij dan wil.’

‘Vraag het haar; het is een verstrooiing. Laat zij de tweede vrouw ook meebrengen.’

‘Hier in huis?’ vroegen beiden verbaasd.

Daar werd hij *betoel* boos om.

‘Jullie bent gek. Mijn huis is dat van een *imaam* en geen speelhol. Gaat met die vrouwen, waar je altijd gaat. Laat haar winnen een paar dagen.’

Nu begrepen zij het; dáár had de oude iets mee voor; maar zij dachten er niet aan er verder naar te vragen. Wat kon het haar schelen! Zij hadden nu de vrijheid bij een inlandsche vrouw, die stilletjes een dobbelhuis hield, te gaan spelen. Dàt was al pleizier genoeg.

Met Minah ging het erg gemakkelijk. Toen ze 's middags na het eerste partijtje vrij laat thuis kwam, had ze gewonnen; zij liet het geld zien aan Dailah, die ze nog altijd vruchteloos getracht had over te halen met haar mee te gaan.

‘Ga je morgen weer?’ vroeg deze.

‘*Betoel*. Als het kan ga ik elken dag.’

‘Elken dag!’ zuchtte Dailah, het hoofd op haar *bantal* neerlatend, de mooi gevormde witgele armen omhoog, gekruist over het blauwzwarte haar. ‘Hoe is het mogelijk?’

‘Wat?’

‘Elken dag uitgaan en zich opwinden. Welk een *soesah!*’

Het ging goed een paar dagen, zooals de *penghoeloe* had gecommandeerd, maar het partijtje kwam, waarop Minah, veel minder goed spelend dan haar partners, die nog valsche kaarten gebruikten bovendien, begon te verliezen. Alles wat zij ruilde, kwam averechts uit.

‘*Ouah!*’ riep zij dan teleurgesteld. ‘Ik ruil *sajoer*, ik krijg *lodeh!*’

Maar ze zei er niets van aan Dailah, toen ze thuis kwam. Enkel, dat ze zoowat gelijk gespeeld had, daarbij hoog opgevend van het vermaak, dat ze dien ochtend had genoten.

Een en twintigste hoofdstuk.
Een dubbel offer gebracht.

De *penghoeloe* had gepreekt over het vuur, en somber had zijn stem geklonken tusschen de troosteloos kale wanden van de *missigit*, slecht verlicht door het weinige, dat de brandende *soemboes*, drijvend op de klapperolie, verspreidden; daar waren, zei hij, geloovigen, wier hart zoo aan aardsche dingen was gehecht, dat zij daardoor God andere goden ter zijde stelden. Het vuur zou hun woning zijn! Zij waren als de ongeloovigen, die het vuur ontsteken en de oogen sluiten voor het licht. Zij waren gelijk aan de afgodendienaars boven wier hoofden en onder wier voeten een

hel van vuur zal zijn op den dag der opstanding.

Zoo ging hij voort, herhalend, aanvullend, aantoonend hoe uiterlijke belijdenis of het omhelzen van den *islam* nog geen bewijs is van geloof; dat wie zegt te gelooven op de proef moet gesteld worden, en dus ook zichzelven op de proef moest stellen.

Voor Aboe Bakar klonk het als een strafpredikatie, schoon de toon gemoedelijk was, zonder stemverheffing of intonatie, langzaam, gelijkmatig, indringend. Hij herhaalde de woorden in zijn gedachten. De *penghoeloe* had gelijk. Als hij naging welk een invloed het zien van zijn geld op hem uitoefende, moest hij erkennen, dat het een macht was, sterker dan zijn godsdienstig gevoel.

Daar moest hij overheen komen.

Hij zou een ongeloovige gelijk zijn, hij, Aboe Bakar! Hij, die zoo innig bad en zoo trouw den *koran* volgde, zou enkel een mensch van uiterlijk vertoon en formaliteit zijn, zonder wezenlijken godsdienst! Dat zou men zien!

Hij groette den *penghoeloe*, kuste hem de hand en verdween in den donkeren avond, niet wachtend, als anders, tot de priester ook heenging, om samen op te loopen.

Het was stikdonker, en Aboe Bakar kon slechts zóó zeker en met zulke flinke sekure stappen voortloopen, omdat hij dien weg zoo goed kende als zijn voorgalerij; intens zwart hing de wolkenzee over het dal; de anders frissche berglucht drukte neer, zwaar als lood, lauw, zwoel. Ineens een helle geel-streep, lang rechtuit, mooi zichtbaar, dan afwijkend in kort zig-zag, flikkerend door de wolkenpartij, zich dadelijk weer oplossend in de dichte duisternis. Een oogenblik 'n brommig drenzen bij den berg; dan een vreeselijke ontlading, knetterend slaande in korte venijnige patsen, als moest er telkens iets overwonnen worden; een doortocht met hindernissen. Hard tikten groote regendroppels op de bladeren; het onweer hief aan, uitbarstend met woeste windvlagen.

Zijn *pajong* in beide handen, worstelend tegen

aanvliegende lucht en water, werkte Aboe Bakar zich naar zijn woning.

Achter de neergelaten krees, lichtte droevig een eenvoudig petroleumlampje, de gele vlam inbruinend de tinten van het djatihout der wanden; somber, melancholiek.

Dailah riep hem uit haar kamer.

Hij ging 't donker gangetje in naar achter, en een kier makend in het gordijn, vroeg hij zacht:

'Wat is er?'

'Welk een weer! Ik ben zoo bang.'

Hij wilde antwoorden: zeg den *tasbih*, maar het was waar, dien kende zij niet; dáárom zei hij weer zacht en geruststellend:

'De donder wordt voortgebracht door een engel. Waarom zoudt ge vreezen?'

Dailah was dicht bij het gordijn komen staan; hij voelde erdoor heen haar lichaam tegen het zijne; hij zag, door den kier, haar zwarte oogen schitteren.

'Kom hier,' fluisterde zij, 'kom bij me binnen, ik ben zoo bang.'

De zachte warmte, de lieve klank der stem, de herinnering aan uren van genot, alles en nog meer, deden de begeerte in hem opvlammen.

Hij aarzelde.

Zóó was hij tehuis gekomen van de godsdienstoefening, vol vrome denkbeelden en voornemens, en daar stond hij nu, door slechts een enkele, zeer wereldsche gedachte als beheerscht!

Een oogenblik beproefde hij te strijden.

'*Ya, A. kamarinja?*' klonk het vleemend met Dailahs lokstemmetje achter het gordijn.

En Aboe Bakar ging naar binnen.

Als pijpestelen zoo aaneen vielen de regenstralen, kletsend uiteenspattend op het dak; het onweer daverde nog door het dal, als van den eenen bergtop geworpen naar den anderen, titanenspel; helle lichten vlogen langs de lucht, door de boomgroepen, in de huizen, alles een deel van 'n seconde in lichtelaaie zettend; dan een niets van donkerte.

Aboe Bakar hoorde en zag het niet; zijn sterke

physiek zoolang onderdrukt door de opgedrongen *idée fixe* van bidden en vasten, en vasten en bidden, en leeren uit den *koran* en zich verdiepen in commentaren, hernam ineens en volop haar recht; zij barste los met ontoombaar geweld, gelijk het zware onweer daarboven in de lucht.

In de duisternis op den divan glimlachte Dailah als tegen haar eigen gedachten; zij was niet bang meer.

Een uur later stond in de door het onweer gezuiverde lekker koele lucht, Aboe Bakar buiten, ook opgefrischt van geest. In het ijskoude bergwater uit de *pantjoeran* achter zijn huis, in vollen straal doorstroomend, altijd voort, een *perpetuum mobile*, had hij gebaad, zorgvuldig overeenkomstig den *koran*. Eerst was hij boos geweest op zichzelven, doch nu was er rust en vrede over zijn geest gekomen; hij had toch niet gezondigd, want zij was zijn eigen, wettige vrouw. En als er nog iets mocht haperen aan zijn hoedanigheid van verdienstelijk geloovig Mohammedaan, dan zou hij nu denzelfden avond toonen wie hij was.

Hij had een brief geschreven aan den *penghoeloe;* hij wilde zijn vermogen storten in de priesterkas bij de *djakat* en de *pitra* en de andere vermogens der heilige, mannen, welke meende hij zeer groot moesten zijn.

Er kwam geen antwoord dien avond. De *penghoeloe* was een man van zelfbedwang, hij haastte zich niet.

Het maakte Aboe Bakar onrustig. Zou men hem versmaden? Zou men hem willen straffen, om het slechte werk van zijn hart?

Kort na het bidden van de *tsoeboe*, kleedde hij zich en ging naar de woning van den *penghoeloe*; de *ketib*, die in de voorgalerij op den grond zat, hield hem terug; hij mocht niet binnengaan; de *penghoeloe* bad.

En het duurde heel lang vóór de heilige man gereed was, naar buiten kwam en zich eerbiedig liet begroeten.

'Ja, hij had dien brief ontvangen.'

'En wanneer zal het u behagen?' vroeg Aboe Bakar ootmoedig.

De *penghoeloe* fronste het voorhoofd, als dacht hij na.

‘Hedenavond na de *Ijaa*.’

‘Hoe laat?’

‘Dat weet ik nu niet; zoodra ik gereed ben; misschien al vroeg, misschien laat.’

En toen Aboe Bakar boog, als ten teeken van onderwerping, gleed een vriendelijke glimlach over de magere tronie van den ouden.

‘Mijn vrienden zijn,’ zeide hij, ‘God, zijn apostel en de geloovigen, die met stiptheid het gebed verrichten, aalmoezen geven en zich voor God buigen. Aboe Bakar, gij zijt mijn vriend.’

Terwijl deze zich van dankbaarheid doordrongen voelde over de verklaarde vriendschap van den priester, zat Minah in de vrouwenvertrekken van hetzelfde huis heel onaangenaam gestemd; zij had vrij veel verloren en stak in schulden.

De vrouwen hadden van haar vromen echtgenoot *prentah*, om de duimschroeven een beetje aan te zetten, en dat deden zij.

‘Vraag het je man,’ zei de een.

‘Wel ja, waarom niet? Hij is immers zoo rijk!’

Maar Minah schudde het hoofd, de tranen in de oogen.

‘Durf je niet?’

‘Waarom zou ik niet durven? Ik ben nu niet meer bang voor hem. Ik haat hem. Ik zou hem dood kunnen maken. Zoo'n man vraag ik niet om geld.’

‘Het is ook wat!’

‘Ik wil niet; nog liever steel ik het.’

‘Van hem?’ vroeg een der vrouwen lachend. ‘Dan vroeg ik het hem toch nog liever.’

‘Leen het van je aanbidder,’ schertste de andere.

Daar werden zij ineens alle drie erg stil door; het was eigenlijk het denkbeeld, dat in haar hoofden voortdurend present was geweest; de vrouwen moesten haar in die richting drijven, en Minah had er ook al aan gedacht.

Als zij eens naar hem toeging? Zij wist, wat

hij haar vragen zou, en eigenlijk verlangde zij niets liever. Alleen de schaamte en de vrees hielden haar terug.

'Het kwam maar zoo in mij op,' ging de andere voort, 'maar het is toch nog het eenige, als je het Aboe Bakar....'

'Neen, ik *wil* niet,' riep Minah boos.

'Dan is er ook *niets* aan te doen. Als je het aan je man niet vragen wilt, wie anders zal het je dan geven, wanneer je het vraagt, dan die... neef van ons.'

Zij had zoo gauw niet geweten, welken graad van bloedverwantschap moest worden genomen.

Minah bloosde zwart op.

'Ik ben verlegen.'

'Och ja, dat kan ik begrijpen; ik heb dat ook onderv.....'

Midden in het woord hield de vrouw op, zelf verlegen thans, dat zij zich zoo iets liet ontvallen.

'Heb je?' vroeg Minah verwonderd.

Ze keken elkaar een oogenblik aan en lachten

luid; toen gingen ze weer voort in zacht gepraat; *zij* zouden eerst erover spreken; als Minah dan des anderen daags ging, wist hij er alles van en zij was zeker het geld te krijgen; de creditricen zouden dan welwillend nog een etmaal wachten.

Het zware pak was daarmee weggenomen van Minah's hart; de slotsom was, dat ze weer met haar drieën over het achtererf verdwenen en ergens in een dobbelhuis in de kampong hun partijtje gingen maken, dat Minah nog dieper in de schuld deed komen dan ze al zat; maar ze was er blij om; zij had nu niet willen winnen, nu ze haar zoo bereidwillig gingen helpen om... twee vliegen te slaan in één klap.

Toen ze weer thuis waren, hadden ze er pleizier over. Welk een dom garnalenhoofd! Die... neef was zoo arm als een kerkrot! Maar de oude had gezegd, dat het zóó moest gaan, en het grappig spelletje brak de eentonigheid van haar leven!

Op de blokken in de wachthuisjes sloeg het elf

uur, toen zachtkens en gedruischloos *de penghoeloe* met vier van zijn trawanten in het huis van Aboe Bakar slopen.

Het wachten had hem niet lang gevallen; hij had al maar gebeden om bevrijd te worden van het loodzwaar gewicht, dat hem als het ware op de borst drukte; hij ontving hen deftig, bedaard, vriendelijk, en om direct door den zuren appel heen te bijten, ontsloot hij maar dadelijk zijn geldkist met de drie sleutels. De bankbiljetten en het geld werden eruit gehaald; alles moest, zei de *penghoeloe*, zorgvuldig nageteld en opgeteekend worden; niet omdat men Aboe Bakar mistrouwde, - volstrekt niet; maar die wist ook wel, dat het zoo hoorde bij een goede administratie, en dat men nauwkeurig wezen moest om verantwoord te zijn tegenover zichzelven. Aboe Bakar toonde zijn vertrouwen te stellen op God, en daar deed hij goed aan, als braaf geloovige; maar er was een wet in het land en een *penghoeloe* stond voor het gouvernement daaronder.

Twee en twintigste hoofdstuk.
Dailah ontdekt het gevaar.

Terwijl in haar kamer Minah in diepen slaap lag, vermoeid van de inspanning van het spel, dat haast den heelen dag had geduurd, - lag Dailah wakker; zij kon niet slapen; zij had zoo weinig lichaamsbeweging en zij sliep zoo lang elken namiddag! Daar hoorde zij het geschuifel van voeten over de mat in de gang, en verschrikt, denkend aan dieven, stond ze op van den bultzak en loerde, bevend van het hoofd tot de voeten, door het gordijn.

Het was, dacht ze, toen ze het bekende gezicht van den *penghoeloe*, zag toch te erg, zóó te schrik-

ken; gevaar vreesde zij nu niet langer, maar niettemin stemde dat bezoek van al die priesters haar hoogst onaangenaam. Waar bemoeide Aboe zich toch mee? *Zij* had voor dien *penghoeloe* en zijn trawanten zoo'n respect niet; zij was uit een Mohammedaansche familie geboren, en had al in haar jeugd veel gehoord van die soort menschen, zoodat de reuk van heiligheid er al lang af was. Ze kwamen vroeger vaak in haar eigen vaders huis, toen ze nog een jong meisje was, en dan zag zij wel aan hun oogen, wat ze bedoelden! Nu haatte zij dien geitensik! Wat deed hij Aboe van haar weg te halen en te vervreemden? Waarom liet hij hem niet met rust, maar stelde hij zich tusschen Aboe en haar?

Van het natuurlijke der neiging van Aboe Bakar begreep zij niets; zij had nooit iets geleerd, dan wat op sexueel verkeer, inlandsche kleeding en snoeperij betrekking had. Wat wist zij van den aanleg tot fanatisme eens renegaats, die nog diepen eerbied koestert voor wat, bij de geloovigen van

huis uit, geen grooter waarde heeft behouden, dan die eener formaliteit?

Zij voelde alleen van dien kant het gevaar komen; het gevaar dat haar *laki* voor haar verloren zou gaan.

Het gerammel van het goud deed haar verbaasd stilstaan, toen ze reeds weer naar haar bed wou gaan. Wat was dat? Ging hij die kerels nu geld leenen? *Pindjem oewang*, - daar dacht ze aan; het idée: geld *geven* kwam zelfs niet bij haar op.

Zij keerde terug. Het was brutaal en ongepast voor een vrouw, dàt wist ze; ze wist ook, dat Aboe Bakar, zoo hij haar snapte, woedend zou zijn, en haar misschien slaan zou, al had hij dat tot nog toe enkel Minah gedaan nu en dan.

De nieuwsgierigheid was te groot. Zacht sloop ze door de gang naar achter; zij zag de geldkist met de drie sloten wijd open staan; zij zag de tafel vol bankbiljetten en goud; zij zag de priesters er als het ware in grabbelen met welbehagen en alles tellen, terwijl Aboe Bakar erbij stond,

onverschillig, als ging de zaak hem in 't geheel niet aan.... Zij ontstelde er zóó van, dat haar handen ijskoud werden.

Was Aboe Bakar gek geworden? Wie liet nu vreemden dus den baas spelen over zijn schatten?

Maar hij stond er zoo ernstig en kalm bij.... het was onmogelijk.

Toch had ze wel naar binnen willen vliegen, en hem bidden, die kerels weg te jagen en zijn goddelijke geld weer weg te sluiten in de kist met drie sloten; ze had het hem toe willen schreeuwen en dan hard wegloopen naar haar kamer.

Dailah durfde het niet; zij stond als verlamd met loodzware beenen, al maar turend naar de bankbiljetten en het goud uit de kist op de tafel, van de tafel in de kist.

Toen daarin weer alles verdwenen was, ging ze rillend of ze koorts had, terug naar haar kamer, en wachtte angstig, met een voorgevoel van *tjelaka*; ze hoorde gestommel, zwaar geschuif, gestamp van voeten, die meer moeten dragen dan

het gewone lijf erboven, en die hard neerkomen op den vloer; ze zag, loerend achter haar gordijn, de priesters aansjouwen met de zware kist, Aboe Bakar zelf meehelpend, allen zuchtend onder de zware vracht voor menschen die nooit werkten. Zij spraken geen woord. Dailah hoorde een oogenblik later karwielen krakend rijden over het weinige grint op den weg; daarna hoorde zij enkel nu en dan het *Allah* en *Allahoe akbaroe* overluid uitspreken in de voorgalerij; het was Aboe Bakar die bad.

In diepe verslagenheid ging ze zitten op den rand der *baleh-baleh*, de armen machteloos slap langs het lijf, starend in het weinige schijnsel van het lampje in de gang, door de gordijnkieren vallend in 't vertrek; trachtend haar zwakke gedachten te verzamelen om te begrijpen, wat er dan toch eigenlijk was gebeurd; tot ze het niet langer kon uithouden en losbrak in luidruchtig geschrei.

'Wat is er, Dah?' hoorde zij Aboe Bakars zware basstem buiten, in de gang.

Zij gaf geen antwoord.

‘Ben je ziek?’ vroeg hij binnentredend nu, en in het duister tastend, de hand strijkend over haar overvloed van loshangend haar.

‘Ik ben niet ziek, er is *tjelaka*, dat is het. Ze hebben je bestolen.’

Aboe Bakar trok zijn hand terug.

‘Er is niemand die mij bestolen heeft. Het is alles goed, zooals het is. Vrouwen hebben daar geen verstand van.’

Maar zij hield vol.

‘Zij hebben je bestolen.’

‘Ook past het een vrouw niet haar man te bespieden.’

‘Kan ik het helpen; ik sliep niet; ik hoorde die lieden....’

‘Spreek over hen met eerbied!’ zei Aboe Bakar boos.

‘Ik *wil* niet,’ riep zij nu op haar beurt woedend en brutaal, met den voet stampend op den grond, ‘ik *wil* niet. Zij hebben het geld van mijn

oom ook weggehaald en niet teruggegeven aan zijn kinderen toen hij dood was; het zijn dieven, zeg ik.'

Hij liep de kamer uit, bleek van schrik; eerst had hij in de duisternis al de zware hand opgeheven om haar te slaan, maar op dat zeggen van dien oom, ontstelde hij zoo, dat hij vluchtte, naar buiten.

Toen hij haar niet meer hoorde schreien, ging hij terug in de kamer; zij snikte nog bij tusschenpoozen, het hoofd op haar *bantal*. 'Net 'n kind,' dacht-ie, en een groote teergevoeligheid kwam over hem; hij nam haar hand, die afhing van het bed.

'Ik wilde je nog wat vragen, Dah.'

En toen zij geen antwoord gaf:

'Je hebt daareven iets heel leelijks gezegd, maar erbij gevoegd, dat een oom van je ook zijn geld had gestort in de priesterkas. Wat is daarvan?'

'Vader sprak er dikwijls over.'

'Zoo; en wat zei hij dan?'

'Dat hij het *zeker* wist; het geld was door dat volk....'

‘Dailah!’

‘Door... de *penghoeloes* in bewaring genomen; toen oom stierf, beweerden zij het nooit te hebben ontvangen.’

‘Kan je oom het niet vóór zijn dood hebben opgevraagd en uitgegeven?’

In zijn ijver om de priesters te verontschuldigen, speelde zijn geringe intelligentie hem een poets.

‘Loh!’ riep Dailah zich oprichtend. ‘En *zij* beweerden, dat zij nooit iets van hem ontvangen hadden!’

Hij kreeg het land, dat hij er dus was ingeloopen.

‘In elk geval,’ zei hij, ‘kon je vader zich vergist hebben. Maar al had hij het bij 't rechte eind, Dah, wat geldt dit voor de vrome mannen hier? Ieder mensch, zegt de *koran*, zal slechts voor zijn eigen handelingen beloond of gestraft worden en het oordeel behoort aan God; ook is een geloovig mensch verplicht alle zaken te beoordeelen naar haar innerlijke hoedanigheden. Wat weet je daarvan? Is het goed iets af te keuren, omdat het

vroeger en elders en met andere menschen misschien wel eens verkeerd is geloopen?'

Een droevige trek kwam over het mooie gezichtje der jonge vrouw, terwijl zij hem daar hoorde met z'n zachte, goedigvolle stem, fraaie theorieën uit den *koran* opdisschend met hoogen ernst. 'Net 'n kind,' dacht ze, medelijdend.

Den volgenden ochtend was Minah al vóór het dag werd op de been; zij zag wel 'n beetje op tegen dat bezoek, en toen ze naar haar vriendinnen ging, was het met looden schreden.

Maar alles was reeds klaar.

Het geld, dat zij schuldig was, had de *penghoeloe* al genomen uit de kist van Aboe Bakar; door de handen der vrouwen was het gegaan naar het huis van den mooien Javaanschen 'neef,' die het leenen zou aan Minah, die het als speelschuld zou betalen aan de vrouwen van den *penghoeloe*, die het weer ter hand zouden stellen aan haar vromen echtgenoot, die het terug zou deponeeren in de kist van Aboe Bakar!

Zóó bleef alles intact, behalve Minah, die heel goed begreep, wat het haar kosten zou, als ze het geld in leen kreeg, en die niets liever deed, dan op die manier de onkosten betalen.

Toen ze aan het huis van den *penghoeloe* kwam, zei ze verlegen:

'Ik durf niet, ik ben niet *brani*.'

Maar de anderen werden onvriendelijk.

'Dan *moet* je maar *brani* zijn,' was het antwoord kortaf. 'Wij *moeten* vandaag ons geld hebben. Wij hebben het noodig, en het was vooruit afgesproken.'

Zooals zij er tegen had opgezien, zoo viel het haar mee; opgetogen kwam zij terug bij haar vriendinnen, die de grootste moeite hadden om zich ernstig te houden; alles wat gebeurd was, kon men haar zóó erg aanzien, dat de *penghoeloe*-vrouwen eigenlijk het land erover kregen; 't was *terlaloe* op die manier! Dáárom, toen ze het geld terug hadden, spraken ze maar over het geval heen, en namen haar mee naar het speelhuis, waar Minah won tot groote woede harer partners.

Drie en twintigste hoofdstuk.
‘Ze hebben hem vermoord.’

In het niet te druk kampongleventje fleurde Bram 'n beetje op.

Ondanks de *soesah* met zieke paarden en luie koetsiers ging zijn verhuurderij tamelijk goed; nu en dan gaf hem zijn spionnenbaantje wat eigenaardig werk, dat hij met groote verliefde voorliefde deed. Overigens zat hij maar liefst in nachtbroek en kabaai 'n strootje te rooken in een luierstoel, met heel veel praats over alles; zich daar soms bij opwindend, net als vroeger zijn vader, dat het scheen alsof hij dronken was, terwijl hij haast nooit sterken drank gebruikte.

Toen een *oppas* van 't postkantoor hem een maleischen brief bracht, zette hij eerst nog een drukken boom op met den man, daarbij mopperend over den postdienst, dien hij vond, dat veel te langzaam ging; maar *nanti doeloe!* hij, Bram Silver, zou daar wel een eind aan maken; hij zou wel dit en hij zou wel dat; en de Regeering moest zus en de Regeering moest zóó.

Eindelijk liet hij den armen *oppas*, die nog meer brieven te bezorgen had, los en scheurde de enveloppe open.

Het was of hij een beroerte kreeg.

Achter zijn bril met gouden rand - een gedachtenis aan den ouden John - puilden de oogen hem haast uit het hoofd; zijn gezicht werd als het ware achter het geel der huidskleur, doodsbleek; met de bevende magere hand greep hij om zich staande te houden de zwakke ronde tafel, die met hem mee waggelde; zóó stond hij 'n oogenblik te kijken als krankzinnig; versuft, verslagen, niet in staat te denken. Dan ging hij zitten op

den luierstoel en las nog eens en nog eens den niet onderteekenden maleischen brief, tot hij eindelijk opstond en trillend van 't hoofd tot de voeten, naar achter liep, naar *njai Peraq*, de blinde moeder, die met den dag dikker van lichaam en minder helder van hoofd wordende, op den grond zat.

Met zijn knokkelvingers greep hij haar in de vleeschmassa van den schouder.

'*Mâ, mâ*, hoor-je me?'

'*Saya Bram; ada apa?*' zei ze onverschillig.

'*Mâ*, ze hebben Adam vermoord, *mâ!* Hij is dood, hij is dood!'

Zij deed alsof ze naar hem keek.

'Wie is er dood?'

'Adam, *onze* Adam,' zei Bram erg ontroerd, haast snikkende.

Maar *njai Peraq* schudde het grijze hoofd.

'Ik weet van geen Adam; *die* is al lang dood. Er was een kind van mijn hart, dat een groote *saïd* is geworden. Aboe Bakar...'

'Ze hebben hem vermoord,' schreeuwde Bram,

en toen, met al het theatraal vertoon van wijlen den ouden John, liep hij woedend het galerijtje op en neer, de vuisten gebald omhoog stekend, zwerend, dat hij zijn broer zou wreken; dat hij de moordenaars verpletteren zou; dat hij hen ten eeuwigen dage zou vervolgen; dat hel en duivel hem niet beletten konden, bloedige wraak te nemen, en andere groote woorden meer, terwijl *njai Peraq* onbeweeglijk op den grond zat, als starend met de blinde oogen op één punt, en al maar bij zichzelf herhalend: ‘Zij hebben mijn zoon Aboe Bakar vermoord.’

Toen hij uitgeraasd had, nam Bram, altijd door zenuwachtig en opgewonden, zijn besluit. Hij zou erheen gaan en onderzoeken. Dàt wist hij als spion der politie; *alles* moest eerst onderzocht worden.

Doch over dat ééne brak hij zich in den trein voortdurend en vruchteloos het hoofd; wie kon hem dien brief geschreven hebben?

Hoe kon hij het ook weten? Wat wist hij van Aboe Bakar's leven in den laatsten tijd?

En er was niet veel bijzonders geweest aan dat leven. Aboe Bakar bad veel, studeerde ijverig in den *koran*, sprak nu en dan met Dailah, die zich gruwelijk verveelde, terwijl Minah eiken dag ging dobbelen en de rest.

Zóó ging het door, week in, week uit, tot Minah, bewerkt door haar relaties, vertrouwd was geraakt met het denkbeeld, dat Aboe Bakar, dien zij nu innig haatte, haar geluk in den weg stond en verdwijnen moest.

's Avonds had haar Javaansche minnaar het haar gebracht in een heel klein hoornen doosje; hij kwam achter aan de pagger, toen het donker was, en zij had het van hem aangenomen, en beloofd den inhoud 's morgens te roeren door de koffie van haar man.

Zonder te aarzelen had zij dat beloofd; zij stak het doosje tusschen den sarongband, onverschillig, zonder beven; zij ging naar haar kamer en naaide er een baadje af, waarvoor zij het goed pas had gekocht; dan blies ze de lamp uit en strekte zich

geeuwend uit op haar bed; een oogenblik later sliep ze; ze droomde geen akelige droomen, en 's morgens werd ze vroeg wakker, opgefrischt, heelemaal net als anders. Toen ze in een groote wijde kom de gekookte ongefiltreerde koffie met suiker zonder melk had ingeschonken, keek ze even rond. Ja, aan den ingang van het keukentje zat een kind van een bediende, de ongekamde haren over het gezicht, slaperig en soezerig.

Zij gaf het een *gobang* en stuurde het naar de *warong* om wat rijst te koopen.

Nu was er *betoel* niemand meer.

Voorzichtig strooide zij het poeder in de koffie, nam een lepeltje van arènhout en roerde het goed door.

Zij bracht als elken ochtend Aboe Bakar zijn koffie, terwijl hij de *tsoeboe* bad.

Hij was juist gereed en stak dadelijk de hand uit, begeerig naar den gewonen morgendrank.

Geen woord werd tusschen hen gewisseld; dàt was al sedert lang niet het geval. Hij zou haar

niet wegzenden, zoolang hij zich niet over haar te beklagen had; dat was alles, wat hij nog voor haar gevoelde.

's Middags greep het hem aan, plotseling, met groote benauwdheid. Hij was altijd zóó kerngezond en zóó sterk. Wat was dat nu? Hoe kwam hij aan dat gevoel van pijn en overvol-zijn in de maag en op de borst? Hij zou, zooals de *koran* het voorschrijft, God aanroepen, en, zich bukkende voor de houding van het gebed, ontvlood een volle, warme, haastige stroom zijn mond; een oogenblik had hij gedacht aan onpasselijkheid, maar helrood kleurden zich zijn baard en kleeren, de mat, de heele omgeving....

Een groote vrees bekroop hem; hij kon niet roepen, niet denken, niets, en ineenzakkend, steunend tegen den wand, met een inwendig gevoel van hevigen brand, sloot hij de oogen.

Had een voorbijgaand inlander hem niet gezien, hij had daar een groot deel van den dag kunnen liggen.

Dailah, ontsteld en hulpeloos, buiten, zonder buren, liet volk halen uit de naaste kampong; men droeg Aboe Bakar in bed, en waschte hem; een dokter-djawa kwam, die in 't geheel niets van het geval scheen te begrijpen; *depenghoeloe* las onbewogen met zachte stem *soerah* XXXVI. Minah had de mat uitgewasschen en liet den vloer dweilen in de voorgalerij; 't leek wel, vond ze, of er een karbouw was geslacht!

Het was geen halve maatregel geweest.

Dailah schrikte toen ze Aboe Bakar zag den volgenden ochtend, zoo bleek en ingezonken was hij. Ze verzorgde hem, zoo goed haar eigen onbeholpenheid het toeliet, altijd onder den verschrikkelijken indruk van den bloedstroom, dien ze gezien had, en bang haast van het doodsbleek gezicht, dat tusschen den zwarten baard uitkwam, en de doffe diepliggende oogen.

Het duurde eenige dagen, vóór Aboe Bakar weer op de been was, maar het had hem vreeselijk aangepakt; zwak, mager, bleek lag hij in een

luierstoel in de voorgalerij, de oogen dicht, de rozenkrans langzaam glijdend door de vingers; hij had van den *penghoeloe* verlof zóó te bidden en niet in de voorgeschreven houding.

Minah was er verwonderd over; zij had eigenlijk gedacht, dat hij dadelijk dood zou wezen; toen zij na de bloedspuwing de voorgalerij had schoongemaakt, was het, dacht ze, of alles nu eigenlijk heelemaal voorbij was. Nu werd hij beter. Nog een week of wat misschien, en het zou zijn; of er niets was gebeurd. Zij sprak er haar minnaar over, maar die hield zich tegen haar of hij bezwaren had; het was altijd gevaarlijk; daarbij was 't vergif moeilijk te krijgen en zoo meer.

Het maakte Minah driftig; zij had zulk een *a* niet gezegd om er de *b* niet aan toe te voegen; zij drong er opaan, en eindelijk, een week later, kreeg zij het.

Zij was er blij mee; dat *moest* een voldoende portie wezen, had men haar gezegd, en het verheugde haar. Alles had zij liever, dan het voort-

duren van dien toestand en het aanhooren van de kasianpraatjes van Dailah, die meer dan ooit van Aboe Bakar hield en minder dan ooit geneigd was met Minah uitstapjes te maken.

Koffie mocht de patiënt niet drinken; hij mocht slechts koud water hebben en wat zacht gekookte rijst; het witte poeder zou het water troebel maken, maar in de *boeboer* merkte het niemand. En met dezelfde kalmte als vroeger roerde zij het er door.

Dien avond, toen zich de aanval, nog heviger dan den eersten keer, had herhaald, was Aboe Bakar zoo goed als stervende. Stil, onbeweeglijk lag hij op het bed, 't hoofd terug, schuin tegen het kussen.

Van het leven voelde hij nog enkel de schroeiende pijn in zijn maag en ingewanden. En zijn gedachten leefden. Maar die waren vèr weg; zij waren in Nederland, bij de vrienden zijner jeugd, bij de Verlande's en de Tiele's; zij vervolgden naar den eersten tijd in Indië, waar zijn leven

zoo onverwacht was gesplitst; en de kleinste bijzonderheden van dien tijd, waaraan hij nooit weer had gedacht, kwamen er nu bij: de strijd met zichzelven, de aandrang zijner moeder, de tegenstand van Bram.... '*Vroeg of laat zal je hun dupe worden*!'

Hoe kwam het, dat hem ineens die woorden nu voor den geest stonden?

Zóó werkte het voort in zijn hoofd, langzaam, maar ordelijk, als een uurwerk, dat geregeld afloopt.

Was hij hun dupe?

Aboe Bakar sloeg een blik op naar Dailah, die bij het bed zat, de oogen rood van 't schreien, macht- en willoos, zonder hoop. Met een korte handbeweging beduidde hij haar dichtbij te komen, tot haar oor vlak bij zijn mond was; hij wist wel van den dokter-djawa, dat hij in 't geheel niet spreken mocht, maar nu wilde en kon hij 't niet laten.

'Zou ik iets hebben ingekregen, Dah?'

'Zwijg in Godsnaam!' zei ze. 'Ik geloof het

Aboe. Maar spreek nu niet. Van nu af zal je niets gebruiken, dat ik niet zelf heb klaargemaakt.'

Hij glimlachte en sloot weer de oogen. Wat zou zij klaarmaken! Zij kon het immers niet; zij had het nooit gedaan, nergens geleerd!

En dan, het zou wel te laat zijn; hij zou wel sterven. Daar was hij nu niet meer bang voor. God doet immers sterven en herleven! Wie Hem liefheeft moet zich verheugen in den dood, in het uur, dat God zijn ziel ontvangt om bij hem te worden verzameld. Zóó ging het rustig voort in zijn hoofd: de beelden uit de werkelijkheid oprijzend in zijn gedachten, bleven wortelen in het Europeesch deel van zijn leven; de abstracte begrippen waren die uit den *koran*.

Langzaam kropen de uren voort; Minah had gevraagd, welstaanshalve, of ze Dailah niet eens zou aflossen bij het oppassen van den zieke; maar ze was erg blij, dat de jonge vrouw het weigerde.

Niet om haar geweten - dáár wist ze niet van, - ze vond het enkel vervelend.

Reeds kraaiden de hanen in de dessas der vallei hooguit den opkomenden dag tegemoet, toen Aboe Bakar ontwaakte uit een langen slaap van eenige uren, die hem niet had verkwikt.

Integendeel, hij voelde het weer aankomen, en het angstzweet brak uit op zijn voorhoofd, met koude droppels afloopend langs zijn zware wenkbrauwen.

Den mond gesloten, benauwd en kort ademend door den neus, keek hij naar Dailah, die op haar stoel was ingedut van vermoeienis.

Met een hevigen schok richtte zijn lichaam zich ineens op; Dailah schrikte wakker en sloeg haar arm om hem heen tot steun.

Dáár was het weer, schoon slechts weinig in hoeveelheid.

Maar het lichaam, terugvallend achterover in het kussen, rekte zich; het doffe licht uit de groote zwarte oogen verdween; de trekken spanden scherp.

Een harde gil klonk door het huis; Dailah zag hem sterven; haar hoofd viel naast dat van Aboe

Bakar op het kussen neer, en haar weeklagen vulde het huis.

Minah was er ook wakker van geworden. Zij hoorde Dailah schreien en luid praten; zij verstond de woorden, en een doodschrik drong door haar hersens, afrillend langs de ruggegraat; zij had het woord *memboenoeh* gehoord!

Snel trok zij een ander baadje aan, en liep de achterdeur uit, den weg op.

Vier en twintigste hoofdstuk.
Besluit.

De penghoeloe, door Minah's tusschenkomst gewaarschuwd, kwam in den loop van den ochtend met zijn volgelingen; hij was kort en bevelend, alsof hij de baas was in het huis; niemand durfde zich tegen iets verzetten.

Dailah, nu half suf van emotie, minder dan iemand anders: allen eigenlijk blij, dat er één was, die de *soesah* op zich nam.

Maar toen de begrafenis plaats had en zij met de bedienden alleen in het huis bleef, liet zij een ouden klerk roepen, die vroeger wel eens daar aan huis was geweest, en die schreef voor haar den brief aan Bram.

En toen hij kwam en met haar had gesproken, hij hoogst zenuwachtig, zij erg bedroefd, maar kalm en gelaten, - toen ging hij naar voren, zitten op den stoel waarop Aboe Bakar zoo dikwijls had gezeten; zijn ongeregelde verbeelding en overprikkeld zenuwgestel, deden hem de meest gecompliceerde en gruwelijkste wraakplannen vormen; hij zou, en hij zou; hij kon er niet stil van blijven zitten; hij stond op, liep heen en weer en bewoog handen en armen, alsof hij kneep, worgde, verscheurde. O, die smeerlap, dacht hij, als *die* nu eens hier was! Maar de *penghoeloe*, dien hij bedoelde, kwam niet; liet in 't geheel niets van zich hooren.

Bram schreef hem en verzocht dadelijke afrekening van het geld, dat wijlen zijn broeder Aboe Bakar gestort had in de penghoeloekas; er volgde niet eens antwoord.

Ten slotte kwamen al de gewelddadigheden, die Bram zich voorgenomen had te bedrijven tegen de dieven en moordenaars, hierop neer, dat hij eindigde met wat hij had moeten beginnen: hij

ging naar het Europeesch bestuur en diende een aanklacht in.

Hij was zeer bespraakt; hij kwam niet uit eigenbelang; wijlen de *saïd* was zijn bloedeigen broer geweest, verklaarde hij, en het was niet om iets van diens nalatenschap, dat hij zich het schandelijk misdrijf aantrok. Hij wilde het geld, Aboe Bakar's eigen geld, terug, voor diens zoon, die - dat vergat hij erbij te voegen - tot een nietsdoener en een leeglooper was opgegroeid, met groote kans een vagebond te worden.

Voor het familiezwak van den Europeeschen oom voelden de ambtenaren iets, schoon zij zich bij voorkeur niet inlieten met zulke ‘vuile inlandsche *perkara's*.’

Zij zouden ‘een onderzoek instellen.’

Terug in 't huis vond Bram zijn oudste schoonzuster Minah; zij pakte haar *barang;* met veel drukte was zij bezig haar *sarongs* en baadjes, heele stapels, haar menigte doosjes en doekjes in trommels te bergen en in *kains* te knoopen.

‘Laat dat nu maar wachten,’ zei Bram gebiedend. ‘Luister naar mij.’

Minah stond op het punt een brutaal antwoord te geven; maar zij zag aan Bram, dat hij heel nijdig was; daarom ging zij stil op een bankje zitten, de handen op de knieën.

‘Waar is het geld van A. gebleven?’

Zij haalde de schouders op.

‘Hoe kan ik het weten; hij zei nooit iets tegen mij.’

‘Daar stond zijn geldkist, daar in dien hoek, dat wist je toch.’

‘Ik? Wist *ik* dat? Ik weet niet wat een geldkist anders is dan een gewone kist....’

‘Dailah zegt....’

‘Wel ja,’ viel zij boosaardig uit, ‘daar heb je 't al! Vraag het Dailah, die zal het wel weten. Ik niet; ik was maar zoowat de dienstmeid hier, en ik weet van geen kist, ik heb mij niet bemoeid met zijn *barang,* waarom zou ik me ermee bemoeid hebben?’

‘Om uw zoon.’

‘Om mijn zoon? Wat heeft hij zich ingelaten met zijn kind? Even weinig als met mij. De eenige met wie hij sprak was Dah; voor de rest zat hij ginds in het bidhuisje en in de *missigit,* altijd maar in het boek te lezen en te bidden.’

Dat was Bram bekend, en toen nu Minah, die zich over zichzelve had verteederd, haar geheime angst tot zenuwachtigheid meewerkend, aanving zacht in haar *slendang* te schreien, kreeg Bram *kasian*, en daarmee verdween zijn boos vermoeden, dat Minah aan de misdaad medeplichtig was.

‘Wat ga je doen?’ vroeg hij.

‘Ik weet het niet. Vooreerst ga ik bij een vrouw in de kampong wonen, tot hier den boel geregeld is?’

‘En dan?’

‘Ik weet het niet. Misschien zoek ik werk als *baboe* bij *blandas*.’

Een oogenblik dacht Bram na. Het ging niet aan, haar terug te zenden naar het land, waar ze

vandaan kwam; zelf haar in huis te nemen, - daarvan kon niets komen. Dailah zou weer teruggaan in haars vaders huis.

‘Goed,’ zei hij, ‘je moet natuurlijk doen, wat je wilt. Ik zal je zoon meenemen. Wat het mijne is, kan ook het zijne wezen.’

Voor haar was dat een ware uitkomst; zij was van den lastigen jongen kerel af; van een moederschap dat haar oud maakte, zoo goed als ontslagen, in een tijd dat haar belang vorderde jong te schijnen.

‘Gij zijt zijn oudste oom,’ zei ze op een toon van berusting.

En alles was naar beider begrip daarmee gezegd.

Het onderzoek naar den dood, dat zelfs een gerechtelijk werd, leidde tot geen uitkomst; 't was *koerang terang*.

Toen de tweede maan scheen op het graf van Aboe Bakar, het stille plekje in het binnenland, waar een groep *kambodja's* de doordringende geuren harer witte bloemen over de sawahvlakte ver-

spreidden, - toen reed zijn eenige zoon te Batavia langs den Molenvliet als koetsier op een huurdos-à-dos van oom Bram.

Oom Bram had veel last met hem; hij durfde 's avonds niet naar bed gaan vóór zijn neef weer goed en wel thuis was, zoo vreesde hij altijd, dat er 't een of ander met den bedorven jongen zou gebeuren.

Als die eindelijk, laat in den nacht soms, de dos-à-dos het erf opreed, en Bram dan niet half zooveel huur kreeg als hij berekenen kon, dat verdiend was, keek hij door den gouden bril zijns vaders weleens beurtelings naar het onbeschaamde jonge gezicht voor hem en naar het oude van *njai Peraq*, die op haar *baleh baleh* rustig sliep.

En dan vond hij, dat, als iemand weinig uit een schipbreuk was overgebleven, het dan hem, Bram Silver, was. -

EINDE.